

Державний заклад
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ імені К. Д. УШИНСЬКОГО»

На правах рукопису

ЛАРІНА Еліна Вікторівна

УДК 81'342'42 (043.5)

**ПРОСОДІЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ / ІНТОЛЕРАНТНОСТІ
В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ**
(експериментально-фонетичне дослідження)

Спеціальність 10.02.15 – загальне мовознавство

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата
філологічних наук

Науковий керівник –
доктор філологічних наук,
професор Корольова Т.М.

Одеса – 2010

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ ТА ПОЗНАЧЕНЬ	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ/ІНТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ЙОГО КАТЕГОРІЙ.....	13
1.1. Визначення поняття політичний дискурс у лінгвістиці.....	13
1.2 Категорії толерантності / інтолерантності в гуманітарній парадигмальній інтерпретації.....	31
1.2.1 Лінгвокультурні характеристики категорії толерантності.....	35
1.2.2. Лінгвокультурні особливості категорії інтолерантності.....	42
1.3. Роль просодичних засобів у політичній комунікації як важливого фактора прагматичного впливу на аудиторію.....	47
Висновки до розділу 1.....	62
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИКА І ПРОЦЕДУРА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО- ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДІЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ/ІНТОЛЕРАНТНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ	67
2.1. Добір і лінгвістичний аналіз мовленнєвого матеріалу з проблеми дослідження.....	67
2.2. Слуховий аналіз матеріалу дослідження.....	69
2.3. Аудиторський аналіз матеріалу дослідження.....	71
2.4. Інструментальний аналіз експериментального матеріалу.....	79
2.5. Математико-статистичний аналіз експериментального матеріалу.....	82
Висновки до розділу 2.....	88
РОЗДІЛ 3. АНАЛІЗ І ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ/ІНТОЛЕРАНТНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	90
3.1. Лексико-граматичні та стилістичні засоби вираження	

толерантності/інтолерантності в мовленні політиків	91
3.2. Лінгвопрагматичні засоби вираження мовної категорії	
толерантності/інтолерантності.....	103
3.2.1. Мовленнєві акти толерантності	104
3.2.2. Мовленнєві акти інтолерантності	109
3.3. Особливості просодичної організації мовленнєвих актів	
толерантності/інтолерантності.....	115
3.3.1. Мелодичні характеристики мовленнєвих актів	
толерантності/інтолерантності.....	118
3.3.2. Динамічні характеристики мовленнєвих актів	
толерантності/ інтолерантності.....	131
3.3.3. Темпоральні характеристики мовленнєвих актів	
толерантності/інтолерантності.....	139
3.3.4. Енергетична наповненість фраз, що виражають	
толерантність/інтолерантність.....	150
3.4. Лінгвістична інтерпретація результатів експериментально-фонетичного	
дослідження просодії толерантності/інтолерантності.....	157
Висновки до розділу 3.....	169
ВИСНОВКИ	172
ДОДАТКИ	181
Додаток А. Фрагменти текстів виступів політиків Німеччини, України та	
Росії.....	182
Додаток Б. Інтонограми фраз ФСП модальності	
толерантності/інтолерантності.....	185
Додаток В. Результати статистичної обробки числових значень акустичних	
характеристик експериментальних фраз.....	196
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	200
ПЕРЕЛІК ВЕБ-САЙТІВ	221

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

в.о. – відносна одиниця

МА – мовленнєвий акт

мс - мілісекунди

ПВ – політичний виступ

ум.од. – умовні одиниці

ФСП – функціонально-семантичне поле

ЧОТ – частота основного тону

ВСТУП

Незважаючи на величезний досвід досліджень у галузі політичної комунікації у сучасній вітчизняній і зарубіжній лінгвістиці [7; 10; 20; 31; 43; 62; 63; 80; 104; 125; 166; 169; 173; 180; 182; 205], даний напрямок у мовознавстві, як і раніше, викликає інтерес у вчених [3; 11; 16; 24; 45; 78; 132; 138; 172; 206].

Увага лінгвістів до цієї проблематики пов'язана з особливостями політичної комунікації, у якій активно використовуються різні стратегічні засоби, тактики й прийоми комунікативного впливу на слухачів. Інтенсивна політична боротьба веде до необхідності аналізу різних систем національних мов та їх ролі у прагматичному впливі на масову політичну свідомість.

Міждисциплінарне вивчення дискурсу в цілому та політичного дискурсу зокрема базується на багатому накопиченому теоретичному матеріалі з теорії мовленнєвої діяльності [95; 174], теорії мовленнєвих актів [26; 36; 67; 97; 116; 139; 140], прагмалінгвістики [12; 38; 57; 59; 193; 135; 136; 137; 148; 168; 196], прагматичних аспектів оцінки [5; 33; 104], теорії дискурсу [5; 7; 14; 19; 42; 47; 62; 63; 79; 83; 132], лінгвокультурології [99; 149], лінгвістичної стилістики й стилістики тексту [37], риторики [101; 108], теорії аргументації [13], проблем модальності та інтонації мовлення [6; 21; 22; 23; 30; 68; 75; 124; 143; 144; 202], теорії фонопрагматики [35; 39; 40; 113; 194].

Глобальний розвиток міжнародної та міжкультурної взаємодії потребують розв'язання проблеми толерантності в усіх сферах комунікації, у тому числі політичній. Це зумовлено тим, що сучасні форми урегулювання проблем і конфліктів у політичній та інтеркультурній взаємодії не завжди є ефективними.

Поглиблене вивчення феномена толерантності в антропоцентричній парадигмальній інтерпретації, враховуючи модерністські й

постмодерністські соціологічні теорії (П. Бергер, М.М. Ковалевський, П.А. Кропоткін, Т. Лукман, Z. Bauman), має велике значення для сучасної політичної лінгвістики, дозволяє дослідити проблеми політичної дискурсології у новому ракурсі, збагатити вирішення питань із цієї тематики новими підходами.

Сьогодні існує чимало наукових досліджень категорії толерантності в міждисциплінарному аспекті: філософія толерантності [110; 145; 155] культурологія толерантності [99; 156]; соціально-політична й етнокультурна толерантність [77; 82; 84].

Підходи науковців до вивчення категорії толерантності/інтолерантності в сучасній лінгвістиці [82; 107; 146; 171; 211; 212] характеризують суперечливість досліджуваного феномена та зв'язок із категоріями нетерпимості, соціальних і політичних конфліктів, агресії, націоналізму й расизму [31; 42; 205] . Вищезазначені роботи оперують такими ключовими для політичного дискурсу концептами й ідеологемами, як націоналізм, антисемітизм, расизм.

Вирішення питань, які пов'язані з дослідженням функції просодії толерантності/інтолерантності поряд з іншими підсистемами мови в політичній комунікації, дозволяє визначити роль просодії, як важливого фактора прагматичного впливу на політичну свідомість слухачів у конкретній соціокультурній і політичній ситуації.

Актуальність роботи зумовлена інтересом сучасного суспільства до проблеми толерантності/інтолерантності та політичними процесами, що відбуваються в середині країни й у світі. Однак при різноманітності наукових підходів до дослідження феномена толерантності/інтолерантності у вітчизняній лінгвістичній науці немає наукових публікацій, у яких було б викладено результати комплексного лінгвістичного дослідження механізму взаємодії різнорівневих мовних систем даної категорії. Відсутність експериментально-фонетичних результатів вивчення зазначеної проблеми робить дане дослідження своєчасним.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідного напрямку Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» «Фундаментальні дослідження у вищих навчальних закладах» (код 22010020) у рамках наукової теми кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики «Теоретичні та прикладні аспекти дослідження типологічних і конкретно-мовних рис сучасного дискурсу» (протокол № 5 рішення вченої ради ПДПУ імені К.Д.Ушинського від 29 грудня 2005 року, реєстраційний номер 0107U000467).

Мета дисертаційного дослідження – проведення комплексного лінгвістичного аналізу засобів вираження толерантності/ інтолерантності в мовленні німецьких, українських і російських політиків та виявлення ролі просодії у формуванні перлокутивного ефекту в сучасному політичному дискурсі.

Для досягнення поставленої мети передбачено виконання таких **завдань**:

- проаналізувати поняття політичного дискурсу в сучасній лінгвістиці;
- охарактеризувати дефініції категорій толерантності / інтолерантності та їх синонімічних рядів у гуманітарній науковій парадигмі з урахуванням національної специфіки німецької, української і російської лінгвокультур;
- виявити роль просодії як важливого фактора прагматичного впливу в політичній комунікації;
- дослідити особливості взаємодії лінгвістичних засобів вираження толерантності/інтолерантності в мовленні політиків Німеччини, України й Росії;
- показати роль та особливості просодичних засобів як інтердискурсивного маркера в політичному дискурсі екстремістської спрямованості, а також їх використання в технологіях маніпуляції;

- виявити релевантні спільні й конкретно-мовні ознаки просодії толерантності/інтолерантності, враховуючи лінгвістичні й екстралінгвістичні умови їх реалізації в політичній комунікації на прикладі німецької, української та російської мов.

Об'єктом дослідження є усне мовлення політиків.

Предметом дослідження є просодичні характеристики толерантності/інтолерантності в мовленні політиків.

Матеріалом дослідження слугували 480 звукових та аудіовізуальних записів виступів сучасних політичних діячів (180 для німецької мови, 150 для української й 150 для російської мов). Тривалість звучання виступів політичних діячів Німеччини (J.Rau, A.Schavan, R.von Weizsäcker, U.Voigt) склала 120 хвилин; України (В. Янукович, Ю. Тимошенко, В. Ющенко, О. Тягнибок) 107 хвилин; Росії (Д. Медведєв, В. Путін, Е. Лимонов, В. Жириновський) 128 хвилин.

Вирішення завдань дослідження здійснювалося за допомогою комплексної **методики**, що включає :

- *описово-аналітичний метод*, який полягає у критичному вивченні науково-теоретичних джерел із проблематики дослідження;
- *метод лінгвістичного спостереження*, який передбачає аналіз граматичних, лексичних і стилістичних характеристик виступів німецьких, українських і російських політиків, а також виділення найчастотніших фраз функціонально-семантичного поля (ФСП) толерантності/інтолерантності та є підготовчим етапом для здійснення комплексного експериментально-фонетичного дослідження, яке передбачає проведення *слухового й аудиторського* аналізів, *інструментального* аналізу акустичних параметрів просодії толерантності/інтолерантності у мовленні політиків;
- *метод статистичного аналізу одержаних результатів експерименту* – виявлення ступеня випадковості й закономірності фактів, що спостерігаються у мовленні, об'єктивної оцінки одержаних даних;

- *метод лінгвістичної інтерпретації експериментальних даних* – пояснення, системний опис та всебічне тлумачення лінгвістичного значення результатів дослідження, формулювання основних висновків роботи.

Як **робоча гіпотеза** дисертаційного дослідження висувається таке положення: просодичні параметри мовлення виступають одним із елементів інтенціонального плану висловлювань і є у політичному дискурсі важливим засобом формування перлокутивного ефекту толерантності/інтолерантності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що ця робота є першою спробою системного комплексного лінгвістичного аналізу взаємодії засобів вираження толерантності/інтолерантності в політичному дискурсі, у тому числі екстремістської спрямованості.

Удосконалено визначення національних особливостей існуючих дефініцій категорії толерантності/інтолерантності в німецькій, українській та російській лінгвокультурах. Надано визначення просодичним засобам як важливому фактору формування позитивних взаємин у політичній комунікації, виявлено спільні та конкретно-мовні ознаки просодії толерантності/інтолерантності в кожній із розглянутих мов у політичному дискурсі. Дістало подальшого розвитку визначення просодичних засобів як фактора негативного впливу на процеси політичної взаємодії у комунікативно-прагматичному контексті.

Показано роль і особливості фонопрагматичних засобів як інтердискурсивного маркера та складової маніпулятивної тактики в політичному дискурсі екстремістської спрямованості.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що вона робить певний внесок у дослідження актуального для сучасного мовознавства феномена, комплексно розглядає релевантні спільні й конкретно-мовні ознаки просодії толерантності/інтолерантності в політичній комунікації. Одержані результати поглиблюють і розширюють існуючі в лінгвістиці знання з просодичного оформлення та функціонування мовленнєвих актів у виступах сучасних політиків, їх прагматичну спрямованість. Таким чином, результати

дослідження сприяють накопиченню емпіричних даних і розробці теоретичних положень у галузі фонопрагматики та можуть бути використані для подальшого вивчення просодичних явищ у політичній лінгвістиці й загальному мовознавстві.

Практичне значення одержаних результатів дослідження визначається можливістю їх застосування у викладанні таких дисциплін, як теоретична фонетика (розділ «Надсегментний рівень мови»), практична фонетика (розділ «Просодична організація тексту», «Фоностилістика»), загальне мовознавство, прикладна лінгвістика (розділ «Оптимізація соціальної функції мови, функціонування мови як засобу впливу»). Одержані результати можуть бути також використані для створення методичних розробок, навчальних посібників і практичних рекомендацій у курсах із політичної лінгвістики, лінгвокультурології, прагмалінгвістики, культури мовлення, риторики, ПР-технологій та застосовані у лінгвістичній експертизі усного мовлення, у практиці викладання німецької, української й російської мов.

Особистий внесок здобувача полягає в теоретичному та експериментально-фонетичному обґрунтуванні лінгвістичних особливостей просодії толерантності/інтолерантності в політичному дискурсі.

Апробація результатів дослідження. Основні положення роботи обговорювались на засіданні кафедри перекладу і теоретичної та прикладної лінгвістики Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д.Ушинського (Одеса, 2004), на міжнародних наукових конференціях: «Мова і культура» (Київ, 2004, 2005), «Сучасні мовленнєві технології» (Одеса, 2005), 41-й лінгвістичний колоквиум "Die Ordnung des Standart und die Differenzierung der Diskurse" (Німеччина, Мангейм, 2006), 42-й лінгвістичний колоквиум «Sprachenvielfalt und Sprachenlernen: Neue Wege zur Literalität» (Греція, Родос, 2007), VII Міжнародний науковий семінар «Пред'явлення світу в гуманітарних дискурсах XXI століття» (Луганськ, 2008), 43-й лінгвістичний колоквиум «Pragmantax II. Zum

aktuellen Stand der Linguistik und ihrer Teildisziplinen» (Німеччина, Магдебург, 2008), міжнародний конгрес викладачів німецької мови (Німеччина, Йена-Веймар, 2009), 44-й лінгвістичний колоквиум «Globalisierung-Interkulturelle Kommunikation-Sprache» (Болгарія, Софія, 2009).

Публікації. Результати дисертаційного дослідження висвітлено в дванадцятьох публікаціях, з них шість опубліковано у фахових наукових виданнях, затверджених ВАК України, трьох тезах міжнародних наукових конференцій, а також у двох виданнях методичного характеру.

Структура дисертації складається з переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (215 позицій), переліку веб-сайтів із матеріалу дослідження та додатків.

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, розкрито стан досліджуваної проблеми, визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження, дано опис матеріалу та методів дослідження, підкреслено наукову новизну, теоретичну значимість і практичну цінність одержаних результатів.

У **першому розділі «Теоретичні передумови вивчення політичного дискурсу та толерантності/інтолерантності як його категорій»** визначено поняття «політичний дискурс», виявлено теоретичні проблеми щодо аналізу його лінгвістичних та екстралінгвістичних особливостей, розглянуто феномен толерантності/інтолерантності в парадигмальній інтерпретації та диференціюються поняття, що становлять категорії толерантності (терпимість, політична коректність, увічливість) та інтолерантності (ненависть, нетерпимість, агресія, упередження) в політичному дискурсі, охарактеризовано значення просодії для передачі модальних значень ФСП толерантності/інтолерантності.

У **другому розділі «Методика і процедура експериментально-фонетичного дослідження просодії толерантності/інтолерантності в політичному дискурсі»** описано організацію й процедуру проведення

експериментально-фонетичного дослідження реалізації висловлювань німецьких, українських і російських політиків. Експериментальним матеріалом для дослідження просодичних засобів вираження толерантності/інтолерантності слугував корпус усних текстів політичних виступів сучасних політиків Німеччини, України та Росії.

У третьому розділі **«Аналіз і лінгвістична інтерпретація результатів експериментального дослідження лінгвістичних засобів вираження толерантності/інтолерантності в політичному дискурсі»** розглянуто система лексичних, граматичних, стилістичних і просодичних засобів вираження мовної категорії толерантності/ інтолерантності в політичному дискурсі, а також специфіка функціонування мовленнєвих актів і зміна мовленнєвих стратегій для досягнення прагматичної мети в політичному дискурсі різноманітної спрямованості.

У **висновках** сформульовано основні підсумки проведеного дисертаційного дослідження та визначається подальша перспектива вивчення досліджуваної проблеми.

У **додатках** наводяться уривки з виступів політичних діячів Німеччини, України та Росії, інтонограми, що ілюструють результати експериментально-фонетичного дослідження та результати статистичного аналізу.

Список використаних джерел нараховує 215 позицій.

Перелік веб-сайтів з проблематики дослідження нараховує 26 позицій.

Повний обсяг дисертації становить 221 сторінку, основний зміст викладено на 180 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ВИВЧЕННЯ ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ ТА ТОЛЕРАНТНОСТІ / ІНТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК ЙОГО КАТЕГОРІЙ

1.1. Визначення поняття політичний дискурс у лінгвістиці

Проблемам політичної комунікації в останні роки приділяється багато уваги з боку вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Подібні дослідження охоплюють як загальнотеоретичні основи політичного дискурсу без урахування його мовної належності [2; 11; 16; 32; 43; 63; 84; 107; 170], так і специфічні принципи побудови та вживання різних мовних засобів у текстах певної мови [24; 28; 29; 50; 56; 71; 72; 131; 172].

Теорія дискурсу бере свій початок у концепції Е. Бенвеніста, розмежувавши в тексті план розповіді й план дискурсу [14]. Пізніше визначення дискурсу стало включати в себе умови, в яких реалізується й актуалізується текст [42].

В дефініції, запропонованій Ю. М. Карауловим і В. В. Петровим дискурс визначається як «складне комунікативне явище, що включає, крім тексту, ще й екстралінгвістичні фактори (знання про світ, думки, установки, цілі адресата), необхідні для розуміння тексту» [64, с.8]. У свою чергу існує лаконічне визначення дискурсу як «мови, заглибленої в життя» [5].

Таким чином, текст існує не автономно як феномен мови, а в контексті культури, історії, політики даного суспільства, в якому він був породжений [164]. Текст також тісно пов'язаний з іншими текстами, які виникли раніше і з'являться пізніше [165].

Невпинно зростаюча роль політики та її діячів у житті суспільства привернула увагу дослідників різних галузей, включно лінгвістів. Ураховуючи різні позамовні чинники, надало підстави постулювати

виникнення окремого функціонально-стилістичного утворення – політичного дискурсу. Виявляються спостереження за політичним дискурсом та його формами точки перетину цього типу мовлення з іншими функціональними стилями [43].

Можна виділити принаймні три підходи до визначення місця та статусу мовлення політиків:

1) одні мовознавці визнають існування політичного дискурсу чи мовлення як самостійного, окремого виду дискурсу;

2) інші вважають, що політичне спілкування – це проміжна ланка між спеціальним дискурсом і масовою комунікацією;

3) до третьої групи належать науковці, котрі ставлять під сумнів можливість виокремлення політичного дискурсу взагалі.

Це означає, що політичний дискурс є сукупністю політичних текстів і кожний конкретний політичний текст окремо, які були виголошені й опубліковані, а також фонові знання про соціально-політичну ситуацію і політичну культуру [2; 198] .

На підставі цього поняття політичний дискурс і політичний текст, а також поняття «політична мова» як один із видів реалізації політичного тексту, у даній роботі вважаються рівнозначними та взаємозамінними і вживаються синонімічно [170].

Використання висловів «мова політики», «політичний жаргон», «політичне мовлення», «політична комунікація», «мова політики» «політичний дискурс», «політологічний дискурс» [2; 5; 7; 11; 16] , уживаних для позначення форми та способу спілкування політиків, дозволяє зробити висновок, що існує певна властивість, яка відрізняє його від інших узусів або функціональних стилів.

При цьому політичний текст розглядається як особлива підсистема національної, у даному випадку - німецької, української та російської мов, призначена для політичної комунікації, для пропаганди ідей політичних партій та рухів, емотивного впливу на електорат, прийняття соціально-

політичних рішень і спонукання учасників політичного процесу до певних дій.

Ураховуючи вагоме місце політики в суспільстві, її роль у врегулюванні конфліктів і диспутів, а також використання політичними діячами мови як основного засобу комунікації, очевидно є необхідність дослідження лінгвістичних аспектів взаємодії мови та влади.

Предмет політичної лінгвістики - політичний дискурс як сукупність дискурсивних практик, що ідентифікують учасників політичного дискурсу як таких або які формують конкретну тематику політичної комунікації [166].

Під дискурсивною практикою розуміють тенденції у використанні близьких за функцією альтернативних мовних засобів вираження певного змісту. Дискурсивні практики з лінгвістичної точки зору визначаються стійкими наборами мовних засобів варіативної інтерпретації дійсності, або властивими даному політичному суб'єкту, чи характерними для обговорення даної теми політичної комунікації. Ці тенденції, природно, знаходять відображення в частоті вживання відповідних засобів фонетичного, морфологічного, синтаксичного та семантичного рівнів.

Основними диференційними ознаками політичного дискурсу є використання його учасниками особливих схем мовлення та наявність спеціальної ідеологічно забарвленої лексики (держава, влада, демократія). Цю спеціальну лексику складає переважно термінологія, що стосується політичних понять і закладів («демократія», «уряд», «парламент», «соціалізм»). Зазначена політична термінологія складає ядро політичного словника, яке постійно зазнає зміни старого та закріплення нового значення, залежно від соціальних перетворень, пріоритетів, кон'юнктури:

соборність, державність, суверенітет, суверенність, самостійна Україна, Українська Народна Республіка, Українська повстанська армія.

Багато політичних термінів упродовж існування змінюють своє значення, так, як і позначувані ними концепти зазнають постійної інтерпретації з позицій різних ідеологій [166].

Політичний дискурс розуміється, таким чином, як складне комунікативне явище, що включає, з одного боку, сукупність усіх мовних актів (дискурсивних практик, політичних текстів), що представляють політичну комунікацію, а з іншого – усю суму знань про політичну реальність, необхідну для розуміння зазначених мовних актів, так званий комунікаційний соціальний контекст, що характеризує її учасників, процеси продукування та сприйняття мовлення з урахуванням фонових знань [169; 173].

Зростання громадянської свідомості, залучення громадян до процесів державотворення, активізація ролі суб'єктів політичної взаємодії, відкриття нових маніпулятивних стратегій впливу на аудиторію загострили потребу пошуку ефективних тактик у комунікації взагалі та в політичному дискурсі зокрема [31; 43].

За думкою багатьох дослідників політичної комунікації [169; 182; 206], здебільшого політики мають на меті спокусити чи переконати свого адресата, досягаючи таким чином певну соціальну реакцію, запевняючи, що діють «в інтересах народу».

Головні функції політичної мови – боротьба за владу й утримання влади у випадку її захоплення. Політична мова відображає існуючу політичну реальність, змінюється разом із нею і одночасно бере участь у її створенні та зміні.

У сучасній Україні помітно зростає інтерес до вивчення політичної комунікації з використанням різних наукових напрямків (когнітивний, семантичний, лінгвокультурологічний, стилістичний, комунікативний, соціолінгвістичний) і досвіду зарубіжної науки [44; 82; 84; 125]. Цей інтерес багато в чому пов'язаний із загостренням у країні політичної боротьби, в якій активно використовуються найрізноманітніші засоби, тактики та

прийоми комунікативного впливу на виборців.

Інтенсивне політичне життя веде до постійного розвитку лексики, фразеології та інших систем національної мови, до пошуку нових засобів прагматичного впливу на масову аудиторію [24; 29; 56; 71; 73; 74].

Серед українських лінгвістів такої думки дотримується К.С. Серажим [138], аналізуючи дискурс як соціолінгвістичне явище. Політичну комунікацію лінгвісти вивчають в аспекті іміджології [125; 126], лінгвориторичних особливостей [13], ефективності політичної риторики [24; 29; 45].

Дослідження політичного дискурсу засобів масової комунікації (на матеріалі українського політичного інтернету) належить Л.Ф. Компанцевої [72]. Фразеології політичного дискурсу присвячено роботу О.І. Андрійченко [3].

Самостійним жанром дискурсу вважають мовлення політиків (ідеостиль політиків) й інші лінгвісти, які досліджували його аспекти на матеріалах різних мов. У багатьох роботах висвітлено особливості політичних промов таких політичних лідерів як В. Путін, Т. Блер, Дж. Буш [131].

На матеріалі різних мов досліджено політичну комунікацію (формування та розвиток суспільно-політичної лексики і термінології, дискурс тоталітарного суспільства, типологію політичного спілкування, різновиди політичних виступів і їх особливості [78; 107; 134], особливості політичного прилюдного мовлення у сфері ЗМІ [126].

Застосовувати системний підхід до вивчення тексту політичних публічних промов запропонували О.С. Кубрякова, О.Л. Михалева, П.Б. Паршин [79; 107; 119]. Методи дослідження політичного дискурсу розробляли М.Л. Макаров, Н.Н. Миронова, Л.І. Сахарчук [97; 104; 132].

Маніпуляція в політичному дискурсі проаналізовано в працях С.Г. Кара-Мурзи [60]. Спілкуванню політиків приділили увагу російські вчені А. М. Баранов [8], Л.Є. Бессонова [16], І.Ф. Бублик (описуючи особливості політичних дебатів [24]), Ю. М. Караулов (досліджування ролі метафори в

політичному дискурсі [64]). Слід також зауважити, що значне число публікацій присвячено осмисленню досвіду тоталітарного минулого, а також зіставленню російського і українського політичного дискурсу [20].

Діалогічну природу політичного дискурсу відзначають багато лінгвістів, розглядаючи когнітивно-риторичні й комунікативно-мовні особливості його змісту. Політична мова, як правило, спрямована на три адресати, у яких кожний наступний адресат автоматично включає в себе попередній: політики, члени уряду і депутати, громадяни (електорат) і світове співтовариство.

Підвищений інтерес лінгвістів Німеччини до дослідження політичних промов стосується вивчення й порівняння політичних дискурсів різних систем і режимів: СРСР і НДР, сталінізм і гітлеризм. Дані лінгвістичні дослідження в сучасній Німеччині сформувалися в рамках декількох напрямів [180; 182; 204; 206].

Сюди ж слід віднести і мовний аналіз ідиостилю окремих найбільш значущих німецьких політиків минулого: першого рейхсканцлера Німецької імперії О. фон Бісмарка, лідера робітничого руху Німеччини початку ХХ ст. Р. Люксембург, останнього рейхсканцлера і рейхспрезидента в історії Німеччини А. Гітлера, нацистського міністра пропаганди Й. Геббельса, першого федерального канцлера ФРН К. Аденауера [186; 205].

Сучасний напрям у політлінгвістиці приділяє увагу стану сучасної німецької політичної мови, яка досліджується в декількох аспектах, а саме: мова політичних партій і рухів, в тому числі і радикально-екстремістських [187; 199], вживання мови в органах державної влади (президент, уряд, парламент) (J. Klein), мовна особистість сучасних німецьких політиків [180].

До числа найбільш багатоаспектних досліджень німецького політичного мовлення слід віднести роботи, в яких аналізуються різні рівні політичного мовлення: фонетика, лексика, граматики і стилістика [203; 206].

Загальнотеоретичний характер має робота російського лінгвіста О. І. Шейгал [169]. У дослідженні дано визначення основних понять

політичної лінгвістики, подано загальну характеристику політичної мови і політичного дискурсу, розглянуто питання категоризації світу політики у знаках політичного дискурсу та інтенціональні характеристики політичного дискурсу, проаналізовано ряд політичних жанрів. Автор доходить висновку, що в політичному дискурсі виявляється «примат цінностей над фактами, переважання впливу та оцінки над інформуванням, емоційного над раціональним» [169, с.205].

Характерними ознаками мови політики, на думку дослідниці, є змістова невизначеність (політики часто висловлюють свою думку узагальнено), фантомність (багато знаків політичної мови не мають реального денотата), фідеїстичність (іраціональність, опора на підсвідомість), езотеричність (справжній зміст багатьох політичних висловлювань зрозумілий тільки обраним), дистанційованість і театральність [169; 173]. Політична комунікація до того ж переважно інституційна: спілкування відбувається не між конкретними людьми, а між тими інституціями, які вони представляють.

Особливістю мовлення політиків є підготовленість і адресатна спрямованість – на всіх реципієнтів і на кожного зокрема. Із цієї точки зору політичний дискурс розташовується на полюсах інших спеціальних дискурсів, властивих певним групам або секторам користувачів:

дострокові вибори, креативні ідеї, політтехнологи, опозиційний штаб, президентсько-парламентська форма правління, політична реформа, авторитаризм, стабільність, дуалізм влади, повноваження уряду, Конституційна реформа, антикризова коаліція, конфронтація, рейтинг, конфігурація правлячої коаліції, представники великого капіталу, європейський досвід, національні інтереси, нівелювати, першочергове завдання, поглиблення співробітництва, законодавство, фінансовий ринок, нормативно-правова база, політична криза, екзит-пол, конфлікт інтересів.

У сучасному суспільстві повідомлення політика має бути розраховане не на обмежене коло професіоналів – урядовців, парламентарів, державних

службовців і їх оточення, але на соціально неоднорідного масового реципієнта. Відповідно, на нинішньому етапі взаємодії політиків і широких мас, лінгвістичні засоби, використані для передачі бажаної інформації, включають загальну лексику поруч зі спеціальною, притаманною окремим прошаркам суспільства:

Es genügt nicht, Einstellungen und Äußerungen als "rassistisch" oder "antisemitisch" zu brandmarken. Mir ist besonders wichtig, dass wir uns öffentlich mit rassistischen und antisemitischen Vorurteilen auseinandersetzen und ihnen inhaltlich entgegentreten. Sonst entsteht bei manchen der Eindruck, die inhaltliche Auseinandersetzung solle unterdrückt werden. Das ist doch aber genau der Eindruck, den Antisemiten und Rassisten in allen Ländern und zu allen Zeiten erwecken wollten und wollen (J. Rau).

Ich habe den Eindruck, dass viele Menschen nicht ausreichend unterscheiden können zwischen Antisemitismus und Fremdenfeindlichkeit auf der einen Seite und normaler Kritik auf der anderen Seite. Jeder muss wissen: Kritik am Verhalten von Juden oder an jüdischen Institutionen ist genauso erlaubt wie die Kritik an jedem anderen Bürger oder jeder anderen Einrichtung in einem freien Land (J. Rau).

Однією з найважливіших функцій політичного дискурсу вважається функція впливу на свідомість учасників політичного процесу. Уже з самого визначення політичного дискурсу стає зрозумілою необхідність його комплексного аналізу, адже питання та проблеми, що постають перед учасниками цього виду комунікації, є значущими для життя окремого суспільства та міжнародних відносин.

Водночас, варто зазначити, що політичний дискурс важко характеризувати виключно під кутом зору лінгвістики. Тобто він має бути неодмінно об'єктом міждисциплінарних досліджень [173; 182]. Політичний дискурс характеризується не тільки аргументованістю, толерантністю та

прагненням до консенсусу, але також і агресивністю, використанням конфронтаційних стратегій і тактик мовної поведінки (погрози, ігнорування, дискредитація, брехня, наклеювання ярликів, образи) [134].

Islam heisst nicht Frieden! (Republikaner Partei).

Я вирішила в цій промові присвятити Ющенку лише один абзац. Більше ця людина не заслуговує. Ющенко - тотальне розчарування. Для світу, країни і нації. Він виявився абсолютно неспроможним, безпомічним та пустим. Ця людина руйнувала все, за що бралася (Ю. Тимошенко).

Я не можу уявити прем'єр-міністра, який роками не робить реформ. Знаєте, яка різниця між сірою польовою мишею і Мікі Маусом? Піар! Як можна в п'ятьдесят років бомжом жити в країні? (В. Ющенко).

Прихватація, бандократія, дєр'ємократія, «тимошенківці», «януковичі», «вітренківці», «свободівці» (прихильники партії «Свобода»), «азарівці», «литвиністи», «регіонали», «фашизоїди».

Чеченцам нечего делать с нами! У нас нет общего проекта для них. И пускай они живут там, а мы здесь! (Э. Лимонов).

У сучасних політичних промовах активно використовуються також засоби образного впливу, серед поширених образних засобів, присутніх в арсеналі практично будь-якого політика, домінує метафора. Метафорі повною мірою властиві несподіванка, новизна й точна характеристика ситуації або людини. А.П. Чудінов пропонує термін «метафорическая мозаика» для метафор, що використовуються в політичній комунікації [166, с.123].

Метафоричне моделювання політичної реальності являє собою потужний засіб осягнення, представлення та оцінки дійсності, що відображає національну самосвідомість і відповідний етап розвитку суспільства.

Мы будем преследовать террористов везде: в аэропорту – в аэропорту. Значит, вы уж меня извините, в туалете поймаем и в сортире их замочим, в конце концов (В. Путин).

А маржа где в виде налогов для государства? Но я думаю, что Игорь Владимирович должен как можно быстрее поправиться. Иначе к нему доктора придется послать и зачистить все эти проблемы (В. Путин).

Політична ситуація виборів у сучасній Україні та Росії є важливим чинником, що сприяє активізації метафоричних моделей з агресивним прагматичним потенціалом. Метафоричні номінації використовуються для позначення політичних лідерів, партій та об'єднань, органів державної влади, взаємин між цими суб'єктами, для характеристики конкретних видів політичної діяльності, роботи органів державної влади та соціально-політичної ситуації в країні. Так аналіз метафоричного слововживання в російських і українських передвиборчих агітаційно-політичних текстах дозволяє виділити такі найбільш продуктивні метафоричні моделі, що мають агресивний прагматичний потенціал: «Сучасна дійсність – це ВІЙНА», «Сучасна дійсність – світ ТВАРИН» [166, с. 130-140].

*...Ющенко...перейняв рейдерську практику і з мирного пасічника став бойовою осою, але надто вже довго він пропонував «Регіонам» столи переговорів усіх можливих форм («Укр. молода»);
На жаль, допоки в Україні існує цілком матеріальний дракон, який перетворює порядних людей на суспільних паразитів, годі очікувати на переродження політичних еліт» («Укр. молода»);*

Вивчення політичних метафор у політичній комунікації багато в чому ґрунтується на теорії концептуальної метафори, розробленої в рамках когнітивної лінгвістики [26; 42; 62].

Метафора вважається не просто мовним, а когнітивним феноменом, що відображає процес мислення, особливості сприйняття абстрактних і конкретних категорій. Когнітивні дослідження особливостей функціонування метафор у політичному дискурсі показали важливу роль

метафори як засобу осмислення і категоризації людського досвіду в галузі публічної політики, установили зв'язок між високою частотою використання в політичному дискурсі метафоричних висловів та періодами політико-економічних криз, а також виявили основний набір поданих у політичному дискурсі метафоричних моделей [166].

Український політикум оригінальний тим, що вміє поєднувати одночасно в одному політичному тлі вугруватий безбащтовий досвід підлітка та клімактеричну психіку досвідченої дами («Укр. молода»).

Прагматичний потенціал більшості складових метафоричних висловів містить високий ступінь вербальної агресії, «кримінальне» представлення предмета мовлення може викликати в адресата стан тривожності і незадоволеності існуючим станом справ, прагнення до кардинальних змін політичної ситуації в країні.

Все-таки три ходки на посаду Голови ВР – це вам не коники з пластиліну ліпити.

Під агресивним прагматичним потенціалом метафоричних моделей ми розуміємо, по-перше, здатність відповідних даній моделі метафор справляти емоційний вплив на адресата: закликати до агресивних дій, провокувати агресивний стан, агресивно вводити предмет мовлення у сферу адресата; по-друге, здатність знижувати політичний статус, імідж характеризується метафорою предмета промови, применшувати його значущість в очах адресата, по-третє, тенденцію до моделювання образу агресивної, ворожою реальності.

Давайте остановим уже надвинувшуюся, уже наступившую в России ночь тоталитаризма и абсолютизма, назовите как угодно, но это режим личной власти! (Э. Лимонов).

Я – внук фабриканта, а у нас сегодня дети Шариковых (В. Жириновский).

Больше того, отдельные нормы, да, по сути, чуть ли не вся система права одного государства, прежде всего, конечно, Соединенных

Штатов, перешагнула свои национальные границы и, по сути, во всех сферах навязывается другим государствам (В. Путин).

Інтенція боротьби за владу знаходить відображення в такій властивості політичного дискурсу, яку ми, слідом за А. К. Михальською [108], називаємо агональністю. Отже, політичний дискурс являє собою демонстрацію боротьби, агон: «запекла боротьба за владу розігрується як змагання, як великі національні ігри, для яких важливі видовищність, певні іміджі, форми прояву мовної агресії» [108. с. 37].

На мовному рівні виявляється, що обраний комунікантами спосіб спілкування зумовлено як агональністю політичного дискурсу, так і наявністю протиборчих сторін, наявністю адресата-спостерігача. Під впливом даних факторів у політичному дискурсі, за А.К.Михальською, формуються три стратегії:

- 1) стратегія на зниження;
- 2) стратегія на підвищення;
- 3) стратегія театральності.

Кожна стратегія політичного дискурсу реалізується завдяки використанню певного набору тактик. Під тактиками дослідниками розуміється сукупність прийомів, що обумовлюють застосування мовних засобів [107; 169].

1. Тактика аналіз-«мінус» ґрунтується на фактах розгляду ситуації, що передбачає вираження негативного ставлення до описуваного, а також до людей, їхніх дій і вчинків.

Россия по своей внутренней субстанции исторически может быть только в рамках военно-полицейского режима (В. Жириновский).

Чи закінчилася для нас війна дев'ятого травня? (О. Тягнибок).

2. Тактика звинувачення – приписування будь-кому будь-якої провини, визнання винним у чому-небудь, а також розкриття, виявлення будь-чиїх непорядних дій, намірів, якостей.

І це було побудовано як раз урядом Януковича! (Ю. Тимошенко).

Те, хто нас учит, сами учитесь не хотят (В. Путин).

3. Тактика безособового звинувачення – звинувачення, при якому не вказуються винуватці засуджених дій чи вчинків, тобто ті особи, чії зловживання, таємні задуми тощо стають предметом відкритого обговорення та засудження.

4. Тактика викриття – наведення з метою викриття фактів і аргументів, які роблять явною винність, злочинність кого-небудь.

Официальный Киев занял откровенно антироссийскую позицию в связи с военным нападением режима Саакашвили на Южную Осетию (Д.Медведев).

5. Тактика образи – нанесення образи, приниження, враження кого-небудь, що супроводжується експлікацією емоційного компонента замість наведення доказів.

У результаті аналізу тактик, які репрезентують стратегію на зниження, можна зробити висновок про те, що їх спільною рисою є як експліцитно, так і імпліцитно виражене негативне ставлення мовця не тільки до предмета мовлення, але й до адресата. Вибір стратегії на зниження відображає наявність у мовця установки негативного характеру, оскільки адресат найчастіше є політичним супротивником, опонентом.

Крім того, слід зазначити, що протиборство учасників детермінує активність, спрямовану на оволодіння комунікативною ініціативою. Таким чином, стратегія на зниження реалізує установку, яка полягає в розвінчанні домагань на роль, у блокуванні «гри на підвищення».

У результаті дії даної установки чітко простежується прагнення мовця дискредитувати опонента. Прагнення мовця підняти себе над суперником передбачає стратегію, «грає» на підвищення. Ця стратегія відображає прагнення мовця максимально збільшити значимість власного статусу. Реалізується стратегія на підвищення завдяки використанню таких тактик:

1) тактика аналіз-«плюс» - заснована на фактах розгляду ситуації, що

передбачас імпліцитне вираження позитивного ставлення мовця до описуваної ситуації;

Открытость, транспарентность и предсказуемость в политике-безальтернативны. Убежден, единственным механизмом принятия решения по использованию военной силы, как последнего довода, может быть только устав ООН (В. Путин).

2) тактика презентації – представлення кого-небудь в привабливому вигляді;

Я вірю в те, що цій парламент згуртується і буде працювати (В. Янукович).

3) тактика неявної самопрезентації - виражене побічно, без прямої вказівки на об'єкт позитивного оцінювання подання мовцем себе в привабливому, вигідному світлі;

Дуже добре, що сьогодні є на кого покласти відповідальність, тому що країна в такому стані не могла працювати жити далі (В. Янукович).

4) тактика відводу критики - з метою наведення доказів невинуватості аргументів та / або фактів, за допомогою яких можна пояснити (виправдати) будь-які дії і вчинки;

5) тактика самовиправдання – заперечення негативних суджень про об'єкт критики і його причетність до того, чому дається негативна оцінка.

Эти люди, к сожалению, в силу своих этнических особенностей ненавидят коренное население, нас-русских («Славянский Союз»).

Наявність у політичному дискурсі адресата-спостерігача зумовлює реалізацію стратегії театральності – «театральний» підхід до ситуації, що представляють її трактування як театральну дію, де люди намагаються справити один на одного певне враження.

Фактор аудиторії, яку мовець ураховує постійно, зумовлює існування стратегії театральності в політичному дискурсі. Як і інші стратегії, вона представлена певним набором тактик.

1. Тактика спонування – заклик до якої-небудь дії, прийняття точки зору.

Angesicht der Überfremdung unseres deutschen Vaterlandes....Angesicht der Bedrohung von weiteren Millionen Fremden, die nach Deutschland kommen wollen... (U. Voigt).

2. Тактика кооперації – такий спосіб звернення до адресата, за допомогою якого мовець конструює образ останнього, апелюючи до ідей і цінностей, носієм яких він є.

Я надеюсь, что у нового руководства Украины в этом случае будет значительное число возможностей для того, чтобы существенно улучшить наши отношения. Россия к этому очень стремится (Д. Медведев).

3. Тактика розмежування – виявлення відмінностей у позиціях і думках.
Россия исходит из необходимости многополярного мира и считает что однополярность и доминирование одного государства неприемлемо , каким бы это государство ни было (Д. Медведев).

4. Тактика інформування – наведення даних і фактів, яке не супроводжується вираженням ставлення мовця.

5. Тактика обіцянки – добровільне зобов'язання зробити що-небудь.

6. Тактика прогнозування – передбачення, судження про подальший перебіг розвитку чого-небудь на підставі інтерпретації різних наявних даних.

7. Тактика попередження - застереження, що передують повідомленню про можливі події, дії, ситуації.

Das ist unsere Aufgabe, das Volk, das deutsche Volk, die Arbeitnehmer, die Rentner, die Schüler, die jungen Leute darauf aufmerksam zu machen! (U. Voigt)

8. Тактика іронізування – справляння впливу за рахунок контрасту між сказаним і тим, що мається на увазі [117].

Координувати їх буде глава Міноборони Юрій Єхануров, якого

відтак можна називати ще й «міністром оборони від Тимошенко».

9. Тактика провокації – підбурювання кого-небудь до таких дій, які можуть спричинити тяжкі для нього наслідки.

Логічні й емоційні типи структур найчастіше в тексті політичного виступу поєднані так: початок промови буває емоційно забарвленим, наступній її частині притаманна більша раціональність. Емоційність першої частини виступу викликає інтерес слухачів до порушених питань, відбувається активізація психофізичних сил особистості.

Зацікавленій у цей спосіб і активній аудиторії пропонують логічні аргументи, які обґрунтовують позицію мовця. За таких умов суттєвий розгляд змістового боку проблеми впливає на слухачів сильніше. Перша частина виступу передбачає активізацію аудиторії, а друга дозволяє виробити у слухачів стабільну позитивну настанову до висловлених мовцем поглядів [58].

Wir müssen auf dieser Konferenz mit der Vergangenheit beginnen. In vielen Teilen der Welt reicht der Schmerz über die bis heute nachwirkenden Folgen der Sklaverei und der Ausbeutung durch den Kolonialismus noch tief. Vergangenes Unrecht lässt sich nicht ungeschehen machen. Aber Schuld anzuerkennen, Verantwortung zu übernehmen und sich seiner historischen Verpflichtung zu stellen, kann den Opfern und ihren Nachkommen zumindest die ihnen geraubte Würde zurückgeben. Ich möchte dies deshalb hier und heute für die Bundesrepublik Deutschland tun (J.Fischer).

Крім логічних та емоційно-образних структур, важливими в політичному мовленні є психологічні засоби, які зумовлюють урахування в тексті основних проявів природи людини як соціальної істоти. Психічні засоби переконуючого впливу охоплюють такі характеристики побудови текстів публічних виступів: зв'язок тексту з актуальними суспільними потребами й інтересами, авторитет мовця, урахування психологічних характеристик аудиторії та основних бажань чи потреб людини.

Das schrecklichste aller Verbrechen im 20. Jahrhundert aber hat sich in meinem Land ereignet, der Genozid an sechs Millionen europäischen Juden, an Roma und Sinti. Die Erinnerung an diese durch nichts zu relativierende Tat und die Verantwortung, die aus ihr erwächst, wird Deutschlands Politik dauerhaft prägen. Eine Verharmlosung, Relativierung oder gar Leugnung des Holocaust kann Deutschland deshalb nicht hinnehmen und wird solchen Versuchen entschieden entgegentreten (J.Fischer).

Ступінь ефективності переконування певним чином залежить від зацікавлення слухачів в отриманні інформації, від потреб у її усвідомленні, від соціальної цінності політичної інформації.

Die Tendenz ist Besorgnis erregend: Websites mit rechtsextremem Inhalt werden attraktiver gestaltet und professioneller. Rechtsextreme appellieren auf ihren Websites mit emotional aufheizender Argumentation geschickt an die Gefühle und Zukunftsängste von jungen Menschen. Gleichzeitig bieten sie verführungs-kräftige, einfach gestrickte Lösungsmodelle aus rechtsextremer Sicht. Bedenklich ist außerdem, dass sich Rechtsextreme zunehmend über das Internet koordinieren. Wir beobachten rechtsextreme Internetseiten und ihre Anbieter sehr genau und lassen die Websites wo immer möglich aus dem Internet entfernen.

Важливо враховувати також ступінь емоційності аудиторії, характер інформації, а також психологічні умови, які б сприяли зняттю негативних настанов і упереджень слухачів, натомість підсилюючи прихильність до мовця та до його виступу [101; 131; 138].

Мы неизменно испытываем эти чувства, когда встречаемся с нашими партнерами и друзьями из Армении. Россия дорожит добрыми отношениями с республикой Армения (В. Путин).

Усі три типи структур (раціонально-логічні, емоційно-образні та психологічні) перебувають у тісному взаємозв'язку. За умови неврахування однієї зі структур можлива втрата дієвості процесу переконуючого впливу.

Але комунікативний прагматичний вплив не ґрунтується лише на емоціях. Безумовно, обов'язковим є раціонально-логічний бік виступу, хоча іноді мовець намагається компенсувати недостатність інформативності надлишковою емоційністю.

Дослідники стверджують, що за допомогою емоційної структури можна досягти того, що слухач лише повірить мовцю [167; 195]. Глибокі знання, які викликають навіть сильні емоції, стають бездієвими, якщо вони логічно не організовані. Це означає, що інформація не призведе аудиторію до правильних висновків, якщо ці висновки не впливають із логіки суджень і понять [13].

Нарешті, ми також відповідальні за те, що цей лукавий чоловік опинився в кріслі глави держави, і саме ми ледь не за руки привели його на вулицю Банкову і посадили в крісло, яке йому так сподобалося, що він уріс у нього за лічені дні після інавгурації (Ю. Тимошенко).

Усі перераховані вище риси мови політики повною мірою характерні і для німецького, українського та російського політичного дискурсу.

Політична культура толерантності та мовленнєва прагматична компетенція учасників спілкування в умовах конфлікту стає об'єктом дослідження в межах теорії політичного дискурсу [120; 151].

1.2. Категорії толерантності / інтолерантності в гуманітарній парадигмальній інтерпретації

Складний розвиток міжнародної системи потребує вирішення проблем політичної, етнічної, релігійної толерантності. Причиною цього є розуміння того, що різні форми інтолерантного урегулювання проблем і конфліктів, що виникають у сфері міждержавної, міжетнічної та міжкультурної взаємодії, є неефективними. Поглиблений розгляд толерантності в її різних аспектах, з опорою на модерністські й постмодерністські соціологічні теорії має найважливіше значення також для сучасної політичної лінгвістики [8], дозволяє глянути на багато проблем політичної дискурсології в новому ракурсі, збагатити новими підходами дискусії, які існують в теперішній час із приводу впливу на масову політичну свідомість певних дискурсивних практик. Різні підходи до вивчення толерантності [155] свідчать про те, що толерантність є одним зі складних і багатоаспектних феноменів сучасності.

При цьому толерантність як герменевтична категорія («ein hermeneutischer Aspekt des multiperspektivischen Sehens und Verstehens») [211; 212] розглядається німецькими дослідниками не тільки як моральна вимога пасивного терпіння, але і як активна взаємодія і визнання Іншого, це свідчить про надання соціальної спрямованості даної ціннісної категорії, що і відбилося в словниках та енциклопедичних виданнях останнього часу:

so, dass man andere Auffassungen und Menschen so akzeptiert, wie sie sind;

eine tolerante Einstellung haben;

ein tolerantes Land;

tolerant gegenüber anderen Religionen/politischen Auffassungen sein [178; 179].

Сучасна філософія розглядає концепцію толерантності як інструментальну цінність, як те, що сприяє досягненню іншої, більш «вагомої» за своїм значенням цінності [142; 155]. При цьому знову ж відзначається логічна парадоксальність даного поняття, що полягає в

суперечливості твердження доброти утримання від запобігання моральному злу [81], коли суб'єкт не застосовує своєї сили, хоча його власні сили спонукають його до цього.

Принципи толерантності були розвинені в традиціях західної культури і європейські цінності стали основою міжнародних положень про «загальнолюдські цінності». При цьому толерантність виступає дійсно як інструментальна цінність, як обмежник прояву інтолерантності (агресії).

Соціологічні теорії модерну зробили історично вагомий внесок в осмислення проблеми толерантності й практичне розроблення її принципів. Зокрема, було розкрито причини інтолерантності в сучасному суспільстві, було визначено, які суспільні механізми ведуть до формування відносин толерантності в соціумі (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс), а також були запропоновані нові орієнтири формування суспільства на засадах толерантності (концепція неогоїстичної любові П. Сорокіна).

Лінгвокультурологічний аспект толерантності враховує також такі фактори, як культурні й поведінкові стереотипи, соціальний статус, ситуація спілкування та ін. Сучасна лінгвокультурологія розбудовує ці ідеї й стверджує, що мова, мислення й культура тісно взаємозалежні: навколишній світ постав у вигляді реальної картини світу, концептуальної картини світу й мовної картини світу, яка породжується специфікою діяльності, способу життя й національної культури даного народу [99].

Згідно з лінгвокультурологічною концепцією, толерантність можна розглядати як концепт у рамках певної культури, що має відповідне оцінне відбиття в мові [1].

Толерантність із позицій риторики необхідна в культурі масової комунікації та політиці, основною функцією яких є функція впливу. А. К. Михальська [108] називає такі закони сучасної загальної риторики, спрямовані на гармонійне, безконфліктне спілкування адресанта й адресата й прояв принципу толерантності:

- 1) закон гармонізуючого діалогу;

- 2) закон просування й орієнтації адресата;
- 3) закон емоційності мовлення;
- 4) закон задоволення слухача (різноманітність мовних форм, гумор, чергування «важких» питань із «легкими»).

Толерантність із погляду психології досить добре вивчена та означає відсутність або ослаблення реагування на який-небудь несприятливий фактор у результаті зниження чутливості до його впливу. Це означає, що прояв толерантності передбачає відсутність або приглушення емоцій суб'єкта, які входять в структуру агресивної поведінки і дій.

Як агресія, так і толерантність можуть проявлятися в ситуації конфлікту. Логічна аргументація та редукування емоцій, тобто прояв толерантності, є ознаками конструктивної стабілізації конфлікту. У межах мовної розробки проблеми толерантності трапляється можливість екстраполювати поняття «толерантність» і «агресія» в галузь лінгвістики, тоді ми говоримо про лінгвістичні аспекти толерантності й агресії. Мовну толерантність можна визначити як використання лінгвістичних засобів для зниження агресивності висловлення, утримання висловлення в рамках етико-мовної норми. При цьому необхідно з'ясувати, які лінгвістичні засоби служать для подолання мовної агресії й мовних конфліктів, для вираження толерантності як антипода агресії необхідна редукція емоційної складової спілкування [171].

Предметом політологічного підходу до вивчення толерантності є політична толерантність у відносинах між різними політичними поглядами особистостями, громадськими рухами, організаціями, партіями, суб'єктами міжнародних відносин на міжнародному, загальнонаціональному, регіональному та міжгруповому рівнях.

Політична толерантність проявляється в різних сферах суспільної свідомості: індивідуальній, колективній, політичній, етнічній, у різних соціальних і демографічних груп населення та означає знаходження консенсусу між переговорниками, соціальними групами, дипломатія тактики

у вирішенні конфліктних ситуацій й запобігання їм. Політичні аспекти толерантності виявляються у сфері соціальної свободи, у дотриманні прав людини, у реалізації політичних переконань, у політичному плюралізмі, політичній культурі країни й нації.

У політологічних словниках [121; 122] даються такі значення політичної толерантності: 1) позиція політичних сил, їхня готовність передбачати існування інакомислення у своїх рядах; 2) у житті окремої особистості – прояв готовності прислухатися до думки політичних супротивників, прагнення їх переконати засобами логічної аргументації; 3) практика гідних форм визнання своєї поразки в політичній боротьбі.

У сучасних наукових дослідженнях і виступах політиків Німеччини (наприклад, Й. Рау) можна зустріти міркування про сучасну толерантність у порівнянні з толерантністю Г.Е. Лессинга («Nathan der Weise»). Таким чином, ксенологія виділяє ряд ознак, характерних для феномена толерантності: усвідомлене прийняття, повага, емпатія [211].

Толерантність у сучасній Німеччині визнається основою демократичного суспільства, життєво необхідним елементом демократії. Демократична толерантність зобов'язує аргументувати, виключає наклеп на супротивника й не зобов'язує до беззахисності проти супротивника (streitbare Demokratie), німецька політична демократія закликає до мирного співіснування християнства та ісламу. Таким чином, ксенологія виділяє ряд ознак, характерних для феномена толерантності: усвідомлене прийняття, повага, емпатія [211].

Wir müssen Rahmenbedingungen schaffen, dass sich ein europäischer, ein deutscher Islam ausbilden kann. Ein aufgeklärter, ein säkularer Islam. Dafür ist es wichtig, dass sich auch hier in Deutschland islamische Theologie eigenständig entfalten kann. Deswegen will ich, dass wir Lehrstühle für islamische Theologie einrichten, an denen wir Imame und Religionslehrer für Islam ausbilden. Zu ihrer zweiten Frage: Der Verfassungsschutz geht davon aus, dass wir in Deutschland

rund 30.000 Islamisten haben. Sowohl solche, die gewaltbereit sind als auch solche, die Gewalt ablehnen aber versuchen, über politische Mittel hier die Durchsetzung des islamischen Rechts, der Scharia, zu erreichen. In Deutschland leben aber 3,2 Millionen Muslime, d.h. die Islamisten sind eine wirkliche Minderheit. Das Problem ist aber in der Tat, dass gerade sie nicht organisiert sind, sondern die muslimischen Verbände, die sich organisiert haben, werden in der Mehrheit vom Verfassungsschutz als problematisch eingestuft. Deswegen gibt es keinen zentralen Ansprechpartner für verfassungstreue Muslime. Das ist auch für die Politik ein riesiges Problem (K. Köhler).

Висуваючи принцип толерантності як одного з основних принципів демократичного суспільства, сучасні Німеччина (Bündnis für Demokratie und Toleranz – gegen Extremismus und Gewalt), Україна (Закон «Про внесення змін в Кримінальний кодекс України про відповідальність за злочини за мотивами расової, національної або релігійної нетерпимості») і Росія (Федеральна цільова програма «Формування установок толерантної свідомості й профілактика екстремізму в російському суспільстві», Федеральний закон «Про протидію екстремістській діяльності») ставлять правові бар'єри проти поширення ідей екстремізму, насильства та ксенофобії.

Толерантність (ein tolerantes Land) активно формується в німецькій колективній свідомості за допомогою спеціальних заходів пропагандистського (civitas, entimon, xenos) і культурно-освітнього характеру. Україна та Росія вже вступили на шлях до вироблення схожих інституціональних заходів впливу на формування толерантного мислення своїх громадян

1.2.1. Лінгвокультурні характеристики категорії толерантності

Етимологічно слово «толерантність» походить від латинського дієслова

tolero (нести, переносити, витримувати, терпіти). Деривативно іменник *tolerantia* має значення терпіння, терплячості й витривалості. Звернувшись до сучасного значення цього поняття в повсякденній мові, можна констатувати, що його значення практично зведене до значення слова «терпимість» із властивим останньому відтінком пасивності. Словники загальнонавчальної лексики як української (толерантність), російської (толерантность) так і німецької мов (Toleranz), указують «терпимість», «терпимість», «Duldsamkeit» як головний синонімічний еквівалент толерантності [77; 114; 152; 178; 179].

Аналіз лексикографічних джерел показує, що в німецькій і в слов'янській мовній свідомості категорія толерантності представлена як здатність сприймати і терпіти іншу думку, позицію і поведінку, а також поважати їх:

- *tolerante Gesinnung, tolerantes Verhalten, andere Meinungen, anderes Verhalten gelten lassend* [178];

- *Duldsamkeit, bes. in religiösen Fragen, duldsam, weitherzig, versöhnlich ; - grosszügig, verständnisvoll sich-gegenüber jdm verhalten* [179].

ТОЛЕРАНТНІСТЬ, *-ності, ж., книжн. Властивість за знач. толерантний. // Здатність індивіда сприймати без агресії думки, які відрізняються від власних, а також особливості поведінки та способу життя інших* [114, с.168].

Толерантний – поблажливий, терпимий до чийось думок, поглядів, вірувань тощо [114, с.548].

У сучасній російській мові толерантність розуміється як 1) висока душевна якість, здатність особи без внутрішньої агресії сприймати іншого, що має інші / протилежні ціннісні установки; 2) терпиме, лояльне ставлення до іншого, свідомо визнає право його існування; терпиме ставлення до переконань, думок і вірувань іншого; 3) поведінка людини в ситуації конфлікту, підпорядкована прагненню досягти взаємного розуміння і погодження різних установок, не вдаючись до насильства, до придушення

людської гідності, а гуманітарно використовуючи можливості [152].

Семантичне поле змістів, що задається поняттям толерантності як у сфері повсякденної мови, так і в окремих сегментах спеціалізованого знання, може бути експліковане за допомогою звертання до словників, що фіксують стійкі семантичні характеристики цього поняття:

толерантний, а, е, книжн. Поблажливий, терпимий до чийхсь думок, поглядів, вірувань тощо [114, с.548].

Концепт «толерантність» створився в межах західної ідеології прагматизму та означає спосіб безконфліктного існування в суспільстві, засобом для досягнення певної мети. Це формальна, нормативна категорія. Цим пояснюється її відмінність від концепту (поняття) «терпимість», що є продуктом російської та української культури, для якої терпимість – це не тільки поблажливість і спосіб безконфліктного існування в суспільстві, а християнська чеснота, показник духовного розвитку людини, її моральних якостей (С. Булгаков, І. Ільїн, М. Лосський, В. Соловйов, Г. Сковорода).

Крім відзначених вище ознак терпимості в російській та українській культурній свідомості філософами відзначається також «покірливість» як основна ознака даного феномена. Дослідники звертають увагу на те, що в історії Росії й України проблема толерантності завжди перебувала у сфері впливу держави й церкви й розумілася, насамперед, як терпимість стосовно іншої релігії, іншої культури [1;105; 110; 146; 155].

У контексті культурних традицій співвідношення англо-американської й німецької толерантності та української й російської терпимості порівняне зі співвідношенням поняття ввічливості у вищезгаданих культурах (politeness, civility, Hoflichkeit) [94; 118; 149; 156]. Навпаки, православний світогляд визначав етичні норми соціальної взаємодії, засновані на християнських заповідях, що виходять із принципів любові до близького, співчуття, жалю й взаємодопомоги, досить далеке від прагматично орієнтованої раціональної поведінки.

Однією з найбільш розроблених галузей наукового дослідження

феномена толерантності в Німеччині є ксенологія – наука про чуже (das Fremde). Спостерігається певне багаторівневе трактування даного явища, з'ясоване історичними та політичними причинами. Аналіз німецьких джерел виявляє такі визначення: 1) толерантність як визнання пануючого (Toleranz als Zugeständnis des Herrschers); 2) толерантність як індиферентність (Toleranz als Indifferenz); 3) толерантність як емпатія (Toleranz als Empathie); 4) толерантність як повага (Toleranz als Respekt); 5) толерантність як оцінка за гідністю (Toleranz als Würdigung); 6) толерантність як терпіння (Toleranz als Duldsamkeit, Duldung) [176; 206; 208; 211; 214].

Проте ввічливість і толерантність не є ідентичними поняттями. Увічливість належить до сфери етикету, яка, хоча й виражає зміст тих чи тих принципів моральності, у традиційному суспільстві вона, як правило, стає ритуалом, має чисто зовнішню, відірвану від свого морального ідеалу форму, строго канонізований характер [128; 129]. Толерантність же належить до сфери етики, специфіка якої зумовлена її нормативним характером. Етика формулює ідеї про добро і зло у вигляді ідеалів, моральних принципів і норм поведінки [141].

Толерантність виступає як мовний фільтр, який накладає певні обмеження на спілкування, на поведінку, на можливість негативного ставлення один до одного. Відповідно під мовною толерантністю ми розуміємо сукупність лінгвістичних засобів, що сприяють актуалізації принципу толерантності в мовленні .

Толерантність із позицій прагмалінгвистики співвідноситься з категорією ввічливості. Прояв толерантності вважають часткою виявлення ввічливості – толерантність, як і ввічливість, використовується для встановлення гармонійних міжособистісних взаємин між комунікантами, але прояв толерантності, на думку О. Іссерс, може бути пов'язаний також із вираженням негативної оцінки об'єкта висловлення. У ході вербалізації вихідна інтенція адресанта зазнає впливу комплексу мовних та мовленнєвих фільтрів, висловлення виражає негативну оцінку в зм'якшеному вигляді [57].

Увічливість розглядається як результат використання для підтримки особою деяких специфічних стратегій. Негативну увічливість вона називає дистанційною (Distanzhoflichkeit), позитивну - солідарною (Solidaritatshoflichkeit).

Стратегії дистанційної увічливості спрямовані на те, щоб уникнути непотрібного проникнення в особисту сферу співрозмовника. Акцентуючи відмінності між комунікантами, пов'язані з їхнім соціально-рольовим статусом, дистанційна увічливість служить для нейтралізації обмежувальних актів. Серед стратегій дистанційної увічливості виділено такі [129] : зміщення комунікативної ініціативи в напрямку мовця; зниження категоричності висловлювання за рахунок використання безособових конструкцій, модальних часток і непрямих запитань.

Стратегії солідарної увічливості слугують зміцненню іміджу адресата, зменшуючи статусні відмінності, підкреслюючи солідарність і таким чином підтримуючи «особу» співрозмовника. До таких стратегій належать: прояв зацікавленості співрозмовника, вказівка на належність до однієї групи, залучення слухача до діяльності. Дж. Юл виділяє акти порятунку (підтримки) особи (face-saving acts), орієнтовані на негативну увічливість (прагнення демонструвати шанобливість, акцентування значущості витрат співрозмовника, включення вибачення за посягання на свободу партнера) та акти порятунку особи, орієнтовані на позитивну увічливість (прагнення демонструвати солідарність, акцентування наявності спільної мети). Увічливість у трактуванні Дж. Юла – це засоби демонстрації турботи про особу співрозмовника [177].

Якщо ж звернутися до поняття «толерантність» в українській та російській мовах у більш широкому, міжнародному контексті, то як показовий нормативний приклад його вживання слід визнати Статут ООН та «Декларацію принципів толерантності» (затверджена резолюцією 5.61 Генеральної конференції ЮНЕСКО від 16 листопаду 1995)

[цит. за 81, с.15] :

Стаття 1. Поняття толерантності

1.1. Толерантність означає повагу, прийняття й розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, наших форм самовираження й способів проявів людської індивідуальності. Їй сприяють знання, відкритість, спілкування й свобода думки, совісті й переконань. Толерантність – це гармонія в різноманітті. Це не тільки моральний обов'язок, але й політична, і правова потреба.

Толерантність – це чеснота, яка уможливорює досягнення миру й сприяє заміні культури війни культурою миру.

1.2. Толерантність – це не вчинки, полегшення або потурання. Толерантність – це насамперед активне ставлення, сформоване на основі визнання універсальних прав і основних свобод людини. За жодних умов толерантність не може служити виправданням посягань на ці основні цінності. Толерантність повинні проявляти окремі люди, групи й держави.

1.3. Толерантність – це обов'язок сприяти затвердженню прав людини, плюралізму (у тому числі культурного плюралізму), демократії й правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму, від абсолютизації істини й стверджує норми, установлені в міжнародних правових актах у сфері прав людини.

Визначення толерантності ЮНЕСКО крім своєї повноти, має, таким чином, ясно виражений активний зміст, протилежний пасивній терпимості. Іншими словами толерантність – це система норм, яка поширюється як на мікро-, так і на макросоціальний рівень.

У Декларації про толерантність зроблено резонансний для громадськості прорив до концептуалізації слова: «Світ повинен базуватися на інтелектуальній і моральній солідарності людства, на пріоритеті гідності та цінності людської особистості». Дискурс толерантності, таким чином, передбачає прийнятий світовою спільнотою стандарт позитиву, орієнтованість на демократичні етичні норми.

Політична толерантність – найбільш складне поняття. «Політика не є точною наукою», - говорив Бісмарк. Політика – це боротьба за чужі ресурси і сфери впливу. Якщо демократичні процеси будуть пов'язуватися зі зростанням ролі громадянського суспільства та формуванням цивілізованої опозиції (поки ще ніхто не знає формату опозиції), такого роду дистанція природним чином буде скорочуватися, і шанси толерантної політики можуть збільшитися [81].

Лінгвополітологічний підхід дозволяє застосувати особливий інструментарій для виявлення кола атрактивних слів-понять, аналіз змісту яких сприяє виявленню концепту толерантності. Через етичну сему з толерантністю атракують слова лояльність, коректність, емпатія. Лояльність – доброзичливе ставлення, тримається в рамках законності і моралі; коректність – увічливість, тактовність; емпатія – здатність відгукуватися на переживання людей. Доброзичливість, дотримання правових і моральних норм – складові концепту толерантності [120].

Коректність (лат. виправлений, покращений) може бути лише зовнішньою ознакою поведінки, іноді очевидно вступає в протиріччя з внутрішнім почуттям, на якому ґрунтується толерантність.

Термін «політкоректність» почав використовуватися наприкінці 80-х років минулого століття і мав гуманітарну мету – сприяти соціально комфортному існуванню людей різних національностей, вірувань, соціального статусу, переконань у мультикультурному суспільстві. Якщо це штучне узгодження протиріч, то політкоректність асоціюється з дипломатичною ввічливістю; якщо політкоректність покликана зберегти мораль, - то можна говорити про її функціональну спільність з толерантністю.

Поєднання толерантності та політкоректності можливе за умови прийняття такої моделі відносин: не бажай, не говори іншому того, чого ти не бажаєш собі, не вчиняй з іншим так, як ти не хочеш, щоб учинили з тобою [118].

Отже, принципи толерантності, на підставі яких може (повинен) формуватися концепт політичної толерантності: готовність до прийняття інших поглядів; цивілізованого компромісу; готовність влади допускати інакомислення в суспільстві; прагнення узгоджувати позиції на основі справедливості, закону і права людини на власний вибір, не нав'язувати єдиний стандарт; уміння вирішувати суперечності відкрито, конструктивно і позитивно; дотримуватися почуття міри, бути врівноваженим; перебуваючи в стані конкуренції, не забувати про обмеження етичного характеру; діяти за позитивним сценарієм, не культивувати образ ворога; уникати і протидіяти будь-яким проявам ксенофобії; не ділити суспільство на переможців і переможених [146; 151].

Таким чином, нормою політкультурного суспільства зі складною структурою громадської думки слід визнати концепт політичної толерантності для уникнення та протидії проявам ксенофобії, агресії.

1.2.2. Лінгвокультурні особливості категорії інтолерантності

Сучасний політичний інституціональний дискурс відбиває в числі інших тем також інтолерантність [24; 34; 50; 73; 78; 107; 134], включно експлікацію ксенофобії в дискурсі екстремістської спрямованості. В основі даного напрямку в політичному дискурсі лежить протиставлення «свій – чужий» за партійними, соціальними, груповими, релігійними, національними ознаками (ксенофобський дискурс, дискурс ненависті) [199; 205].

У побудові моделі даного типу політичного дискурсу на лінгвістичному рівні беруть участь засоби різного рівня, які актуалізуються в інтолерантних (агресивних, ксенофобських) інтенціях і представлені різними мовними актами (погроза, образа, обвинувачення, заклик до насильства, агресія). В інституціональній політичній комунікації інтолерантність вуалюється за

рахунок евфемізації, делегітимізації, зм'якшення, непрямих мовних актів.

З погляду різних наукових підходів інтолерантність (ненависть, агресія, упередження) пояснюється еволюціоністськими (К.Лоренц), соціально-структурними (D.Bar-Tal, B.Dunwoodie, S.Opatow), соціально-психологічними (G.Allport) і дискурсивними теоріями (Дейк ван Т.А., Р.Барт, Деррида, Лакан, М.Фуко, М.Халлидей).

Основною дослідницькою одиницею вивчення емоцій у лінгвістиці є емоційний концепт [167]. Емоція є структурно-змістоутворюючим компонентом дискурсу інтолерантності і вимагає лінгвістичного аналізу засобів її актуалізації. Дослідження емоційних концептів розглядають динаміку їх розвитку, базові семантичні, синтагматичні й етимологічні ознаки, виявляються основні й культурно-специфічні ознаки, асоціативні зв'язки, способи вираження емоцій [188].

Інтолерантність та її складові (ненависть, агресія) – соціалізовані емоції й пов'язані з конфліктами соціальної дійсності.

Так ненависть – емоція з яскраво вираженою негативно-оцінною конотацією (відраза, ворожість, злість) при зіткненні з відмінною системою цінностей, ідентичністю, культурою. Об'єктом ненависті є «чужий» і його сторонність соціально зумовлена набором певних ознак (інша раса, етнічна група, партія). У цьому ряді інтолерантності перебувають також упередження (релігійні, расові, політичні).

У пошуках пояснення ненависті відбувається узагальнення негативних характеристик і якостей, що веде до появи стереотипів, етнонімів і ярликів. Це засоби номінації з негативним забарвленням (найчастіше жаргонізми й пейоративна лексика), прізвищні етноніми, пейоративні / експресивні етноніми, етнофолізми, ектроніми і етнічні прізвиська [8; 15; 48] для позначення представників інших націй, як показник ненависті, агресії, зневаги :

москалі, жидва;

лицо кавказской национальности, кавказцы, кацани, чурки, хачи, хачики, азеры, негритос, нигер, чурка, чурбан, чучмек, косоглазые, узкоглазые, хохлы, бандеровцы, япошки, жиды, китаезы, макаронники, лягушатники, фрицы.

За ступенем твердості конотації можуть бути різними: від іронічно-зневажливих до зневажливих, презирливих, лайливих.

Інтолерантність у політичній комунікації – це ігнорування полемічності як множинності аргументованих позицій, рішень, пропозицій, а політичні виступи часто – публічна демонстрація порушення комунікативних та етичних постулатів. Більшість сучасних політичних дискурсів продовжують залишатися інтолерантними. Виявляється це в порушенні постулатів толерантної комунікації і прояві ознак дискримінаційного спілкування. Мовна толерантність і мовна агресія зберігають основні ознаки і властивості своїх прототипів – психологічних агресій і толерантності – в їх мовному вираженні. Відповідно, розрізняють інструментальну й ворожу мовну агресію.

Ворожа мовна агресія реалізується шляхом «інвективи у вузькому розумінні» (В. І. Жельвіс) [48]. Ворожа мовна агресія – це експліцитна агресія з яскраво вираженою інтенцією завдати шкоди особі об'єкта висловлювання. Мовна агресія «спирається» на емоційну сторону мовної особистості. Мовна агресія представляє собою емоційну оцінку об'єкта висловлення зі знаком «мінус», для мовної агресії характерні експресивність, афективність, інтенсифікація (промови вождів третього рейху, виступи лідерів сучасних правоекстремістських партій і організацій).

Інструментальна мовна агресія є засобом досягнення якої-небудь значимої мети. Це імпліцитна агресія, реалізовує приховані негативні інтенції суб'єкта агресії, які мають одну загальну деталь – прагнення завуалювати негативне ставлення до об'єкта агресії, представити це ставлення в «дозованому», передбаченому лінгвокультурними нормами

вигляді.

Іноді причинами, що перешкоджають взаєморозумінню, є різного роду комунікативно значущі помилки, що виникають у мовленні через неповноту висловлювання, невдале вживання багатозначного слова, що створює двозначність. Важливим чинником нетолерантного спілкування є зайва експресивність мови, властива носіям української та російської культури, але не завжди зрозуміла представникам інших етносів [44]. Емоційність і експресивність висловлювання можуть бути витлумачені як агресивна, інтолерантна поведінка.

У пошуках експресивних засобів, про які В. Г. Костомаров говорить як про «мовний смак епохи», сучасна людина перетворює спілкування на «речовий тероризм», який виникає внаслідок використання мовцем у процесі комунікації мовних одиниць, що порушують процес взаєморозуміння. Таке недбале ставлення до вибору засобів, що виражають оцінку (особливо, якщо це просторічні, жаргонні, нелітературні слова), може послужити причиною неприйняття співрозмовника, призвести до культурного шоку і навіть до конфлікту.

У цьому зв'язку необхідно охарактеризувати соціолінгвістичне і психологічне наповнення слова «агресія», соціально-правову оцінку явища «мовна агресія».

За даними словників [77; 114; 152] слово «агресія» в українській і російській мовах співвідноситься з захопленням її території та насильницького підпорядкування. З другої половини ХХ ст. у слова з'явилося нове значення «активно ворожа поведінка однієї людини щодо інших» - «1. Незаконне з точки зору міжнародного права застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави. 2. Відкрита неприязнь, що викликає ворожість».

Агресія, - і, ж. Негатив. Напад однієї держави на іншу з метою захоплення території, знищення або обмеження її незалежності й

насильницького підпорядкування її населення загарбникові.

Агрессивный, -ая, -ое; Наступательно-захватнический [114; 152].

Лексикографічний аналіз показує наявність основних сем у складі значення слова: «напад», «застосування збройної сили», «захоплення», «підпорядкування», «насильницьке підпорядкування», «знищення», «обмеження незалежності».

Як синонім до слова «агресія» наводиться одиниця «напад»:

НАПАД, атака, штурм, наліт, набіг, напад, удар; наскок (розм.) про загарбницьких діях держави: агресія.

Напасть – выступить против кого-чего-нибудь с целью разгрома, уничтожения, нанесения ущерба.

Аналіз синонімічного ряду з домінантою «напад» (атака, штурм, наліт, набіг, напад, удар, наскок) демонструє також семи з наростаючим негативним забарвленням «стрімкий», «наступальний», «рішучий», «раптовий», «брутальний».

Запропонована семантична характеристика загальноживаного слова «агресія» необхідна для розуміння мовної агресії як явища контактного плану, яке проявляється через відношення знака до інших знаків (синтактика) і до учасників самого мовного акту (прагматика). Мовна агресія – це сфера мовної поведінки, що вмотивована агресивним станом мовця [34].

Мовна агресивність проявляється у «нав'язуванні з боку мовця своєї мовної (а ширше – комунікативної) поведінки, у відмові від діалогічності, у невмінні слухати співрозмовника [73].

Розглядається проблема мовної агресії в сучасних ЗМІ, де говориться про те, що суть агресивного впливу – в споконвічній «упередженості», яка відповідає стратегічному надзавданню, основній інтенції адресанта, що прагне контролювати ставлення об'єкта мовної агресії до явищ дійсності» [74; 78; 107]. Таким чином, мовна агресія – це спрямований на об'єкт інтенціональний авторський вплив, який конструється мовними засобами

(певні шари лексики, інтонація, спосіб організації висловлювання), мета якого – підпорядкування адресата.

Вербальну агресію визначають як «образливе спілкування; висловлення негативних емоцій, почуттів або намірів в образливій, брутальній, неприйнятній в цій мовній ситуації формі» [34] та підкреслюється, що «така агресія виникає найчастіше як відповідна реакція на зовнішній подразник».

Аналіз мовленнєвої діяльності (процесу розуміння і мовлення), що складається з мовленнєвих актів – цілеспрямованих мовних дій, що робляться у відповідно до прийнятих в суспільстві принципів і правил мовної поведінки, можна провести з точки зору наявності чи відсутності одиниць агресії.

Мовна інтолерантність розглядається нами як міждисциплінарний об'єкт лінгвістичного дослідження, як продукт різних сфер людської діяльності (національно-культурної, релігійної, соціально-політичної), де мова й соціум розглядаються як діалектично взаємопов'язані елементи.

Розглянуто лінгвістичні засоби вираження інтолерантності в сучасному політичному дискурсі Німеччини, України і Росії, у тому числі в дискурсі екстремістської спрямованості (розділ 3).

1.3. Роль просодичних засобів у політичній комунікації як важливого чинника прагматичного впливу на аудиторію

Слід зазначити, що увага лінгвістів більше спрямована на розгляд лексико-граматичних засобів передання толерантних / інтолерантних конотативних значень у політичному дискурсі, але просодичним засобам їх реалізації, на жаль, приділяється недостатня увага.

Одним із найважливіших об'єктів сучасних лінгвістичних досліджень є усний текст. Він двоплановий за змістом: з одного боку – це продукт живої суспільної комунікації, вияв мовної інтенції комунікантів, з іншого – текст

спрямовано на досягнення певної мети, на діяльний характер спілкування.

У лінгвістичній літературі усний текст визначають як необмежене обсягом, певним чином структуроване висловлювання, що характеризується єдністю комунікативного та прагматично-психологічного завдання, відносною автосемантичністю й експліцитністю засобів усіх рівнів його звукової організації, насамперед, сегментного й просодичного [18; 22; 28; 52; 65]. Усний текст тлумачать як мовленнєво-соціальне явище, як комунікативну одиницю найвищого рівня. На думку фонетистів, такий текст завжди ситуативно зумовлений та соціальний [40; 112].

Публічне політичне мовлення – один із жанрових різновидів мовленнєвої діяльності, досить своєрідний за своєю природою, якісними характеристиками, місцем серед інших видів мовлення. Увага лінгвістів до публічного політичного мовлення зумовлена тим значенням, якого воно набуває насамперед завдяки своїй багатофункціональності та виконанню функції передачі актуальної інформації та впливу на свідомість адресата [112; 113; 143; 145; 159].

У сучасному мовознавстві просодичні характеристики мовлення політиків привертають увагу вчених у багатьох аспектах. Зокрема, питання розвитку різних видів і жанрів політичних виступів та їхніх структурних характеристик, усні виступи політиків у сфері співвідношення їхнього змісту з намірами мовця функціонування та оптимальне використання різних мовних засобів і композиційно-стилістичних структур для ефективного вираження думки представлено в роботах А.Н. Баранова [8], А. Й. Багмут [6], І.Ф. Бублик [24], Р. Водак [31], С.Б. Верещагіна [29], С.В. Кодзасова [68], О. О. Леонтєва [95] та ін.

Увага до усного публічного політичного мовлення має на меті не лише визначення мовних особливостей, але й сприяння розвитку особистості в найширшому значенні цього слова – розвитку активності, ініціативи, здатності ефективно відстоювати власні інтереси за допомогою усного слова. Конкретні тексти публічних виступів мовець створює і використовує

відповідно до своїх цілей, ураховуючи предмет комунікації (тему), соціальну ситуацію та знання про типові для цієї ситуації моделі продукування тексту.

Уміння говорити перед аудиторією вважають одним із провідних різновидів людської діяльності, від якого багато в чому залежить успіх індивіда в різних життєвих ситуаціях [15; 79]. Це насамперед пов'язано з функціональним навантаженням текстів публічних виступів. Кожний публічний виступ виконує три основні функції: 1) повідомляє про об'єктивні явища; 2) переконує та спонукає слухача до дії; 3) передає суб'єктивне ставлення, почуття мовця. Кожна з цих функцій реалізується за допомогою характерного комплексу засобів мовлення.

Важливе місце в лінгвістичних дослідженнях, зокрема, у роботах Ф.С. Бацевича [10], Т.О. Воронцової [34], Є.І. Григор'єва [40; 41] відведено прагматичному аспектові усних текстів, засобам досягнення ефекту впливу. Найважливішим результатом впливу публічного виступу є зміни у свідомості слухачів або перехід від певного знання до переконання, тому публічне мовлення вимагає ефективного вираження думки, змісту [158]. Ефективність виступу визначає або безпосередня зміна поведінки реципієнті, або зміна їхнього емоційного стану, або зміна їхнього ставлення до певних подій і реалій цього світу.

Ефективність публічного мовлення зумовлює низка чинників. Композиційно-стилістичну стрункість публічного виступу мовець створює відносно чітким членуванням його структури на тематично завершені, логічно цілісні частини (макротематичні єдності), які утворюють логічну послідовність у викладенні матеріалу. Проте характер публічного виступу залежить не лише від дібраних і відповідним чином висвітлених фактів, але й від самої мовленнєвої форми їх викладення. Провідна роль у цьому процесі належить просодичним засобам мови, у яких виразно виявляються особливості публічного мовлення. Інтонація мовлення – це важливий складник усного тексту, його структурний компонент, носій семантичних

значень та засіб вияву емоційно-експресивного характеру висловлювання [23; 145; 148;].

Дослідження з культури мовлення, риторики, паралінгвістики, експериментальної фонетики, психолінгвістики на матеріалі іноземних мов засвідчили, що дієвість і впливовість мовленнєвої інформації багато в чому залежать від таких її параметрів, як темп, тембр, паузація, тональні зміни, що стають не лише зовнішніми елементами оформлення публічного виступу, але й відіграють значну семантико-прагматичну роль у спілкуванні мовця з аудиторією [153; 161; 194; 195].

Усний мовленнєвий текст чітко вирізняє дві функціонально та композиційно протилежні форми: монологічне й діалогічне мовлення. Водночас у діалогічному мовленні можна виокремити елементи монологу (мікромонологу), які структурно пов'язані з діалогічною формою.

Публічне мовлення як один із виразних різновидів усної мовленнєвої діяльності людини є досить своєрідним за своєю природою, місцем серед інших видів мовлення, а також за своїми якісними акустичними характеристиками.

Сучасне публічне політичне мовлення аналізують у двох аспектах. Одні дослідники визначають його як функціональний різновид усної літературної мови на підставі чинників, пов'язаних з усною формою реалізації, публічною чи офіційною ситуацією мовлення та інтелектуалізованим змістовно-тематичним планом. З діалогічною формою дослідники пов'язують усно-розмовний тип літературного мовлення, з монологічною формою – групу стилів усно-публічного типу: ораторський, пропагандистський, лекторський .

Поняття «політичний виступ» має кілька визначень. Зокрема, одні дослідники розглядають такий виступ як окремий випадок комунікації з акцентованим прагматичним боком [28; 45; 56; 66]. Лінгвісти дотримуються інформативного підходу з продуктивним використанням таких елементів комунікативної теорії, як зворотний зв'язок (перлокутивний

ефект виступу), надмірність (у лінгвістичному та екстралінгвістичному розумінні) тощо [170]. Треті розуміють політичний виступ як акт мовлення, у процесі якого мовець у ситуації безпосереднього спілкування повідомляє групі слухачів свої політичні ідеї, аргументуючи їх [169].

Однак усі дослідники зауважують: з погляду особливостей структури тексту та його впливу на аудиторію публічний політичний виступ створюють за законами риторики та з орієнтацією на переконування слухачів, що зумовлено інтеграційною природою тексту, тобто його письмово-усною формою реалізації, книжно-розмовним типом мовлення, підготовано-імпровізаційним характером [71]. Крім цього, виділяючи публічне політичне мовлення серед інших видів усного мовлення, особливу увагу приділено якості виголошення виступу перед великою аудиторією.

Публічний політичний виступ – це усний текст, побудований з урахуванням мовно-ситуативних, стилістичних та композиційних норм, виголошений перед певною аудиторією для інформування слухачів і з метою впливу на них для отримання мовцем бажаного ефекту.

Основними рисами публічного виступу дослідники вважають ступінь підготовленості, характер зв'язку з аудиторією, цілеспрямованість, обов'язковою є наявність одного мовця і багатьох слухачів за неможливості заміни ролі «мовець – слухач» [74].

Т. О. Бровченко виокремлює як визначальні ще й такі ознаки усного тексту:

г) характер впливу на слухача – виступ цікавий / нецікавий, зрозумілий / незрозумілий;

д) ступінь впливу на слухача – сильновпливовий / слабовпливовий;

е) ступінь експресивності – виразний / монотонний, емоційний / неемоційний (слабоемоційний) [22].

Апелятивні монологи, які виконують функцію словесного впливу на адресата, поділяють на монологи, що реалізують інтенції переконання та спонукання. Т.А. ван Дейк [42], В.І. Карасік [62; 63], О.С. Кубрякєва [79]

тлумачать переконування як словесний вплив мовця з метою нав'язати співрозмовникові свою думку, ставлення до тих чи тих дій.

Для виокремлення усного політичного мовлення дослідниками суттєво враховуються такі аспекти: а) усний характер окремого тексту; б) конкретну комунікативну ситуацію; в) форму спілкування – безпосередню або опосередковану; г) мету спілкування – інформування, переконування, навіювання, спонукання до дії тощо; ґ) комунікативну спрямованість; д) характер мовного акту: однобічне – двобічне – багатобічне мовлення (монолог, діалог, полілог); е) ступінь підготовки: квазіспонтанне мовлення – спонтанне – читання; є) соціолінгвістичні чинники – соціальний статус мовця, виконувана ним соціальна роль тощо; ж) лінгвістичні чинники – лексика, граматики, синтаксис, фонетика (зокрема просодичне оформлення висловлювання) [28].

Свої прагматичні наміри (а головною метою публічного виступу завжди є прямий чи прихований намір переконати аудиторію та отримати її підтримку) оратор реалізує в мовному контексті за допомогою використання засобів лексичної та граматичної структури мови, а також стилістичних і риторичних прийомів.

Необхідною умовою досягнення мовцем потрібного ефекту переконування є вміння не просто повідомляти про певні явища чи події, а, відповідно до поставленої мети, оцінювати їх, виявляти своє ставлення до них. Оратор викладає суть справи на підставі логічних міркувань, впливаючи одночасно на мислення й на емоції людей.

Емоційна реакція особистості – важлива умова її психологічної діяльності; у почуттях виражається ставлення людини до певних явищ і подій, до суспільства, людей та їхніх потреб, інтересів, ідеалів. Структура емоційної сфери багатоярусна. Емоції, супроводжуючи будь-яку цілеспрямовану діяльність людини, поширюються на всі її сфери, зокрема на мовлення [172; 152; 83]. Переконуючий політичний виступ як прояв мовленнєвої діяльності людини є синтезом інтелектуального і емоційного

аспектів із погляду передачі змісту, оскільки це зумовлено об'єктивною психологічною закономірністю: у цілісній психологічній структурі особистості когнітивні, емоційні та вольові процеси не ізольовані, а функціонують як єдине ціле, виділяючи те, що в конкретній ситуації має важливіше значення для відображення дійсності та регуляції поведінки аудиторії.

Отже, для переконування необхідне поєднання двох планів – логічного та емоційного, їх органічне переплетення й створення виразного усного тексту засобами ритміко-інтонаційного, синтаксичного та лексико-фразеологічного рівнів.

Є низка особливих мовних засобів, за допомогою яких мовець досягає посилення експресивності тексту, а отже, емоційно-образного впливу на аудиторію. Вибір мовних засобів залежить від їх здатності передавати інформацію, яка важлива для конкретного виступу, та найоптимальніше виконувати поставлене комунікативне завдання.

Інформативному та легкозасвоюваному мовленню властиві якості, які посилюють його змістову й емоційно-експресивну вагу. Це правильність мовлення, його чистота й доцільне використання мовних елементів (їх стилістична вмотивованість), простота, ясність, доступність, зв'язність викладу, точність і стислість [106; 150]. Мовленнєвий компонент експресії – це опосередкований думкою прояв почуттів оратора в таких формах, як відбір стилістично забарвленої лексики, вживання різних тропів, використання стилістичних фігур і риторичних прийомів, незвична побудова речень, порушення однорідності стилістичного контексту, використання лексичних і граматичних інтенсифікаторів, згадка про самі почуття, їх називання й описування, застосування інтонаційних емоційних акцентів шляхом визначень і оцінних висловлювань.

Проте характер публічного виступу залежить не лише від дібраних і відповідним чином висвітлених фактів, але й від самої мовленнєвої форми їх викладення. Провідна роль у цьому процесі належить просодичним засобам

мови, у яких виразно виявляються особливості публічного мовлення. Інтонація мовлення – це важливий складник усного тексту, його структурний компонент, носій семантичних значень та засіб вияву емоційно-експресивного характеру висловлювання [58; 113].

Дослідження з культури мовлення, риторики, паралінгвістики, експериментальної фонетики, психолінгвістики на матеріалі іноземних мов засвідчили, що дієвість і впливовість мовленнєвої інформації багато в чому залежать від таких її параметрів, як темп, тембр, паузація, тональні зміни, що стають не лише зовнішніми елементами оформлення публічного виступу, але й відіграють значну семантико-прагматичну роль у спілкуванні мовця з аудиторією [101].

У лінгвістичній літературі існує думка про те, що певна функція мови створює особливий комплекс одиниць різних рівнів, а функціонування комплексу допомагає слухачеві вирізнити ту чи ту функцію.

Найпоширенішим з-поміж названих на сьогодні є поняття інтонеми. Однак, як зауважує А. Й. Багмут, «визначення і розуміння такої одиниці має значні розбіжності в працях з експериментальної фонетики» [6, с.10].

Л. К. Цеплітіс вважає, що інтонома – це результат узагальнення інтонаційних якостей, так чи інакше пов'язаних зі значенням висловлювання [160; 161]. На думку лінгвістів, інтонома – це стереотипна синтаксична інтонаційна модель, пов'язана з предметно-логічним планом вираження [6; 21; 22; 23; 52; 75].

Т. М. Ніколаєва розуміє інтоному як тип відносин між звуковими одиницями – синтагмами, тобто вона є зв'язаним пучком значень окремих просодичних величин [113]. Спільним для всіх визначень є те, що інтоному переважно витлумачують як певну модель звучання.

Просодія (комплекс супрасегментних характеристик мовлення з численними модифікаціями інтонації, гучністю, темпом мовлення в процесі мовленнєвої діяльності) є багатомірне явище та бере участь у формуванні змісту висловлення, характеризується поліфункціональністю у мові

(Р.К. Потапова).

Отже, функцію переконування відбиває просодична одиниця, яка є семіологічно релевантною та для якої характерні певні частотні, динамічні й темпоральні модифікації. Інтонація, співвіднесена з функцією переконування, локалізується на ядерному мовленнєвому сегменті, який у процесі мовлення набуває прагматичного спрямування за допомогою відповідного просодичного оформлення.

Просодія може не тільки передавати модальні значення, але і змінювати загальний зміст висловлення, виражати його інтенцію, передавати модальну спрямованість (Т. М. Корольова) і емоційну насиченість (Л. В. Златоуслова).

Функції просодії систематизуються у таких напрямках: членування, зв'язки й передача змісту (Т. М. Ніколаєва), граматична, стилістична, прагматична (Є. І. Григор'єв), семантизуюча (Н. Б. Єршова), функція впливу, перлокутивна (Т. М. Надєїна). Мелодичні характеристики (ЧОТ) належать до найважливіших параметрів у передачі конотативних відтінків значень (Л. В. Бондарко, Л. А. Вербицька, М. В. Гордіна, Л. Р. Зіндер, Р.К. Потапова, Н. В. Черемісіна), виділені тональні реєстри співвідносяться з маркуванням висловлення (С.М. Гайдучик, Є.І. Григор'єв, Ю.А. Дубовський, D. Cristal, O. von Essen, D. Wunderlich, E. Zwirner), темпоральна організація мовлення є інформативним засобом ідентифікації змісту висловлення (Т.О. Бровченко, Є. І. Григор'єв). Негативні або позитивні емоційно-модальні значення мають певний інвентар просодичних засобів вираження (А. А. Калита, Т. М. Корольова, Р. К. Потапова).

І. Г. Торсуєва додає до цих функцій ще такі: інтонація співвідносить окремий текст із текстами певного жанру та стилю; виділяє за ступенем важливості й інформативності відрізки тексту стосовно його головної ідеї; поєднує смислові відрізки тексту; виступає засобом міжфразового зв'язку; виконує функцію впливу на слухача [153]. До зазначених вище функцій додає ще одну – здатність інтонації бути маркером потенціальної семантики тексту й текстових одиниць [124].

Оскільки ці функції інтонації усного тексту мають різне спрямування і є складними за своїм звуковим та семантичним виявом, вчені здебільшого концентрують увагу на окремих аспектах інтонації. Зокрема, аналізують як основні комунікативну (семантичну, стилістичну, конститутивну) та емоційну (волюнтативну, емотивну, зображальну) функції. Зосереджується увага на розгляді моделювальної функції з адопомогою просодичних засобів, які реалізують також функції повідомлення та впливу. Підкреслюється роль інтонації у звуковій реалізації акцентного виділення образно-сислової структури тексту, взаємодія ритмоутворюючої, структурної і стилеутворюючої функцій інтонації тексту. Правильне поєднання емотивної та комунікативної функцій при реалізації таких фонетичних засобів, як мелодика, наголос, темп, паузація сприяє оптимізації впливу мовлення. Предметом дослідження були також такі функції, як естетична, прагматична, ігрова, зображувальна (А. Й. Багмут, І. В. Борисюк, Т. О. Бровченко, Г. П. Олійник, Ю. О. Дубовський).

Доведено, що інтонація є не лише тим засобом, який диференціює стилі, але й розрізняє мовленнєві різновиди в межах певного стилю. Крім цього, за допомогою інтонації під впливом екстралінгвістичних факторів визначають певні варіанти інтонаційної домінанти, створюють інтонаційні стандарти, закріплені за відповідними групами текстів. Вважається за доцільне говорити про відповідні інтонаційні одиниці, зауважуючи, що вибір одиниць та їх комбінаторика в процесі мовлення визначаються цілою низкою мовних та позамовних чинників [153].

В різних мовах (зокрема російській та німецькій) наявний обмежений набір інтонаційних форм, за допомогою яких здійснюється вираження певного набору інтонаційних значень. Такими значеннями в досліджуваному експериментальному матеріалі вбачається завершеність, незавершеність, емоційність. Кожне з цих значень має свою специфічну інтонаційну форму, яку протиставляють за акустичними характеристиками іншим інтонаційним формам.

Говорячи про функції інтонації в реалізації тексту як цілого, деякі дослідники виділяють три основні функції інтонації:

- 1) організаційна – організовує текст як мовне явище;
- 2) структурування – членує і зв'язує текст;
- 3) контекстуальна – виражається в смисловому членуванні тексту.

І.Г. Торсуєва [153] додає до цих функцій ще такі: інтонація співвідносить окремих текст із текстами певного жанру та стилю; виділяє за ступенем важливості й інформативності відрізки тексту стосовно його головної ідеї; поєднує змістові відрізки тексту; виступає засобом міжфразового зв'язку; виконує функцію впливу на слухача, може бути маркером потенціальної семантики тексту й текстових одиниць

Так, ядерно-дистинктивними ознаками на перцептивному рівні вважаються темп мовлення, рекурентність сприйманих пауз із перервою у звучанні, виділених складів, ритмічних груп, членування на синтагми, висотний рівень висловлювань, гучність звучання. На акустичному рівні ядерно-дистинктивними можна вважати середньоскладову тривалість і відповідно темп, паузи, сприйняті як перерва у фонації, частотний регістр, середньоскладову інтенсивність, середню тривалість виділених слів, ритмічних груп.

На просодичному рівні полілог та монолог відрізняються: а) способом членування на просодичні одиниці; б) паузальними та власне темпоральними характеристиками – у полілогічних текстах зафіксовано значну кількість сприйманих пауз (зокрема пауз хезитації), однак загальна тривалість пауз значно більша в монологічних текстах. Темп полілогу значно динамічніший за темп монологу; в) тональною структурою – тексти монологу «характеризуються нескладним, зазвичай спадним рухом частоти основного тону (ЧОТ), більш послідовною локалізацією максимального значення ЧОТ на початку, а мінімального – наприкінці ритмічної фрази, ширшим частотним діапазоном, низьким – середнім мінімальним рівнем ЧОТ» [18]; г) деякими вимовними й динамічними характеристиками –

«голосніша й чіткіша вимова монологічних текстів» [18].

Останнім часом на матеріалі різних мов збільшилася кількість робіт, присвячених установленню специфіки просодики функції впливу.

На підставі експериментально-фонетичних досліджень просодичних засобів, що реалізують функцію повідомлення та впливу на матеріалі політичних текстів виявлено змістові актуалізатори, на яких локалізується просодична одиниця, що реалізує функцію впливу. Установлено просодичні ознаки такої одиниці, локалізованої в межах змістових актуалізаторів: 1) частотні характеристики: різнорівнева вимова перед'ядерних та ядерних частин фрази, що зумовлює значний перепад тональних рівнів широкого й середнього діапазонів і розширення тонального діапазону; 2) динамічні характеристики: максимальний рівень гучності на досліджуваних компонентах; 3) темпоральні характеристики: середній темп мовлення, збільшення тривалості звучання ядерних складів [22; 28; 40].

Потенційні можливості просодії виділяти синсемантичні та автосемантичні елементи реалізуються у виділених регістрах різною мірою. Для офіційного регістра характерне використання максимальних просодичних параметрів і вирівнювання ступеня виділення автосемантичних і синсемантичних елементів у високій і середній зонах ЧОТ; за інтенсивністю досліджувані елементи функціонують у зонах емпатичного та середнього виділення; відзначено тенденцію до збільшення тривалості текстів через збільшення відсотка складів [112; 153].

У квазіспонтанному регістрі ступінь виділення досліджуваних елементів зменшується порівняно зі спонтанним регістром. Спільною для обох регістрів характеристикою, зумовленою комунікативним спрямуванням мовлення вплинути на слухачів, виявилась така ознака, як широке використання позиційно невмотивованого спадного тону, а також спадних структур у перед'ядерних частинах.

Просодичні ознаки прагматичного плану німецького усного тексту з настановою на урочисту патетику виявил Д.Вундерлих : уповільнений темп

мовлення, підвищений ступінь гучності, дрібне членування фраз на синтагми, максимальні часові коефіцієнти пауз, значна кількість складів, виділених сильними наголосами, відносно однаковий ступінь виділення наголошених складів у тексті, максимальний частотний діапазон фрази, високий рівень, невеликі міжскладові частотні інтервали в межах синтагм та більші на стиках синтагм, значні показники середньоскладових значень пікової інтенсивності [213].

Т. О. Бровченко проаналізувала інтонаційну організацію українських суспільно-політичних текстів (виголошених у теле- й радіопередачах). Основними рисами виразного мовлення є: чергування різко відмінних щодо ЧОТ ядерних складів фраз у межах тексту; чергування різних форм кривої ЧОТ ядра і завершення фрази; ускладнена конфігурація тонального контуру, чергування різних за величиною спадних і висхідних частотних інтервалів; локалізація мелодичного піку в межах першого наголошеного складу [22;23].

На підставі аналізу лінгвістичної літератури можна зробити висновок, що на інтонаційну структуру усного тексту впливає цілий комплекс ієрархічно оформлених екстралінгвістичних чинників, які характеризують ситуацію спілкування й створені в ній тексти.

Дослідження інтонації на матеріалі тексту, мета якого – певним чином вплинути на аудиторію, дає можливість по-новому осмислити значення її окремих компонентів. Значна кількість досліджень інтонації монологічних текстів, спрямована на вивчення характеру мелодичного контуру, частотних ознак фраз, синтагм, часових характеристик (темпу, пауз).

На прикладі текстів різних жанрів фонетисти досліджують роль ритмічних одиниць (складу, ритмічної групи, синтагми, фрази, надфразної єдності), різні модифікації просодичної системи під впливом змін темпу, взаємозв'язок ритму й паузації [194; 197].

Твердження Р. О. Якобсона про існування в комунікативному акті шести компонентів – автора (або адресанта); адресата; те, про що

повідомляють; мовного коду; контакту між співрозмовниками; самого повідомлення – дає змогу говорити про шість нерівноцінних та ієрархічно організованих функцій мови: референтну, емотивну, апелятивну, фатичну, металінгвістичну, поетичну [174]. Розрізнення функцій мови та функцій мовлення (тобто вирізнення функцій, які виявляються в будь-якому акті мовлення, й тих, що виявляються ситуативно) визначає їх ієрархію як первинних (основних) і вторинних, залежно від різних умов спілкування, певних ситуацій мовлення. Вторинні функції залежать від конкретної мети усного тексту та діють здебільшого окремо одна від одної, рідше – у тих або тих комбінаціях одна з одною, але ніколи не виявляються всі разом.

Отже, оратор постає перед аудиторією, щоб передати певну інформацію та виробити ті чи ті переконання, передати свій емоційний стан, залучити аудиторію до співпереживання, до своїх поглядів і розуміння об'єктивної реальності. Створення в аудиторії атмосфери, сприятливої для взаєморозуміння, стає, таким чином, усвідомленою чи неусвідомленою метою мовця. Виступ мовця як засіб досягнення мети зрештою спрямований на вплив на аудиторію.

Політичний виступ (ПВ) – це особливий вид аргументативного дискурсу, спрямований на пропаганду політичних ідей, який реалізує як основну персуазивну функцію (переконування, агітація, пропаганда) з метою корекції ціннісної системи адресата [170; 180]. Головною рисою, що відрізняє політичний виступ, є яскраво виражена апеляція до системи цінностей, що існують у суспільстві. Мета політичного мовлення – корекція ціннісної системи адресата [182], світоглядних настанов адресата щодо соціальних ідеологем, у межах яких особисті цінності підпорядковані узагальненим сутностям. Головна мета політичного виступу – навіювання певної ідеології окремим політичним силам із метою утримання та посилення своєї влади [74].

Важливий також фактор знання аудиторії. Специфіка реалізації усного публічного виступу – візуальний контакт зі слухачами, переважно офіційні

стосунки між мовцем і слухачами, зацікавленість аудиторії, підготованість виступу, функціональне спрямування промови тощо – зумовлюють відносну однорідність зовнішніх умов виголошення текстів таких жанрів, як політичний виступ та наукова доповідь. Відповідно фактором, який впливає на характер інтонаційного оформлення тексту, стає його жанрова специфіка; у нас з'являється можливість з'ясувати, наскільки яскраво виявляє себе просодична одиниця, що реалізує функцію переконування у різних жанрах політичного публічного мовлення.

Призначення переконуючих публічних ПВ зумовлене інтенціями мовця [17] Його мовленнєві зусилля спрямовані насамперед на розуміння цього наміру адресатом (аудиторією), для чого необхідна оптимальна побудова висловлення. Комунікативна інтенція – це притаманна аналізованим текстам спрямованість на розв'язання певних завдань спілкування. Головною метою публічного політичного виступу є вплив на слухачів; виступаючий переконує аудиторію в правильності своїх міркувань, рішень, дій. Відповідно найголовнішим прагматичним наміром публічних виступів є спонукання до дії, основний критерій ефективності якого є прийняття рішень адресатом [59].

Комунікативно-прагматичний аналіз публічних політичних промов дає можливість дослідити вибір оптимальних просодичних одиниць для досягнення комунікативної мети, з одного боку, та встановити відповідність тих чи тих інтонаційних одиниць до інтенції мовця. Інтонаційний зв'язок сегментів повідомлення забезпечується контрастом просодичного повторення (ізотопії) та просодичного виділення (експресії) [75; 124], базовими інтонаційними контурами й ритмічністю маркованих фонетичних сегментів як елементарних частин інформації. При цьому спостережено залежність просодичного оформлення нового повідомлення від просодичного оформлення попереднього як базової закономірності інтонаційної моделі тексту [22].

Таким чином, зрозуміла важлива роль просодичних характеристик

мовлення при вираженні передачі модальних значень ФСП толерантності / інтолерантності у політичній комунікації.

Висновки до розділу 1

На підставі розглянутого матеріалу поняття політичний дискурс і політичний текст, а також поняття «політична мова» як один із видів реалізації політичного тексту, у даній роботі вважаються рівнозначними та взаємозамінними і вживаються синонімічно.

При цьому політичний текст розглядається як особлива підсистема національної, у даному випадку німецької, української та російської мов, призначена для політичної комунікації, для пропаганди певних ідей, емотивного впливу на електорат, прийняття та обґрунтування соціально-політичних рішень і спонукання соратників і супротивників до певних дій.

Описано найбільш традиційні й специфічні репрезентанти концепту «толерантність» у німецькому (усвідомлене прийняття, повага, емпатія), українському та російському (терпимість, поблажливість, допущення) політичному дискурсі. Риторика політичних діячів зазначених країн виявляє констатацію факту толерантності, заклик до недопущення інтолерантності, а також превалювання ірреальних модальних планів, що свідчать про усвідомлення важливості толерантності в політичній комунікації, але як перспектива, бажане явище (безконфліктність, неагресивність, миролюбство).

Таким чином, толерантність у політичному дискурсі можна зафіксувати як систему норм мовної та мовленнєвої дії, яка поширюється на різні рівні індивідуального, суспільного, партійного, державного й міждержавного буття і визначається активним позитивним характером взаємодії й відносин до різних проявів політичної та соціально-культурної різноманітності.

Виявлено на основі аналізу різних джерел протиріччя феномена

толерантності - (толерантність як пасивне / активне ставлення до іншого) та проведено чітку відмінність між толерантністю як активною позитивною позицією, відкритою й конструктивно націленою на взаємодію із представниками інших позицій, груп, культур і т. ін., і терпимістю як пасивною позицією, що допускає прояв «чужого», проте лише в силу змушеної необхідності уникнення конфліктів.

Можна констатувати, що зміст поняття толерантності варіюється залежно від предмета дослідження, різні соціальні й культурні групи вкладають у це поняття різний зміст, який змінюється в контексті соціокультурної динаміки, збагачуючись новими змістами в міру того, як соціум стає дедалі більш відкритим.

Толерантність та її зміст визначається як багатогранне, поліфункціональне та динамічне явище, що збагачується новими змістами. Проведений нами аналіз категорії толерантності у парадигмі різних знань може бути резюмований у систематичному багаторівневому описі змісту цього поняття, який постає як складна категорія, семантичні диференціації якої, що перебувають залежно від її конкретно-мовної або загальноновживаної спеціалізації, виявляють досить стійкі риси «сімейної подібності» (Л. Вітгенштейн). Зокрема, через усі значеннєві рівні толерантності проходить зафіксована нами відмінність активної та пасивної інтерпретації цієї категорії.

Треба зазначити, що толерантність – це інструментальна цінність, яка використовується для досягнення певної мети. Мовна толерантність – вербальна реалізація загального принципу толерантності, заснована на категоріях філософії, психології, етики. Основу поняття «толерантність» становить опозиція «свій – чужий». Для прояву толерантності необхідне зниження емоційної складової.

Потрібно відрізнити мовну толерантність, завдяки її прагматичній спрямованості, від комунікативної категорії ввічливості: увічливість належить до сфери етикету, толерантність обмежується етичними вимогами

недопущення агресії. Терпимість належить до сфери моралі, поняття толерантність і політична коректність акцентують також прагматичну і соціальну складову безконфліктного співіснування в суспільстві. До пресупозиції поняття «політична коректність» входить дискримінація щодо груп людей, відокремлених за зовнішньою ознакою.

Таким чином, сутнісне ядро толерантності можна зафіксувати як систему норм мовної і соціальної дії, що поширюється на різні рівні індивідуального, суспільного, державного й міждержавного буття, і як визначальний характер нашої взаємодії та ставлення до різних проявів соціально-культурної різноманітності.

Протилежним явищем у сучасному політичному дискурсі є категорія інтолерантності аж до експлікації ксенофобії в дискурсі екстремістської спрямованості.

У побудові моделі даного типу політичного дискурсу на лінгвістичному рівні беруть участь мовні засоби різного рівня, які актуалізуються в інтолерантних (агресивних, ксенофобських) інтенціях і представлені такими мовленнєвими актами, як погроза, образа, звинувачення, заклик до насильства, агресії.

Категорія інтолерантності та її складові (ненависть, агресія) визначаються соціалізованими емоціями з яскраво вираженою негативно-оцінною конотацією і пов'язані з конфліктами соціальної дійсності, найчастіше реалізуються в мовленні при зіткненні з іншою системою цінностей, ідентичністю, культурою. У мовленні індивіда відбувається узагальнення негативних характеристик і якостей, які призводять до появи стереотипів, етнонімів і ярликів.

Попри зацікавленість мовознавців проблемами, пов'язаними з аналізом публічного мовлення, фактично нерозв'язаними лишаються питання класифікації жанрів усних виступів, місця публічного мовлення серед інших видів мовленнєвої діяльності, співвідношення у текстах виступів різних функцій, засобів вираження функції впливу на різних мовних рівнях

(причому найменш досліджено фонетичні засоби, що беруть участь у вираженні тієї чи тієї функції).

Публічне політичне мовлення – комунікативно-вмотивована форма мовленнєвої діяльності, яка передбачає зв'язне викладення комунікантом певного цілісного змісту, адресованого тій чи тій аудиторії. Ця мовленнєва діяльність має реалізовуватися адекватно намірам мовця, цілям виступу та нормам мови.

Публічний політичний виступ характеризують такі ознаки:

- наявність одного мовця та багатьох слухачів (конкретної аудиторії) при неможливості заміни ролі «мовець – слухач»;
- обов'язковим компонентом виступу є зворотний зв'язок, тобто мовець отримує інформацію про характер і ступінь свого впливу на аудиторію;
- виступ має усну форму реалізації з підготовано-імпровізаційним характером викладу;
- за функціональним призначенням виступ має інформативні та переконуючі цілі.

Ефективність публічного виступу залежить від ступеня реалізації цільової настанови промови, тобто від відношення досягнутого результату до поставленої мети. Ефективність ґрунтується на взаємодії двох функцій: інформативної та впливу. Прагматичну настанову мовця спрямовано не лише на передачу нової для аудиторії інформації, але й на переконання слухачів у правильності своїх міркувань і висновків, на забезпечення адекватного сприйняття виступу реципієнтами.

Публічне мовлення має певні особливості у співвідношенні інформування, переконання та спонування. Важливу роль відіграє не стільки інформування, скільки переконання, що зумовлює специфіку сприйняття публічного виступу.

Переконання в публічному мовленні має на меті надати аудиторії позитивні знання про реальні події, явища й процеси, які відбуваються в суспільстві, розкрити їхню сутність, зв'язки й закономірності та на цій

основі сформувати відповідні соціальні, політичні, прагматичні настанови, уявлення й погляди.

Фонетичний бік реалізації усного мовлення відіграє здебільшого провідну роль в оптимізації мовленнєвого впливу. Увага до просодичної організації публічного мовлення для з'ясування конкретних просодичних засобів мовленнєвого впливу сягає своїм корінням у мистецтво риторики. Останнім часом помітне збільшення кількості досліджень у галузі експериментальної фонетики, присвячених виявленню специфіки просодичної реалізації повідомлення та мовленнєвого впливу, зокрема переконування, на матеріалі різних мов.

Зважаючи на невирішеність актуальних питань, пов'язаних з інтонацією публічного виступу на матеріалі німецької, української та російської мов, важливими лишаються нагромадження відповідних знань та отримання практичних результатів експериментально-фонетичних досліджень усного публічного мовлення. Недостатня увага та порушення інтонаційного оформлення тексту публічного політичного виступу, а також питання вираження толерантності/інтолерантності просодичними засобами, не лише знижує його виразність, але й нерідко зумовлює неадекватне сприйняття, пов'язане з тлумаченням змісту висловлювання, та зниження ефективності комунікації.

Результати дослідження висвітлено в статтях автора [87; 93].

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИКА І ПРОЦЕДУРА ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНО- ФОНЕТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДІЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ / ІНТОЛЕРАНТНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Експериментально-фонетичне дослідження просодії толерантності/інтолерантності політичного дискурсу здійснювалося на основі методу структурно-функціонального вивчення мовленнєвої інтонації [4] на матеріалі мовлення німецьких, українських та російських політиків і складалося з таких етапів.

1. Лінгвістичний аналіз і добір мовленнєвого матеріалу з проблеми дослідження.
2. Слуховий аналіз матеріалу дослідження.
3. Аудиторський аналіз матеріалу дослідження.
4. Інструментальний аналіз експериментального матеріалу.
5. Статистична обробка числових значень акустичних характеристик експериментальних фраз.

2.1. Добір і лінгвістичний аналіз мовленнєвого матеріалу з проблеми дослідження

Експериментальним матеріалом для дослідження просодичних засобів вираження толерантності / інтолерантності послужив корпус озвучених текстів політичних виступів сучасних політиків Німеччини, України та Росії, лідерів екстремістських партій і рухів, а також партійних лідерів Третього рейху. Обсяг матеріалу дослідження становить 480 звукових та аудіовізуальних записів виступів сучасних політичних діячів (180 для німецької мови, 150 для української й 150 для російської мов). Тривалість звучання виступів політичних діячів Німеччини (J.Rau, A.Schavan, R.von

Weizsäcker, U. Voigt) склала 120 хвилин; України (В. Янукович, Ю.Тимошенко, В. Ющенко, О. Тягнибок) 107 хвилин; Росії (Д. Медведєв, В.Путін, Е. Лимонов, В. Жириновський) 128 хвилин.

Із загального обсягу аналізованого матеріалу виявлено такі типи найуживаніших мовленнєвих актів ФСП толерантності/інтолерантності, що є характерними для мовлення німецьких, українських та російських політиків:

- миролюбне твердження;
- дружлюбне переконання;
- тверда вимога;
- погроза;
- образа;
- звинувачення;
- грубе повчання;
- агресивне переконання.

Критеріями відбору вищезгаданих спонукальних висловлень слугували: 1) схожість лексико-синтаксичних структур спонукальних фраз; 2) урахування різноманітних чинників (психологічний стан мовця, ставлення до мовленнєвого контексту, сила прагнення до досягнення мети), які зумовлюють, у свою чергу, варіативність інтонаційних контурів мовленнєвих актів політиків.

Із виступів політиків у рамках пасивного експерименту було відібрано реалізації толерантних/інтолерантних висловлень та записано на магнітну плівку за допомогою магнітофона Sony Vacs RX77S. Сформований експериментальний корпус дослідження, до війшли 412 німецьких, 384 українських і 377 російських фраз загальною тривалістю звучання 355 хвилин, використано для подальшого проведення слухового та аудиторського аналізів.

2.2. Слуховий аналіз матеріалу дослідження

Досліджуючи особливості інтонаційної організації мовлення політиків, не можна не відзначити роль слухового аналізу як обов'язкового компонента в проведенні комплексного дослідження мовлення учасників політичної комунікації.

Слуховий аналіз мовлення спрямовано на виконання численних завдань початкового етапу експериментально-фонетичного дослідження: диференціація мовців, атрибуція реплік, діагностування звукових умов, здійснення ідентифікації дикторів за характеристиками голосу й мовлення тощо [4].

Аналіз мовлення політиків на перцептивному рівні мав на меті встановити адекватність відібраного матеріалу і визначити епізоди, у яких найяскравіше простежується толерантність/інтолерантність спілкування у висловленнях політиків.

Необхідно відзначити, що семантичні модальні відтінки ФСП толерантності/інтолерантності як об'єкт вивчення є складною підсистемою, тому на стадії слухової перцепції необхідно долати труднощі, пов'язані з мірою навантаженості інтонації при реалізації різних типів значенневих відтінків.

Чим складніша структура аналізованого фрагмента, яка характеризується розмаїтістю мовних і немовних засобів, тим сильніше виражено їх взаємодію й тим більше виявляється опосередкований характер участі інтонації в передачі розглянутого семантичного змісту.

Під час прослуховування відібраних мовленнєвих реалізацій німецьких, українських та російських політиків вивчалися фрази в реальних мовленнєвих ситуаціях на фоні формальних і функціонально-семантичних чинників з урахуванням їх інтонаційної організації.

Перед експериментатором ставилися такі завдання:

- ознайомитися з контекстами всіх озвучених епізодів політичної промови і осмислити текст фрагментів, що містять модальні значення толерантності/інтолерантності;

- визначити різновиди ФСП модальності відповідно до особливостей ситуації спілкування за набором ситуативних ознак, за ступенем експресивної насиченості висловлень політиків, а також за наявністю спеціальних засобів формування того чи іншого відтінку толерантності/інтолерантності (лексичних, лексико-граматичних, просодичних тощо);

- охарактеризувати спектр конотативних відтінків модально-оцінного ФСП, які зумовлюють трансформацію просодичної структури залежно від конкретних ситуативних обставин;

- виконати аналіз просодичної структури семантичних відтінків загальним обсягом 1173 фрази;

- здійснити членування мовленнєвих реалізацій політиків на фрази, синтагми, сегменти (передшкала, шкала, ядро, зядерна частина);

- охарактеризувати тип сегментів щодо висоти основного тону (низький, середній, високий); відповідно до напрямку руху основного тону (спадний, висхідний, спадно-висхідний, висхідно-спадний або рівний); залежно від рівня взаємного розташування наголошених складів шкали (регулярна, східчаста, скандентна, ковзна);

- охарактеризувати мелодичний діапазон звучання фраз (широкий, вузький);

- охарактеризувати гучність вимови фрази та її сегментів як високу, підвищену, помірну, знижену або низьку;

- охарактеризувати темпоральні ознаки висловлення (швидкий, прискорений, середній, уповільнений, повільний);

- описати вживання різних типів пауз (паузи хезитації, синтаксичні, попереджувальні, розділові) та їх тривалість (коротка, середня, довга);

- визначити характер локалізації фразового наголосу в експериментальних висловленнях політиків та проаналізувати їх на

наявність логічного й емоційного наголосів;

- визначити темброву забарвленість висловлень політиків;

- надати графічне зображення щодо руху основного тону згідно з ділянками акцентно-мелодичного контуру спонукальної фрази (у передшкелі, шкалі, ядерному складі, заядерній частині).

Означений обсяг завдань слухового аналізу дав можливість здійснити членування мовленнєвого потоку, установити семантичні та інтонаційні зв'язки, а також виявити певну сукупність сприйнятих характеристик інтонаційної організації різновидів висловлювань, що зумовлюють їх диференціацію.

Слуховий аналіз мав на меті встановити правильність вербальної ідентифікації мовного матеріалу, ступінь його адекватності заданим мовним ситуаціям.

2.3. Аудиторський аналіз матеріалу дослідження

Аудиторський аналіз експериментального матеріалу проводився у два етапи. Мовленнєві акти, які реалізують толерантні і інтолерантні інтенції, були пред'явлені аудиторам в кількості 12 осіб, носіям орфоепічної мовної норми. Для виконання даного завдання було запрошено по 4 носії німецької, української та російської мов. Носії німецької мови за родом своєї діяльності були фахівцями в галузі германської філології та постійно проживають у Німеччині, носії української і російської мов є викладачами ПНПУ ім. К. Д. Ушинського. При прослуховуванні поданих мовленнєвих актів аудитори заповнили протоколи опитування, в яких пропонувалося відзначити домінуюче перлокутивне значення – «толерантно», «інтолерантно», «нейтрально». Робота інформантів здійснювалася без опори на письмовий текст.

Фрази, верифіковані інформантами як відповідні ситуацій

інтолерантного (погроза, образа, звинувачення, заклики до насильства, агресії) і толерантного вжитку (ствердження-переконання з відтінками примирення, поваги, миролюбства) склалися з оповідних речень і риторичних запитань. Загальна кількість фраз 1173 одиниць.

Група риторичних запитань, частина яких ідентифікувався як засіб пом'якшення докору, звинувачення або загрози, інша ж частина – як засіб посилення агресії і виклику, і розповідні висловлення, ідентифіковані аудитором як відповідні типам реалізацій, були піддані подальшому аудитивному аналізу.

Для проведення другого етапу аудиторського аналізу експериментатором запрошувалися по 3 викладачі фонетики німецької (для яких німецька мова не є рідною), української та російської мов, які мають досвід аудіювання. Перед даною групою аудиторів, які порівнювали мовні акти толерантності / інтолерантності, ставилися такі завдання:

- 1) визначити мелодійні характеристики фраз у цілому і їх сегментів (напрямок руху мелодики і її рівня);
- 2) визначити рівень гучності виголошення поданого матеріалу: фраз у цілому і їх сегментів;
- 3) вказати темп фраз реалізації в цілому і їх сегментів;
- 4) відзначити локалізацію та тривалість внутрісинтагмених і межсинтагмених пауз, описати їх характер (заповнені / незаповнені);
- 5) відзначити локалізацію і силу синтагматичного, логічного та емоційного фразового наголосів;
- 6) описати тембр реалізації поданих фраз залежно від ступеня прояву толерантності / інтолерантності.

При аналізі даних аудиторів було зроблено висновок про значущість мелодійного, динамічного і темпорального компонентів як у фразах у цілому, так і їх сегментах (перед'ядерному, ядерному і заядерному) при диференціації інтолерантних висловів від толерантних. На думку аудиторів, питома вага кожного з компонентів інтонаційного оформлення реплік, що

передають значення толерантності / інтолерантності, у трьох порівнюваних мовах не однакова, що визначається історично усталеною структурою мови.

Наявність своєрідних інтонаційних рис у кожній з розглянутих мов не виключає спільних ознак, що базуються на внутрішній типології мов. До числа найважливіших ознак, спільних для трьох мов у плані інтонаційної диференціації значень толерантності / інтолерантності в мовленні політичних діячів Німеччини, України та Росії належать розходження в енергетичному оформленні мовних реалізацій. Найбільш різко ці відмінності виявляються в ядерному складі, а найменш значні вони між показниками енергетичної наповненості перед'ядерної частини висловлювань. Характеризуючи істотність зазначених відмінностей мовних стимулів, аудитори вказали на значно вищу енергетичну наповненість фраз, які реалізують емоційні прояви інтолерантності, у порівнянні з толерантними висловами.

Якщо диференціація типу мовної реалізації з енергетичної наповненості фраз в однаковій мірі властива німецькій, українській та російській мовам, то питома вага гучності і тривалості у формуванні інтонації толерантних і інтолерантних фраз у кожній з мов різна.

Гучність виголошення різко протиставлена як у німецькій, так і в українській і російській мовах. Причому важливою розрізняльною ознакою є не тільки знижений рівень гучності виголошення толерантної фрази і окремих її сегментів, а й менші значення зміни гучності в ядрі та заядерних частинах реплік при переданні толерантності в зіставленні з інтолерантністю.

Слід зазначити, що відмінності між гучністю реалізації інтолерантних і толерантних фраз в українській та російській мові виражені значно сильніше і є релевантною ознакою мовної толерантності / інтолерантності для німецької, української та російської мов.

Інша картина проглядається при зіставленні темпорального компонента просодичного оформлення толерантності / інтолерантності в мовленні

політиків. Незважаючи на те, що деякі темпоральні характеристики можуть бути віднесені до релевантних ознак, що відрізняють толерантність і інтолерантність висловлювань (це прискорений темп вимовляння ядра і заядерної частини більшості сприйнятих на слух інтолерантних фраз, зменшення часової контрастності між головним наголошеним і попередніми складами), даний показник не є відмітною ознакою належності фрази до толерантних або інтолерантних висловлювань. Часто залежно від накладеного модально-емоційного значення (звинувачення, загроза) інтолерантні репліки звучать повільніше ніж толерантні.

Тривалість і кількість пауз є важливою ознакою типу мовної реалізації в трьох мовах: число і тривалість пауз при передачі інтолерантності приблизно вдвічі перевищує показник толерантних висловлювань, як у німецькій, так і в українській і в російській мовах.

При аналізі мелодійного компонента інтонації виявляються як спільні для обох мов, так і специфічні для кожної з них особливості тонального оформлення толерантності / інтолерантності в мовленні політиків.

Спільною диференціальною ознакою є підвищений мелодійний рівень виголошення інтолерантних реплік, а також збільшений інтервал мелодики головного наголошеного сегмента інтолерантних фраз у порівнянні з толерантними. Не менш стабільним показником, що відрізняє толерантність і інтолерантність у німецькій, українській та російській мовах, є велика крутизна підйому і спаду мелодики при тональному оформленні ядра в інтолерантних фразах.

Серед ознак, які характеризують специфічність мелодійної побудови толерантних / інтолерантних реплік у кожній з мов, слід назвати нижчий рівень мелодійної заядерної частини синтагми при вираженні толерантності. Дана ознака характерна для української мови і не вказується аудиторомі в німецькій мові.

Локалізація ядра у фразі і ступінь наголошеності оточуючих його складів у значній мірі визначають, за рахунок яких акустичних засобів

забезпечується в кожному конкретному випадку виділення інтонаційного центру фрази.

Особливості фразового наголосу при оформленні інтолерантності виявляються в тому, що значна кількість складів з емпатичним і логічним фразовий наголосом, який не збігається з синтагматичними фразовий наголосом, ускладнюють акцентно-ритмічну структуру висловлювань при вираженні інтолерантності. Це, у свою чергу, і визначає той набір дистинктивних ознак типу мовної реалізації, який відіграє першорядну роль у репліках різної акцентної структури.

Проведене дослідження показало, що для кожної з мов, що вивчаються, характерні як спільні, так і специфічні риси кореляції просодичних параметрів. Так у німецькій мові характер зв'язку між інтенсивністю і тривалістю кілька сильніше, ніж в українській і російській. Це компенсується більшим ступенем взаємодії характеристик мелодики та енергетичної наповненості під час створення інтонаційних особливостей толерантних і інтолерантних реплік в українській мові.

Той факт, що тривалість в українській і російській мовах не є фонематичною на сегментному рівні, підвищує можливість її використання як ознаки словесного наголосу. Визначальним значенням тривалості у формуванні енергетичної структури складу в українській мові, мабуть, можна пояснити її меншу питому вагу як релевантної ознаки інтонаційного оформлення толерантності / інтолерантності.

Використання тривалості як супутньої фонематичної ознаки голосних у німецькій мові зменшує її питому вагу у формуванні енергетичного вигляду складу при створенні ефекту наголошеності, а це підвищує роль тривалості у побудові інтонаційного оформлення висловлювання, що сприяє диференціації толерантних / інтолерантних реплік.

Таким же чином, імовірно, можна пояснити великий ступінь взаємної компенсації енергетичної наповненості і мелодики протиставленні двох типів при мовній реалізації в українській і російській мовах, де, на відміну

від німецької мови, відсутні чіткі правила інтонаційного оформлення термінальної частини фрази, менш чітко обумовлена тональна шкала висловлювання.

Перераховані вище ознаки свідчать про дещо більші можливості взаємодії мелодійних характеристик в українській мові з іншими акустичними параметрами при формуванні інтонаційної структури толерантності / інтолерантності.

Таким чином, виконаний у роботі аудиторський аналіз дозволив установити основні закономірності диференціації толерантності та інтолерантності в мовленні політиків. Дані, що характеризують роль кожного з основних акустичних параметрів у диференціації зазначених типів МА реалізацій.

До числа основних висновків, в цьому аспекті належать такі.

1. Сприйняття толерантного мовлення аудитором як менш вільного у порівнянні з інтолерантним у трьох зіставляваних мовах.

2. Менш різке зниження гучності при завершенні фрази, зазначене аудитором при прослуховуванні толерантних реплік.

3. Посилення паузаційного членування фраз в інтолерантному мовленні відзначено аудитором в плані збільшення кількості внутрісинтагмених пауз та їх тривалості.

4. Сприйняття більшістю аудиторів інтолерантних реплік як таких, що характеризуються більшою контрастністю виділення інтонаційно-змістового центру, пояснюється, імовірно, більшою швидкістю підйому і спаду мелодики при тональному оформленні ядра. Крім того у виділеному ядрі при мелодійному оформленні інтолерантних фраз велику роль відіграє збільшення частотного інтервалу між мелодичним рівнем ядра і оточуючих його складів.

5. Зазначений аудитором при сприйнятті інтолерантних висловлювань прискорений темп вимовляння не є стабільною ознакою, що відрізняє їх від толерантних висловлювань, оскільки темп мовлення тісно пов'язаний з

емоційно-модальним конотативним значенням при вираженні толерантності / інтолерантності в мовленні політиків.

У процесі експерименту виявлено цілий ряд явищ, котрі повинні бути враховані при роботі аудиторів. Так у багатьох випадках аудитори – носії мови зміщують свої оцінки модальних значень у бік найбільш часто вживаного «звичного» модального забарвлення. Наприклад, у ряді модальних значень функціонально-семантичного поля толерантності / інтолерантності німецькі аудитори як нейтральний член називають значення «привітної доброзичливості», а не «неупередженості», яке висувається українськими і російськими аудиторами.

До числа не залежних від особистісних особливостей аудитора факторів належать також ефекти інтерпретаторської діяльності, що мають загальний характер. Ці ефекти виникають при інтерпретаційному аналізі реципієнтом усіх мовних одиниць плану вираження, причому інтонаційні засоби характеризуються в цьому відношенні особливою специфікою. Через опосередкований (через лексичні засоби) характер зв'язку інтонаційних одиниць з семіологічними першочерговим завданням стає вивчення джерел виникнення неадекватності семантичного аналізу. При цьому, досліджуючи кореляцію між переданим значенням і мовними засобами, використовуваними при реалізації даного мовленнєвого акту, експериментатор повинен бути впевнений в адекватності плану змісту семіотичної моделі даного фрагмента і його лінгвістичній моделі.

Саме аудиторський аналіз дозволяє перевірити ізоморфну інтерпретаційну модель пред'явленій лінгвістичній моделі. Таким чином, змістова інтерпретація звучного відрізка мовлення стає функцією інтерпретаційної діяльності реципієнта.

В інтерпретаційній діяльності виникають два основні джерела можливої неадекватності сприйняття мовленнєвої реалізації: 1) неадекватність сприйняття; 2) неадекватність вираження. Якщо перше з них переважно має місце при інтерпретації текстів спеціальних, із чим

стикаються при аналізі, у першу чергу, наукового стилю, то друге можливе однаково як у випадку вузькотематичних спеціальних текстів, так і для текстів розмовної мови. При інтерпретаційному аналізі вузько спеціалізованих стилів мови, зокрема стилю політичної комунікації, відносно чітка визначеність, однозначна співвіднесеність слів-термінів з їх значеннями усуває можливість неадекватної усної інтерпретації тексту. У розмовній же мові через багатозначність семантики слів труднощі другого типу принципово не переборні. Дані експерименту з перцепції толерантних і інтолерантних висловлювань аудиторіями наведено в таблиці (2.1).

Таблиця 2.1.

**Частотність правильного розпізнавання модальних
значень толерантності / інтолерантності (%)**

Мова	1 група німецька	2 група українська	3 група російська
толерантно	94	94	95
інтолерантно	92	93	96

Високий ступінь правильного розпізнавання переданих інтонацією семіологічних одиниць пояснюється досвідом аудиторів-філологів, які вміють коректно інтерпретувати полісемантичність мовних засобів при організації експериментально-фонетичного дослідження, спрямованого на вивчення семантики інтонації, що передає модальні значення функціонально-семантичного поля толерантності / інтолерантності.

Такий підхід дозволив при проведенні основного експерименту з

повною упевненістю інтерпретувати випадки незбігу за оцінками аудиторів назв модальних значень. Природно, що при цьому до уваги приймається неоднаковість індивідуальних виконавських (для репрезентантів) і аудитивних (для реципієнтів) можливостей у носіїв мови.

Описані принципи процедурної організації аудиторського аналізу дозволили в максимальному ступені реалізувати завдання дослідження. Результати аудиторського аналізу дозволили зробити ряд важливих висновків про основні інтонаційні характеристики, що зумовлюють диференціацію модальних значень функціонально-семантичного поля толерантності / інтолерантності на перцептивному рівні; взаємозв'язки інтонації з лексико-граматичною будовою висловлювання та контекстом при актуалізації даного значення; наявність типологічно загальних закономірностей та специфічних особливостей інтонаційного оформлення модальних значень функціонально-семантичного поля толерантності / інтолерантності в мовленні німецькою, українською та російською мовами.

2.4. Інструментальний аналіз експериментального матеріалу

Незважаючи на широкі можливості, які представляють суб'єктивні методи аналізу (спостереження та аудіювання), об'єктивність отриманих при цьому лінгвістичних висновків повинна бути підтверджена результатами точних фізичних вимірювань.

Для акустичного аналізу були відібрані ілокутивні акти, які інформанти верифікували як відповідні вищевикладеним вимогам, тобто марковані аудиторами як відповідають своєму перлокутивному значенню (толерантні і інтолерантні) в кількості 855 фраз.

Таким чином, експериментальний матеріал для аналізу просодичних характеристик ілокутивів толерантної та інтолерантної спрямованості представляв собою окремі висловлювання політиків Німеччини, Росії й

України, обраних із 480 озвучених текстів політичних виступів і аудіовізуальних записів виступів - 180 для німецької мови, по 150 для української та російської мов. Із широкого корпусу експериментального матеріалу (1173 фраз) були обрані 300 німецьких, 280 українських та 275 російських фраз загальною довжиною звучання 355 хвилин.

Акустична обробка експериментального матеріалу здійснювалася з використанням спеціальної комп'ютерних програм обробки звукового сигналу Praat та WaveSurfer версії 1.5.2. Ці програми дозволяють отримати частотно-амплітудну інтонограму фрази, а також вимірює параметри ЧОТ в Гц. Інтенсивності в дБ і тривалості в мс з заданим періодом квантування, що дорівнює 20 мс. Усі абсолютні значення ЧОТ, інтенсивності та тривалості переводилися у відносні одиниці.

Порівняльна характеристика акустичних характеристик проводилася за такими ознаками: 1. Рівень ЧОТ, інтенсивності та тривалості фази та її сегментів: передтакту, ритмічного корпусу і затакту. 2. Діапазон ЧОТ, інтенсивності та фраз толерантної та інтолерантної спрямованості. 3. Темп реалізації фрази та її сегментів при передачі толерантності / інтолерантності. 4. Інтервал ЧОТ та інтенсивності головних наголошених складів фраз. 5. Характер зміни показників ЧОТ та інтенсивності у фразі.

У даній роботі використовувався інтонографічний метод інструментального аналізу експериментального матеріалу. Застосування методу інтонографічного аналізу дозволяє встановити об'єктивну картину, що характеризує роль основних компонентів інтонації – частотних, темпоральних та динамічних характеристик мовних сигналів при переданні модальних значень функціонально-семантичного поля толерантності.

У процесі дослідження акустичних характеристик просодії експериментальних фраз враховувалися як абсолютні характеристики (які є індикатором індивідуальних особливостей мови дикторів), так і відносні величини (нівелюють риси індивідуального мовлення і акцентують увагу на загальних закономірностях) акустичних показників фраз, що виражають

модальні значення функціонально-семантичного поля толерантності / інтолерантності. Відносні акустичні характеристики виходили за допомогою співвіднесення абсолютних показників із середньодикторськими. Акустичні параметри вивчалися як для фрази в цілому, так і окремих її сегментів (перед'ядерного, ядерного і заядерного). Це дозволяє розкрити динаміку зміни фізичних корелятивів інтонації упродовж усього часу фонації фрази.

Серед мелодійних характеристик розглядалися: середній частотний рівень фрази та її сегментів (Гц), частотний діапазон фрази та частотні інтервали сегментів фрази (пт), зміна напрямку основного тону протягом всієї репліки, крутизна підйому і спаду основного тону при мелодійному оформленні різних відрізків мовного сигналу (Гц / с).

При аналізі темпоральних характеристик враховувалися: темп вимовляння фрази та її сегментів (мс), кількість і тривалість пауз (в. о., мс) – міжсинтагмених і внутрісинтагмених.

Динамічний компонент інтонації характеризувався середнім рівнем інтенсивності фрази та її сегментів (ум.од.). Напрямом руху кривої інтенсивності і швидкістю зміни інтенсивності мовного сигналу, що визначається крутістю кривої інтенсивності.

Паралельно з аналізом перерахованих вище характеристик інтенсивності і тривалості, доцільно розглянути їх взаємодію в мовленні. Здатність слухової системи людини інтегрувати акустичний сигнал за часом свідчить про необхідність урахування сумарної енергії мовного сигналу, під якою розуміється імпульс інтенсивності – множення інтенсивності мовного сигналу на час його дії.

При аналізі енергетичної наповненості як основні розглядалися показники середньо-силабічної величини сумарної енергії для фрази в цілому і окремих її сегментів (ум. од.). Крім указаних характеристик визначалася локалізація максимальних і мінімальних значень основних акустичних параметрів у фразі.

Інструментальний аналіз фраз природного мовлення і досліди по їх

сприйняттю дозволили визначити акустичні кореляти переданих у мовленні модальних значень функціонально-семантичного поля толерантності / інтолерантності, а лінгвістична інтерпретація інтонографічних характеристик забезпечила виділення лінгвістично істотних ознак просодії.

2.5. Математико-статистичний аналіз експериментального матеріалу

Необхідною передумовою для отримання обґрунтованих висновків про наявність тих чи тих закономірностей у характері зміни акустичних параметрів при переданні модальних значень у мовленні і забезпечення можливості поширення зроблених висновків на всю досліджувану мовну систему є затвердження сучасних методів математичної статистики.

При статистичній обробці отриманих експериментально акустичних даних важливим етапом було встановлення законів розподілу випадкових величин. Перевірка гіпотези про передбачуваний закон розподілу проводилася за допомогою критеріїв згоди (критерій Пірсона).

Для визначення впливу різних факторів на спостережуване фонетичне явище широко використовувалися методи перевірки гіпотез про суттєві (несуттєві) відмінності між двома (або кількома) групами однорідних акустичних параметрів.

У роботі для цієї мети використовувалася перевірка гіпотез за критерієм Стьюдента (у випадках, коли обидві порівнювані сукупності випадкових величин розподілені нормально і мають однакові дисперсії).

Математико-статистична обробка первинної експериментальної інформації, аналіз отриманих даних з використанням пакета прикладних програм.

Природно, що статистичний аналіз результатів електроакустичних

вимірювань не міг бути самоціллю, і його висновки повинні були зіставлятися з результатами емпіричних спостережень та аудиторського аналізу, а потім інтерпретуватися з позицій лінгвістичного аналізу.

Комплекс закономірностей, виявлених при аналізі інтонаційної структури фраз, які передають модальні значення функціонально-семантичного поля толерантності / інтолерантності, послужив базою для моделювання механізму співвіднесеності семантичних та інтонаційних одиниць функціонально-семантичного поля толерантності / інтолерантності.

При проведенні вимірювань у сфері фонетики дослідник постійно зіштовхується зі ступенем прояву різних властивостей звучного мовлення. Необхідно додати, що, вдаючись до простих математичних підрахунків величин, які характеризують ці коливання, мова йде лише про первинне кількісне вираження результатів експерименту, які ще не дають уявлення про статистичну структуру дослідження матеріалу.

Вибір ефективної статистичної методики, котра б відповідала поставленому завданню дослідження і враховувала своєрідність фонетичного експерименту, є питанням першорядної важливості. Статистичний аналіз експериментальних даних дозволяє визначити, які можливі межі випадкових коливань вимірюваної величини і чи є спостережені розходження випадковими або закономірними. Без такого виду аналізу неможливо взагалі зрозуміти, чому просодичні характеристики мовлення не піддаються опису на підставі логічно бездоганних правил, а характеризуються лише приблизними для більшості, але не для всіх випадків закономірностями.

Інтерпретація даних, отриманих під час інструментального аналізу шляхом застосування статистичних методів, передбачала виконання таких статистичних завдань:

- визначення середнього арифметичного значення сукупності експериментально отриманих випадкових величин;
- обчислення середньоквадратичного відхилення;

- визначення варіативності досліджуваного явища;
- обчислення стандартної похибки випадкової величини;
- перевірка статистичних гіпотез за критерієм Стьюдента.

Під час експерименту було отримано сукупність значень випадкової величини, так звана випадкова вибірка, що несла в собі певну якісну і кількісну інформацію про досліджуване явище. Щоб зробити цю інформацію більш компактною і доступною, використовувалися деякі числові характеристики випадкової вибірки, що розглядалися як наближення до відповідних характеристик самої випадкової величини X . До таких характеристик належали вибіркоче середньоарифметичне значення і вибіркова дисперсія.

Середнє арифметичне значення, відносно якого розташовувалися всі значення вибірки, обчислювалося за формулою [21, с. 9]:

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i,$$

де \bar{x} – середнє арифметичне значення;

x_i – значення випадкової величини, що спостерігається;

n – обсяг вибірки.

Для вимірювання коливань значень випадкової величини близько середнього і характеристики варіативності середніх значень акустичного показника використовувалися такі параметри, як дисперсія, середньоквадратичне відхилення.

Середньоквадратичне відхилення розподілу випадкової величини являє собою середню відстань від значення випадкової величини до її математичного очікування; воно обчислювалося за формулою:

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - \bar{x})^2}{n - 1}},$$

де σ – середньоквадратичне відхилення;

x_i – значення випадкової величини, що спостерігається;

—

\bar{x} – середнє арифметичне значення;

n – обсяг вибірки.

З метою вимірювання відносної міри розкиду значень ознаки в статистичній сукупності обчислювався також коефіцієнт варіації за такою формулою :

$$V = \frac{\sigma}{\bar{x}},$$

де V – коефіцієнт варіації;

σ – середньоквадратичне відхилення;

\bar{x} – середнє арифметичне.

У процесі проведення статистичного аналізу оцінювалася також величина стандартної похибки випадкової величини за формулою [29]:

$$S_{\bar{x}} = \frac{\sigma}{\sqrt{n}},$$

де $S_{\bar{x}}$ – стандартна похибка випадкової величини;

σ – середньоквадратичне відхилення;

n – обсяг вибірки.

Необхідно відзначити, що при оцінці дисперсії розглянутої випадкової величини і перевірці математичного очікування бралась до уваги точність оцінки статистичного параметра $|\delta|$, що визначає величину довірчого інтервалу $[\bar{x} - \delta, \bar{x} + \delta]$ і включає величину математичного очікування цього параметра з довірчою ймовірністю γ (імовірність того, що значення шуканої величини x для генеральної сукупності потрапить у довірчий інтервал).

Межі довірчого інтервалу для нормально розподіленої випадкової величини визначались зі співвідношення:

$$\delta = t_{\gamma} S_{\bar{x}},$$

де δ – точність оцінки статистичного параметра;

t_{γ} – критерій Стюдента (знаходять за допомогою відповідних статистичних таблиць);

S^2 – стандартна похибка випадкової величини.

Однією з найважливіших операцій у лінгвостатистиці є перевірка так званих статистичних гіпотез. Під статистичною гіпотезою розуміють певні положення, що стосуються статистичних параметрів, характеру розподілу ознаки в генеральній сукупності, істотності розбіжностей значень двох або декількох параметрів, однорідності двох вибірок, що зіставляються (їх належності до однієї генеральної сукупності) тощо.

У математичній статистиці розроблено багато методів перевірки статистичних гіпотез. У загальних випадках перевірка статистичних гіпотез передбачає порівняння обчисленої за експериментальними вибірковими даними певної величини (критерію) з теоретичним (табличним) значенням цього критерію.

Якщо виявиться, що емпіричне значення критерію перевищує за абсолютною величиною його теоретичне значення, то висунуту (нульову) гіпотезу $H_0 : M(X) = M(Y)$ про неістотність розбіжностей вибіркових середніх \bar{x} і \bar{y} , двох вибірок відкидають. Якщо ж емпіричне значення критерію не перевищує критичного значення, то нульова гіпотеза приймається, тобто передбачається, що існує велика ймовірність справедливості висунутої гіпотези.

Застосування способу обчислення емпіричного критерію залежить від характеру статистичної гіпотези. Найчастіше в роботі використовувалася для цієї мети перевірка гіпотези за критерієм Стьюдента (у випадках, коли обидві порівнювані сукупності випадкових величин розподілені нормально і мають однакові дисперсії).

Як критерій перевірки нульової гіпотези приймаємо випадкову величину T , яка при справедливості нульової гіпотези має t - розподіл Стьюдента з $k = n + m - 2$ ступенями свободи.

Для того, щоб при заданому рівні значущості $\alpha=0,05$ перевірити нульову гіпотезу $H_0 : M(X) = M(Y)$ про рівність математичних очікувань двох нормальних сукупностей з невідомими, але однаковими дисперсіями (у разі

незалежних малих вибірок об'ємом m і n відповідно) при конкуруючій гіпотезі $H_1 : M(X) \neq M(Y)$, обчислюється спостережуване значення критерію:

$$t_{\text{набл}} = \frac{\bar{x} - \bar{y}}{\sqrt{(n-1)s_x^2 + (m-1)s_y^2}} \cdot \sqrt{\frac{nm(n+m-2)}{n+m}}$$

і за таблицею критичних точок розподілу Стюдента, для двосторонньої критичної області, за заданим рівнем значущості α і числом степенів свободи $k = n + m - 2$ знайдемо критичну точку $t_{\text{кр}} = t_{\text{кр}}(\alpha, k)$.

Якщо $|t_{\text{набл}}| < t_{\text{двухст...кр}}$ - відкинути нульову гіпотезу немає підстав. Якщо $|t_{\text{набл}}| > t_{\text{двухст...кр}}$ - нульова гіпотеза відхилялася.

За допомогою сучасного програмного забезпечення (*Microsoft Excel Office XP, VisSim Plus*) було проведено статистичну обробку просодичних характеристик експериментальних даних із подальшим розглядом результатів проведених видів аналізу

Висновки до розділу 2

Встановлено, що аналіз публічного мовлення доцільно проводити на матеріалі текстів, записаних в авторській реалізації. Записи дикторської реалізації цих текстів залучено для перевірки гіпотези про те, що екстралінгвістичні чинники під час продукування переконуючих текстів відіграють важливу роль у їх інтонаційному оформленні.

Для дослідження відібрано найспецифічніші різновиди усного публічного мовлення – політичний виступ – що функціонує у приблизно однакових умовах, серед яких – орієнтація на велику аудиторію, певне обмеження в часі, контактна форма спілкування, попередня підготовка тексту виступу тощо. Інтонаційна модель таких текстів мотивована фактом

функціонального навантаження виступу – переконати слухачів у правильності поглядів мовця та спонукати їх до дії.

На підставі аналізу наявних методик експериментально-фонетичних досліджень і конкретного матеріалу висунуто припущення про те, що в мові є закріплена у свідомості її носіїв модель просодичного оформлення переконувального публічного виступу, яка в своїй основі відображає найзагальніші тенденції функціонування мовних засобів, а її відповідні модифікації зумовлені низкою мовних (жанр, структура і семантика висловлювання) і позамовних чинників (прагматична настанова мовця, ситуація спілкування, особливості психіки та мовної компетенції мовця), що конкретизують реалізацію зазначених виступів.

Для повного опису інтонаційних характеристик усного мовлення обрано контурне представлення інтонації фрази з аналізом основних ділянок: передшкади, шкали, ядра та зядерної частини. Необхідно було з'ясувати не лише загальні закономірності розподілу інтонаційних характеристик у синтагмі, але й певних нюансів змін на всіх ділянках контуру, що уможливило визначення спільних і диференційних просодичних ознак текстів із функціями інформування й переконання.

Під час дослідження інтонації політичного дискурсу доцільно описати її темпоральний (загальний час звучання фрази, середню тривалість складу у фразі, характер і тривалість пауз), частотний (форму тонального контуру, діапазон чот фрази і інтервал і її сегментів та розміщення частотного піку), динамічний (інтенсивність фрази та її сегментів, локалізація максимальних показників інтенсивності у фразах та сумарна енергія фрази і її сегментів) компоненти.

Використана процедура дослідження мовленнєвих актів толерантності/інтолерантності на матеріалі німецької, української та російської мов дозволила здійснити добір експериментального корпусу дослідження, слуховий, аудиторський, інструментальний та статистичний аналізи матеріалу дослідження, а також провести лінгвістичну інтерпретацію

отриманих даних.

Результати дослідження висвітлено в статтях автора [86].

РОЗДІЛ 3

АНАЛІЗ І ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЛІНГВІСТИЧНИХ ЗАСОБІВ ВИРАЖЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ/ІНТОЛЕРАНТНОСТІ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Політичний дискурс є інституціональним дискурсом і характеризується певними специфічними особливостями, які багато в чому впливають на вибір мовних засобів (А. Н. Баранов, Д. А. Бокмельдер, О. І. Воробйова, А. Дорлігійн, Є. Г. Казакевич, Є. І. Шейгал). Також національно-культурні особливості можуть впливати на вибір засобів вираження толерантності / інтолерантності в політичному дискурсі (А. Вежбіцкая, С.Г. Тер-Мінасова).

За всієї безлічі і різноманітності існуючих теоретичних розробок із проблем віротерпимості, толерантності в політико-філософському і культурологічному сенсах, звертає на себе увагу брак лінгвістичних робіт, що розглядають дане явище з точки зору аналізу проблем системності та взаємодії мовних засобів передачі толерантності в комунікативних актах у рамках політичного дискурсу.

Вивчення лінгвістичних особливостей вираження толерантності / інтолерантності є актуальним і здатне внести істотну ясність в питання про подібність і розходження підходів до трактування даної проблеми в кожній національній традиції та дослідити роль лінгвістичного потенціалу у формуванні установок толерантної свідомості (в т.ч. політичної) для кожної конкретної культури. Недарма толерантність відносять до концептів-регулятивів, що функціонують саме в політичному дискурсі [63; 107].

Даний концепт є однією з важливих складових сучасної політичної лінгвістики, дозволяє поглянути на багато проблем дискурсології в новому ракурсі, збагатити новими підходами нагромаджений досвід впливу на масову політичну свідомість певних дискурсивних практик, а також нових форм і технологій толерантного вирішення конфліктів.

3.1. Лексико-стилістичні та граматичні засоби вираження толерантності / інтолерантності в мовленні політиків

Категорія толерантності має універсальний характер та, як свідчать результати цього дослідження, однакові механізми реалізації в німецькій, українській та російській мовах.

Толерантність, як уже згадувалося у цій роботі, - широке поняття, з позицій політичного дискурсу однією з невід'ємних складових толерантності є також і політична коректність.

Відповідно до даних, що були отримані автором дисертаційної роботи, лінгвістичними маркерами толерантності (та одночасно політкоректності) в інституційному демократичному політичному дискурсі Німеччини, України та Росії виступають:

на лексико-семантичному рівні:

- лексика з нейтральним або позитивним конотативним значенням для позначення представників інших етносів

die Menschen, die nach Deutschland kommen; братські народи; дружественные народы;

alle, die in unserer Gesellschaft leben, Menschen mit Migrationshintergrund.

Und so verlangen wir von den zu uns kommenden Menschen, dass sie zu ihrer Integration selbst aktiv beitragen und die Grundwerte unserer Gesellschaft anerkennen. So leistet die Integration zugleich einen präventiven Beitrag zur Inneren Sicherheit unseres Landes (W.Schäuble).

Vorschläge für moderne Zuwanderungsregelungen werden derzeit erarbeitet. Wir hoffen sehr, dass all dies zu grösserer Akzeptanz von Menschen fremder Herkunft in Deutschland beitragen wird. Dennoch bleibt noch viel zu tun (J.Fischer).

- оцінна лексика, яка виражає найвищі громадські та релігійні цінності (Hochwert-und Stigmawörter):
- демократия, свобода, правовое государство;

Menschenwürde, Demokratie, Toleranz, Menschenrechte, Religionsfreiheit\$ Zivilcourage und das aktive Eintreten unserer Bürger für Demokratie und Toleranz sind hier gefordert (Erklärung der Bundesregierung 21.03.2001).

Menschenwürde, Menschenrechte und Grundrechte gelten auch für die modernen Informations- und Kommunikationstechniken. Hier sind Staat und Politik gefordert, aber auch alle Kräfte der Gesellschaft: Was nicht gedruckt und was nicht gesendet werden darf, weil es gegen Recht und Gesetz verstößt, wird nicht dadurch legal, dass es im Internet steht. Da müssen die politisch Verantwortlichen entsprechend handeln(J.Rau).

- евфемізми, що виключають расову та етнічну дискримінацію :*Menschen unterschiedlichen Glaubens, Angehörige unterschiedlicher Religionsgemeinschaften;*

Und wir brauchen noch mehr: Wir brauchen Zivilcourage. Mehr Zivilcourage. Niemand darf wegsehen, wenn er Zeuge wird von Gewalt gegen Menschen anderer Hautfarbe; gegen Menschen anderer religiöser oder politischer Überzeugungen; gegen Menschen mit Behinderungen (J.Rau).

- семантико-прагматична варіативність модальних дієслів і модальних конструкцій виявляє ознаки спонукальності, але не в категоричній, а у ввічливій коректній формі з відтінком «бути вправі, мати право»:

So können wir deutlich machen: Integration bedeutet gerade nicht kulturelle Entwurzelung oder gesichtslose Assimilation

- фактор адресата значущий і для моделювання у різних видах публічної проблемної ситуації дій (проблема для всіх і проблема для

цільової аудиторії народжують різні види мовних дій).

Із фактором адресата перш за все пов'язаний аргументативний дискурс як своєрідний мовленнєвий алгоритм виходу з проблемної ситуації. У ланцюг аргументів у цьому випадку повинен бути залучений адресат як повноправний учасник комунікативних дій.

Diese Werte erkennen auch alle anderen Staaten an, die der Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa angehören. Darum müssen wir - jeder im eigenen Land und wir alle gemeinsam - dafür sorgen, dass Nationalismus und Rassismus, Fremdenhass und Antisemitismus das Leben in unseren Ländern nicht vergiften. Diesem Ziel dient auch die Konferenz, die wir heute hier eröffnen (J.Rau).

И мы, как обычные верующие, и я, как Президент, не буду иметь права задумываться, какой конфессии люди ходят в этот храм на молитву (В. Янукович).

И здесь крайне важна ваша позиция и ваша деятельная поддержка. Важна ваша работа внутри самой Республики (В. Путин).

На рівні граматики:

- відмова від директивних висловлювань

Ich rate uns allen dazu, dass wir auch in dieser Debatte nicht irgendwelchen Pauschalurteilen aufsitzen (J. Rau).

Убежден, единственным механизмом принятия решений по использованию военной силы как последнего довода может быть только Устав ООН (В. Путин).

- риторичні запитання (*Wie haltet ihr mit es mit den Menschenrechten, mit Toleranz, mit der Gleichstellung von Mann und Frau, mit der Freiheit in Gewissens-und Glaubensfragen?(J. Rau),*

Почему же сейчас, при каждом удобном случае нужно бомбить и стрелять? Неужели в условиях отсутствия угрозы взаимного уничтожения нам не хватает политической культуры, уважения к

ценностям демократии и к праву (В. Путин)

- суперлатів (*allerschändlichster Verrat*);

- морфолого-синтаксичні засоби передачі об'єктивної та суб'єктивної

модальності:

Wir waren der festen Überzeugung, dass sich das Verbot ausschliesslich auf Lehrerinnen beziehen soll und im Rahmen der Dienstpflicht einer Lehrerin im Sinne des Mässigungsgebotes möglich und sinnvoll sei (J. Rau).

На рівні стилістики:

- непрямі звернення

Jeder Gläubiger hat als Lehrer eine besondere Pflicht zu beachten...

(J. Rau).

- повтор

Uns sollte immer bewusst sein, dass es das Judentum so wenig gibt wie den Islam und so wenig wie das Christentum oder die westliche Welt (J. Rau)

Безопасность каждого – это безопасность всех (В. Путин)

- контраст

Im demokratischen Rechtsstaat gilt das Recht auf Unterschiede, aber es gilt kein unterschiedliches Recht (J. Rau).

- посилення

Kirchen und Glaubensgemeinschaften können und sollen öffentlich wirken, und ihre Einmischung in öffentliche Angelegenheiten ist ausdrücklich erwünscht (J. Rau).

На рівні риторичних прийомів і стратегій:

- узагальнення

Alle Deutsche, aber auch alle Europäer und die ganze Staatengemeinschaft müssen immer wieder neu lernen, respektvoll, menschlich und in Frieden miteinander leben (G.. Schröder).

- наведення прикладу

In Europa und in Amerika wissen wir aus Erfahrung, wie lange es dauern kann, bis Menschen unterschiedlichen Glaubens friedlich zusammen leben.

(J. Rau).

Примером того, как следует врачевать такие раны, могут служить партнерские отношения Германии и России. Наши народы стали выше сведения исторических счетов (В. Путин).

- посилення на авторитет, у т.ч. цитування

Gotthold Ephraim Lessing war der Erste, der mit den Mitteln des Theaters den Zuschauern vorgeführt hat, wie Menschen unterschiedlichen Glaubens ...miteinander umgehen (J.Rau).

Думаю, что и о духе сегодняшней дискуссии можно сказать по-разному. Вот я приведу слова моего коллеги господина Сапатеро, который сказал: «Нам требуется международный порядок, где бы звучали разные голоса, но в то же время они были бы созвучны»

(Д. Медведев).

- апеляція до суспільних, демократичних, релігійних цінностей

So sehr wir jede Form von Fundamentalismus bekämpfen müssen, so wenig dürfen wir die Religionen unterschiedlich behandeln (J. Rau).

Für die Feinde von Demokratie und Toleranz darf es keine Toleranz geben (G. Schröder)

Україна – християнська держава, ... дійсно європейська держава з високим рівнем міжконфесійної толерантності (В. Янукович).

- поправка

Der Staat hat aber nicht die Aufgabe festzustellen, welche Religion die bessere ist oder gar eine Religion zu bevorzugen (J. Rau).

- поступка

Deshalb muss in dieser Frage nach meiner festen Überzeugung der alte Grundsatz gelten...(J. Rau).

- посилення на особистий досвід як елемент неформальності спілкування

Ich selber schöpfe Zuversicht und Kraft aus dem christlichen Glauben... (J. Rau).

Як свідчать приклади, що були наведені вище, для толерантної політичної комунікації особливо важливі мовні стратегії і тактики партнерства, коопоративності. Завдання політичної комунікації завжди прагматичні, і в технології толерантного спілкування включаються як вербальний план, так і безліч невербальних компонентів (жести, пози, переміщення, вокальні ознаки мови та ін.).

Ehren wir die Freiheit.

Arbeiten wir für den Frieden.

Halten wir uns an das Recht.

Dienen wir unseren inneren Maßstäben der Gerechtigkeit.

Schauen wir am heutigen 8. Mai, so gut wir können, der Wahrheit ins Auge
(R.von Weizsäcker).

Мовленнєва агресія розглядається у цій роботі з позицій лінгвістичного (у т.ч. лінгвоідеологічного, прагматичного) і екстралінгвістичного аналізу.

Лінгвістичний аналіз включає аналіз лексико-стилістичних, синтаксичних і просодичних засобів, характерних для (правого) екстремістського дискурсу. Дані експериментального матеріалу показують, що серед лексичних засобів це

- прикметники з негативних конотацій як вираження негативної суб'єктивної оцінки мовця

Du bist 'n Deutscher und sie ist 'ne blöde Russin («Platzangst»)
поганый, дебильный (Е. Лимонов).

- засоби номінації з негативним забарвленням (найчастіше жаргонізми і пейоративна лексика), принизливі етноніми (що збігається з результатами Є.Л. Березович, Д. П. Гулик), пейоративні / експресивні етноніми (що є підтвердженням даних А. С. Архипової), етнофолізми (що є ще одним доказом справедливості слів С. Johnson, В. Mullen, А.А. Roback, D. Rozell, Я. Довгополого), ектронім (що збігається з даними Е.Е. Ericson) та етнічна кличка для позначення представників інших націй, як показник ненависті, агресії, зневаги:

лицо кавказской национальности, кавказцы, чурки, хачи, хачики, азеры, негритос, нигер, чурка, чурбан, чучмек, косоглазые, узкоглазые, хохлы, бандеровцы, япошки, жидаы, китаезы, макаронники, лягушатники, фрицы.

За ступенем жорсткості конотації можуть бути різними: від іронічно-зневажливих до принизливих, презирливих, лайливих.

В останні роки також введені такі поняття, як національно-расові образи / пейоративи (В. І. Карасик), етнічні інвективи (В. І. Жельвіс), ксенетноніми (С. В. Свірковская). Інвективізація відбувається на підставі примітивної схеми «чужий → небезпечний, безглуздий»:

Parasiten, Schmarotzer, Geschmeiss, Gesinnungslumpe, Zecke, Dreck - Schleuder

дерьмо п...ж бл... пох..сты, западло, говнюк, жопы, дрянъ, падла, мерзавцы на халяву (Э. Лимонов).

Як показали результати цього дослідження, як маніпулятивні фактори впливу політичними діячами на аудиторію, використовуються такі лінгвістичні засоби:

лексичні:

- контекстуальні синоніми

deutsch =anständig= rein,

Deutschland= das Land der Deutschen= Heimstatt unseres Volkes,

- okazionalnі позначення

multikulturelle Gesellschaft =multikulturelle Exzesse= multikulturelle Einheitswahn= kulturlose Gesellschaft),

- емотивно-бризантна лексика - лексика насильства

Blutbad, Mordangriff.

Граматичні:

- суперлатив

allerschändlichster Verrat

Стилістичні:

-концептуальні метафори як імпліцитні засоби вираження в тому числі радикальних поглядів

«хвороба»

Wir müssen nur die Krebsmetastasen, die Pestbeulen und die Eiterblasen aus unserem deutschen Volkskörper selbst ausbrennen,

Параліч / колапс влади

«тваринний світ»

Keinen Pfennig aus deutschem Schweiss für diese Schmarotzer!

«природні катастрофи»

Asylantenstrom, Fremdenflut, Ausländerüberflutung

землетрясение объявлено (А.Проханов).

«національний дім»

das deutsche Haus brennt an allen Ecken und Enden

неиссякаемый источник русской беды

«ворог»

Ausländermafia

-Гіперболи

Врачи-убийцы заставляют женщину делать аборт, не имея на то правовых оснований (В. Жириновский).

- повтори, іронія, сарказм, ідіоми, риторичні запитання

Ist Deutschland noch zu retten?

Dafür müssen die Deutschen den Gürtel halt noch ein wenig enger schnallen.

Есть такое хорошее русское слово - мерзавцы. И оно, его надо употреблять, оно абсолютно четко определяет характер этих правящих партий сегодня, нашего правительства тоже, не стану дальше, а то наговорю на срок. Поэтому я тут не буду, мне надо победить, понимаете? Вот что я хочу сказать. Но мерзавцы. Другого слова не подберешь. (Э. Лимонов).

Соціальні та політичні процеси в сучасному суспільстві враховують культурну та ідеологічну спадщину. Ідеологічні погляди політиків відображені в їхньому мовленні. Вживання ідеологічно забарвлених одиниць дозволяє маніпулювати свідомістю мас, прищеплюючи їм бажані стереотипи [131].

Відповідно до результату цього дослідження можна сказати, що ідеологеми володіють примусово-сугестивною силою впливу, що проявляється в апеляції до ірраціонально-естетичних рис суспільної психології: до міфологічних і містичних переживань, до етнічних і національних почуттів, до інстинктивної агресивності. У фокусі лінгвіоідеологічного аналізу екстремістського дискурсу, як показали дані аналізу матеріалу дослідження, перебуває система цінностей, що знаходять своє мовне вираження в таких ідеологемах (табл.3.1):

Таблиця 3.1

Ідеологема	Вербальне відображення ідеологеми в німецькій, українській та російській мовах
Rassismus/Fremdfeindlichkeit Расизм/ ворожість до іншого Расизм /враждебность к чужому	<i>Völker, die sich aus solchen fremden Rassen zusammensetzen, können sich an unserer Kultur nicht beteiligen...</i> Молодь проти толерантності. Иммиграция допускается только для лиц расово и культурно близких.
Nationalismus Націоналізм Национализм	<i>Der Staat jeweils der Staat seines Volkes zu sein hat...</i> Лише націоналізм дозволить укріпити націю. <i>Україна понад усе!</i> <i>Россия – все, остальное – ничто!</i>
Antisemitismus Антисемітизм Антисемитизм	<i>Jüdischem Machtstreben Einhalt zu gebieten, muss das erklärte Ziel aller Rassen und Völker sein.</i> Знахабнілий єврейчик Яценюк, що

	<p>успішно для себе прислуговував злодюжкам при українській владі, на кримінальні кошти претяся у президенти України.</p> <p><i>Эти жидовские СМИ оболванили все население страны.</i></p>
<p>Biologismus</p> <p>Біологізм</p> <p>Биологизм</p>	<p><i>Rassen, die nicht harmonieren, dürfen sich nicht mischen.</i></p> <p>Не забруднюй свою <i>кров</i>.</p>
<p>Sozialdarwinismus</p> <p>Соціальний дарвінізм</p> <p>Социальный дарвинизм</p>	<p>Der Vergleich <i>afrikanischer Untermenschen mit den arischen Völkern</i> mag gestattet sein...</p> <p>Всі кандидати на виборні посади перед обранням оприлюднюватимуть свою <i>національність</i>.</p>
<p>Sexismus</p> <p>Сексизм</p> <p>Сексизм</p>	<p><i>Die Frau muss wieder die Möglichkeit erhalten, sich ihren wesensmässigen Lebensaufgaben zu widmen.</i></p> <p>Не втрачай себе.</p> <p>Среди женщин политические права получают только те, кто принимает участие в общественной деятельности, либо по собственному желанию служат в ополчении.</p>
<p>Autoritarismus</p> <p>Авторитаризм</p> <p>Авторитаризм</p>	<p><i>Arbeitsplätze sind zuerst an Deutsche zu vergeben. Тільки рідна мова ☺.</i></p> <p><i>Если нынешней российской экономике нужны мигранты – значит, нам нужна другая ее модель.</i></p>

Таким чином, на рівні мовних засобів вираження інтолерантності

маркерами негативного, ворожого ставлення, агресії до суб'єкта найчастіше виступають нарочито брутальні, вульгарні, стилістично знижені слова і вислови, що дискредитують особу і формують сприйняття суб'єкта як підозрілого і небажаного, що викликає неприязнь, відразу чи ненависть.

Це явище дисфемізації в поєднанні з просодичні засобами (емоційно-експресивна інтонація з емоційними відтінками «гніву», «люті», «обурення», «несамовитості», «загрози») характеризується різкою зміною темпу мовного потоку і рубленим акцентно-ритмічним малюнком.

Як засіб вираження категоричності, підвищення мелодійного рівня мови в поєднанні з фонаційними, чуттєвими або ситуаційними кінемами (неонацистська символіка, характерні жести, що повторюються в такт мови, у поєднанні з культурно-історичним і психологічним компонентом) визначають основні стратегії (маніпулювання, тиск, домінування) і тактики (негативна оцінка, погрози, звинувачення, заклики) екстремістського ксенофобського дискурсу.

Лінгвістичні, паралінгвістичні і екстралінгвістичні засоби мають односпрямований характер і служать цілеспрямовано для вираження значення інтолерантності.

Соціальні вистави і соціальні відносини корелюють із екстралінгвістичними та інтердискурсивними факторами, відіграють ключову роль у соціалізації індивіда та формують суспільну свідомість, справляючи на неї сугестивний вплив. Ідеологеми мають сугестивний вплив, який має прояв в апеляції до ірраціонально-естетичної сторони суспільної психології: до міфологічних і містичних переживань, до етнічних і національних почуттів, до інстинктивної агресивності, до архетипів підсвідомості [44, с.21-63]. Наприклад:

Rassen, die nicht harmonieren, dürfen sich nicht mischen.

Лише націоналізм дозволити укріпити націю. Україна понад усе!

Не забруднюй свою кров!

Россия – все, остальное – ничто!

Як свідчать наведені приклади в мові політичного дискурсу у мові спостерігається перевага емоцій і інвективної лексики, особливо це характерно для політичної комунікації екстремістської спрямованості:

Der Vergleich afrikanischer Untermenschen mit den arischen Völkern mag gestattet sein...(NPD).

Знахабнілий єврейчик Яценюк, що успішно для себе прислужував злодюжкам при українській владі, на кримінальні кошти преться в президенти України (С. Ратушняк).

Народ – быдло! (В. Жириновский).

Дослідниками (Н. Купіна, Т. В. Михайлова, Е.І. Шейгал) виділяються різні види агресивних мовленнєвих стратегій - експлетивна, маніпулятивна, імпліцитна) [82; 169, с. 254], така точка зору знайшла своє відображення в цій роботі.

Так відповідно до даних, що були отримані автором дисертації, ступінь виразності інтолерантності і її експлікація на вербальному рівні може бути різна – від яскраво вираженої агресії, ненависті до іронічного глузування, що представляє собою завуальовану, імпліцитну форму прояву негативного ставлення:

жуліки, шахраї, сміхотворний штраф, прихватизація, хаос і безлад, дєрємократія, бандократія, убогість, нудний, недолугий, ганебні рішення, ганьбити себе зв'язками з..., рішення приймають пачками, найзухваліші «капризи», «дерибан» землі, велика брехня, нечистий на руку люд, безсовісний, «здобутки» Кучминої доби, «лежачий» Цушко, шкідливе утворення, хибний шлях, нестерпна ситуація, невеличка купка діячів, кістяк прихильників Мороза, балакучі соратники, фаховий рівень луганської «еліти», пікантна тема, «цінні» поради українським колегам.

І я сьогодні вимушена просто дивитися на пусте місце й бачити це пусте місце. Важливо просто. Щоб пусте місце не зайняло потім посаду президента в державі (Ю. Тимошенко.)

Но я уважаю и буду в будущем уважать свободу человека во всех его проявлениях, во всех ее проявлениях, свободы этой, значит (В.Путин о гей-параде).

Дослідження лінгвістичних засобів, що трапляються в мовленні політичних діячів при реалізації толерантності/інтолерантності, продемонстрував застосування різноманітних різнорівневих мовних одиниць для продукування прагматичного впливу на аудиторію. При цьому мовцями залучаються як імпліцитні, так і експліцитні форми мовленнєвих стратегій.

3.2. Лінгвопрагматичні засоби вираження мовної категорії толерантності / інтолерантності

Прагматичний аспект категорії толерантності/інтолерантності тісно пов'язаний з суб'єктивною оцінкою мовцем сенсу висловлюваного змісту. У зв'язку з цим модальність є одним із найважливіших факторів, що зумовлює зміст висловлювань толерантного/інтолерантного характеру.

Незважаючи на величезну кількість досліджень із проблеми мовної модальності, дане мовне явище все ще не отримало однозначного визначення в лінгвістиці. Сама природа модальності розуміється дослідниками по-різному (Ш. Баллі, В. В. Виноградов, А. В. Бондарко та ін.). Глобальне поняття категорії модальності неоднозначно – більшість робіт досліджує план вираження модальних значень (модальні дієслова, модальні слова, частки, систему відмін, просодія) [17; 30; 75; 103].

Разом із тим ряд дослідників відзначає недостатню вивченість семантичної сторони категорії модальності, що пов'язана з прагматичним аспектом, із людським фактором, із суб'єктивною оцінкою мовцем висловлюваного змісту. Модальність розглядається нами як семантико-прагматична категорія, «складна структура якої визначається в першу чергу

тим, що в ній знаходить мовне відображення творчий характер особистості, що відображає у своїй свідомості відношення повідомлюваного до об'єктивної дійсності» [103, с. 32].

Саме тому дослідження прагматичних аспектів модальності, питань, пов'язаних із вивченням проблеми, яким чином модальні компоненти висловлювання відображають мінливі норми людської свідомості (також і політичної), особливо в таких сферах, як політичний дискурс, де людський, соціальний чинник особливо яскраво виражений, є актуальним як у теоретичному, так і в практичному плані.

3.2.1. Мовленнєві акти толерантності

Проведений аналіз висловлювань із конструкціями «німецькі модальні дієслова (müssen, können) + інфінітив» показав прагматичну перевагу даного виду форм спонуки. Заміна імперативу розповідним реченням надає висловлюванню відтінку ввічливого прохання, поради, рекомендації, політкоректності. Не випадково, що за своїм кількісним складом ця група модальних дієслів домінує в мовленні політиків. Вживання даних модальних дієслів у кон'юнктиві свідчить про стриманість, навіть обережність при висловлюванні на певні гострі політичні та релігійні теми.

Нечисленні в порівнянні з попередніми конструкції з дієсловами dürfen, sollen і wollen служать для вираження певних твердих намірів і вимог.

Проте відповідна модальна інтонація і розстановка акцентів у мовленні ще більше посилюють експліцитно негативні відтінки (роздратування, обурення) у даних видах висловлювань, а кожен додатковий модальний компонент (модальні слова та частки, заперечення, порядок слів у реченні) характеризує дану комунікативну ситуацію у рамках конкретного політичного дискурсу як складну і неоднозначну. Таким чином, ми знаходимо підтвердження того, що «внутрішні індивідуальні змісти,

відмічені новими відтінками думки, знаходять своєрідне втілення у зовнішніх перетвореннях мовних форм» [103, с. 121-122].

Модальні дієслова відіграють визначальну роль у ілокутивно-прагматичній реалізації висловлювань. Вони не тільки відображають суб'єктивний аспект в семантичному наповненні мовлення, але й є «надзвичайно чутливими до щонайменших змін у соціально-психологічній сфері суспільства» [5, с.142]. Саме модальні дієслова, пов'язані з компонентами мовної ситуації «адресант та адресат», реагують на ті соціальні зміни, які відбуваються в суспільстві і до яких схильні учасники комунікації.

Так кількісне співвідношення німецьких модальних дієслів у вибірці з 523 фраз у матеріалі дослідження розподілилася таким чином:

können – 43%, müssen – 28%, dürfen – 15%, sollen – 8%, wollen – 6%.

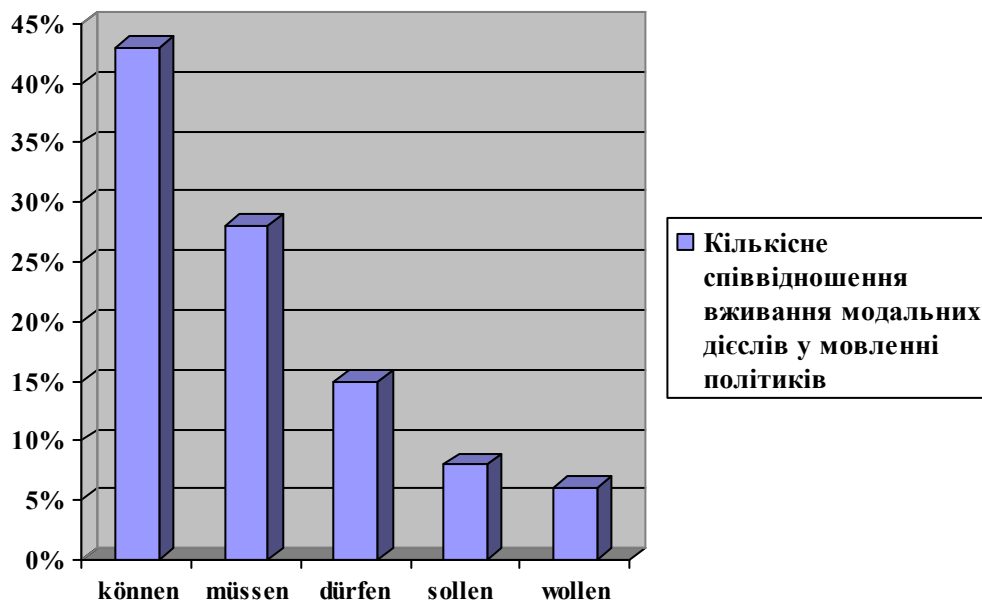

Рис.3.1 Кількісне співвідношення вживання німецьких модальних дієслів у мовленні політиків.

1. Оповідні речення з модальним дієсловом müssen + Infinitiv набувають властивості спонукання:

Unsere Erfahrungen zeigen uns, dass es nicht ausreicht, Menschenrechte und Menschenwürde in die Verfassungen und in die Gesetze zu schreiben. Diese Werte müssen immer wieder neu erklärt und den nachwachsenden Generationen begründet, vermittelt und vorgelebt werden.

Gelegentlich muss man sie auch wieder neu erkämpfen. Dafür brauchen wir das Engagement vieler Bürgerinnen und Bürger.

Wir müssen nur darauf achten, dass nicht die Fundamentalisten das Sagen kriegen (=Achten wir darauf...!).

Wir müssen die Auseinandersetzung mit dem Fundamentalismus führen (Führen wir die Auseinandersetzung...!).

Ситуація, в якій вжиті вищезгадані висловлювання, - виступ президента Німеччини Йоханес Рау з нагоди 275-ї річниці від дня народження Лессінга. Аналізуючи сюжет і головну ідею твору п'єси «Натан мудрий» (рівноправність усіх релігій), президент торкається проблеми взаємин із мусульманською частиною населення Німеччини та проводить паралель із сучасною ситуацією, закликаючи розмежовувати цінності ісламу і фундаменталізму.

Der Staat hat aber nicht die Aufgabe festzustellen, welche Religion die bessere ist oder gar eine Religion zu bevorzugen.

Wir müssen uns aber mit der bisher ungelösten Frage auseinandersetzen, wie sich der Islam zum demokratischen Staat, zu Toleranz, zu Glaubensfreiheit und zu Gewissensfreiheit-zu den Menschenrechten-verhält.

Die entscheidende Frage, die alle Staaten der Welt beantworten müssen, eine Frage, die weit über den Religionsdialog hinaus geht, sie heisst.

Wie haltet ihr es mit den Menschenrechten, mit Toleranz, mit der Gleichstellung von Mann und Frau, mit der Freiheit in Gewissens- und Glaubensfragen?

Umso entschiedener müssen wir uns überall auf der Welt für Religionsfreiheit einsetzen, denn sie spielt heute eine Vorreiterrolle für die Durchsetzung weiterer kultureller Rechte.

An diesem Ziel müssen wir festhalten.

Diese Länder müssen ihren eigenen Weg finden.

Deshalb muss in dieser Frage nach meiner festen Überzeugung der alte Grundsatz gelten: der mögliche Missbrauch einer Sache darf ihren Gebrauch nicht hindern.

So sehr wir jede Form von Fundamentalismus bekämpfen müssen, so wenig dürfen wir die Religionen unterschiedlich behandeln.

Schülerinnen und Schüler müssen vor unzulässiger religiöser oder politischer Beeinflussung durch Lehrerinnen und Lehrer geschützt werden.

Deshalb muss er die Werte unseres Grundgesetzes vermitteln und die Erziehungsvorstellungen der Eltern achten und seine eigenen Überzeugungen in der Schule zurücknehmen.

Wir müssen die Auseinandersetzung mit dem Fundamentalismus führen, aber differenziert und an der richtigen Stelle.

При аналізі настільки делікатної і болючої теми форма імперативу у висловлюваннях була б неприпустимою. Тому вибір іншої мовної форми - модального дієслова müssen + інфінітив для вираження тактовності,

приглушення категоричності в настільки гострій ситуації протистояння з мусульманською частиною суспільства з питання носіння головної хустки вчительками в школі, є ситуаційно виправданою.

2. Мовні форми з модальним дієсловом können + Infinitiv також виявляють ознаки спонукання, але в не в категоричній, а у ввічливій, коректній формі з відтінком «бути вправі, мати на те право»:

Nach meiner festen Überzeugung können wir Antisemitismus nämlich nur dann erfolgreich bekämpfen, wenn wir Pauschalurteile jeder Art vermeiden und immer genau hinschauen, wie die Lage in den Staaten der Europäischen Union und der Organisation für Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa tatsächlich aussieht.

So können wir deutlich machen: Integration bedeutet gerade nicht kulturelle Entwurzelung oder gesichtslose Assimilation. (Machen wir deutlich ...!)

Дані прагматичні відтінки ще більше посилюються включенням у вислів частки *gerade* з домінуючою комунікативною функцією [178, с.477] і як зрозуміло з наведеного прикладу модально-прагматичні відтінки толерантності проявляються в загальному контексті мови.

Форма кон'юнктива дієслова können, що містить у своїй семантичній структурі ознаку реальності / ірреальності з точки зору об'єктивної модальності [154, с.147] в прагматичному аспекті (як продемонстрували дані вибірки матеріалу дослідження) може висловлювати ще й суб'єктивно-модальні важливі для семантики висловлювання відтінки:

Ich bin der festen Überzeugung, dass wir nicht ein Symbol einer Religion ... verbieten und dennoch glauben können; wir könnten alles andere beim Alten lassen.

У даному випадку це суб'єктивно-модальне значення переконаності у справедливості такого підходу, заклик до примирення.

3.2.2. Мовленнєві акти інтолерантності

Дієслово dürfen, який означає «дозвіл», «право» у поєднанні із

запереченням, найбільш яскраво виражає заборону і категоричний наказ

(1) *Und es darf nicht durch religiöse Symbole eine gewisser Vorrang oder Vormachtstellung gesucht werden.*

(2) *Der Staat darf sich daher nicht darauf zurückziehen, dass er aus Gründen der Neutralität einen zum Ausdruck gebrachten Glauben nicht bewerten dürfte.*

(3) *Wir dürfen in einer solchen Situation der Auseinandersetzung hinein keine falschen Zeichen setzen!*

Останні два приклади показові в плані зміни модальності мови виступу політичного лідера. Відбувається висунення своєї ролі (3), ототожнювання себе з державою (wir - der Staat) і підкреслювання своєї переваги, свого права на вирішення даних соціально-політичних питань. Іntenція даного мовленнєвого акту (вимога) виражена експліцитно на відміну від мовних актів із дієсловами können і müssen, що виражають відтінок ввічливого прохання.

Дієслово sollen, крім свого прямого значення повинності, вимоги (*Damit soll die gesetzliche Grundlage dafür geschaffen werden, muslimischen Lehrerinnen zu verbieten, im Unterricht ein Kopftuch zu tragen*), доручення у випадку передачі чужої думки, реалізує відтінки роздратування, обурення (*Wir waren der festen Überzeugung, dass sich das Verbot ausschliesslich auf Lehrerinnen beziehen soll und im Rahmen der Dienstpflicht einer Lehrerin im Sinne des Mässigungsgebotes möglich und sinnvoll sei*).

Конфліктний дискурс реалізується за допомогою прагматичних актів, спрямованих на дестабілізацію міжособистісних взаємин, до яких, наприклад, належать мовленнєві акти звинувачення, погрози, образи, брутального повчання. При цьому, як свідчать результати аналізу матеріалу дослідження, структурно-когнітивними елементами інтолерантності є конфліктність, категоричність, нав'язування своєї думки, які реалізуються в лінгвістичному плані в імперативних конструкціях, дискримінаційному виборі лексичних засобів, надмірній емоційності й категоричності

висловлювань, наприклад:

Breslau, Danzig, Königsberg und Stetin sind deutsche Städte wie Berlin!
(U. Voigt).

Чеченцам нечего делать с нами! У нас нет общего проекта для них!
(Э. Лимонов).

Самоідентифікація групи (політичної, партійної, соціальної, релігійної, етнічної) ґрунтується на бінарній опозиції «ми і вони», «свій-чужий», «друг-ворог», «я-ти» з поляризацією оцінок і вербалізацією власних ціннісних установок. Наведемо приклади:

Aber die deutschen Politiker, ausgenommen der Republikaner, sind unfähig und unwillig, der islamischen Herausforderung wirkungsvoll zu begegnen.

І це побудовано як раз урядом Януковича! (Ю. Тимошенко).

Официальный Киев занял откровенно антироссийскую позицию в связи с военным нападением режима Саакашвили на Южную Осетию
(Д. Медведев).

У політичному дискурсі експлікація інтолерантності відбувається за допомогою ряду засобів і стратегій (маніпулювання, тиск, домінування) і тактик. Аналіз матеріалу дослідження показує вживання різних мовленнєвих актів вираження інтолерантності – твердження з негативними конотативними відтінками різного ступеня виразності, заклики (до дискримінації, насильства), обвинувачення, погрози, образи, вимоги. Дана різноманітність зумовлена диференційованістю досліджуваної категорії. Наприклад:

Angesicht der Überfremdung unseres deutschen Vaterlandes, angesicht der Bedrohung von weiteren Millionen Fremden, die nach Deutschland kommen wollen (U. Voigt).

Вони боролися з москалями, боролися з німцями, боролися з жидвою й з іншою нечистю, яка хотіла забрати в нас нашу Україну! (О. Тягнибок).

Пусть жену свою учат щи варить! (В. Путин).

Антиетикетний характер комунікативної мети звинувачення, властиве

йому порушення Принципів Кооперації і ввічливості свідчать про належність звинувачення до ображаючих актів (face-threatening acts).

Перш за все, звинувачення є ображаючим актом щодо адресата: звинувачування, дорікання адресантом дає негативну оцінку поведінки партнера, тим самим завдаючи шкоди його позитивному образу. Якщо ж оцінка передбачає прагнення привести поведінку адресата у відповідність з нормою, утискається також і негативний аспект особи. Таким чином, звинувачення є інтолерантним мовним актом, який невігідний як для слухача, так і для мовця:

Це вони побудували цю систему корупції в державі! (Ю. Тимошенко).

Вивчення лінгвістичної та психологічної літератури дозволяє виявити основні характеристики прагматичного акту «звинувачення». Для реалізації звинувачення необхідною умовою є наявність вчинку, дії, результату якоїсь діяльності адресата, що є спонуканням до мовленнєвої діяльності мовця. Тому при аналізі звинувачення велику роль відіграє врахування навколишнього контексту, дії, що спричинили звинувачення, а також мовну взаємодію, тобто наявність двох учасників комунікації: мовця і слухача.

У мовця є певний комунікативний намір: через передачу емоційно-оцінного імпульсу слухача мовець прагне справляти на нього (слухача) певний вплив. Основою звинувачення, несхвалення є така категорія, яка може бути виражена різним чином: від простої констатації певного емоційного негативного стану у мовця до прояву афекту – бурхливого вибуху емоцій (образи, обурення і тому подібних негативних станів).

Мета мовця – вплинути на слухача в певній формі відповідно до норм і правил спілкування, що прийняті в даному соціумі, і намірів того, хто говорить.

У мовній ситуації «обвинувачення» найчастіше ми спостерігаємо прояв емоцій, який може відбуватися як у силу психічних особливостей людини, так і з метою корекції поведінки партнера.

У класифікації мовних актів Дж. Ліча звинувачення належить до групи

конфліктогенів. Згідно з думкою автора дисертаційної роботи, з точки зору принципів увічливості прагматична мета конфліктів є антисоціальною, оскільки вже за своєю природою такі мовленнєві акти покликані наносити образу. Для них характерне порушення постулатів увічливості [38; 117].

Деякі аспекти реалізації звинувачення описані в роботах, присвячених вивченню висловлювань, які характеризують емоційний стан людини, що виникає під впливом вербального стимулу.

Вивчення емоційного перлокутивного ефекту і його інтерпретацію учасниками комунікації в різних типах мовленнєвих актів, дозволило дійти висновку, що акти звинувачення викликають у переважній більшості негативні емоції в адресата [48; 49]. Наслідком звинувачення може бути почуття ніяковості, сорому, невдоволення, гніву, провини, в деяких випадках – емоція подиву. Дослідник вважає, що таке обмежене число інтерпретацій емоційного перлокутивного ефекту може тлумачитись як результат негативного експресивного мовленнєвого акту. Мовленнєвий акт звинувачення уявляється як акт двонаправленого характеру: з одного боку, як «захисна реакція» на дії іншої особи, з іншого – як вираження негативного оціночного ставлення до дій.

Відомо, що екстремізм у політиці направлений проти демократичних основ держави і базується на інтолерантності і забобонах (національних, расистських, біологічних), пропагує насильство, насаджує авторитарний, неповажний світогляд. Політичний екстремізм прагне до радикальної зміни державного ладу і існуючого політичного режиму [199].

У даній роботі екстремістський дискурс визначається як комунікативна діяльність, спрямована на конструювання (вироблення) і рецепцію (сприйняття) текстів з емоційною домінантою інтолерантності (ненависть, агресія) в певному історичному, соціальному, психологічному та ментальному просторі. Слід зазначити, що прагматичними маркерами даного типу дискурсу виступають такі мовленнєві акти, як

Директиви

Wir Nationaldemokraten fordern härtere Strafen in allen Bereichen der Kriminalität),

констативи

Die Utopie von der „multikulturellen Gesellschaft“ erzeugt eine multikriminelle Realität!

і комісиви

(Die Führer der Partei versprechen, wenn nötig... .

Процентне співвідношення вищеназваних мовленнєвих актів у німецькій мові у двох вибірках корпусу дослідження, що складається з 533 мовних актів, які належать до екстремістського дискурсу, розподілилася таким чином (див.табл. 3.2):

Таблиця 3.2

Співвідношення мовленнєвих актів екстремістського дискурсу (%)

Матеріал дослідження	Директиви	Констативи	Комісиви
вибірка 1	84,7	13,13	2,17
вибірка 2	31,5	68,5	-
середній показник	58,1	40,81	1,08

Результати проведеного зіставного аналізу мовленнєвих актів показали тенденцію останніх років до заміни директивів констативами, що є показником зміни аргументативних моделей у рамках екстремістського дискурсу.

Велику роль у функціонуванні екстремістського дискурсу відіграють пара- і екстралінгвістичні засоби, які підсилюють вплив на адресата, підвищують комунікативну дієвість змісту [73].

Це характерна для промов представників правоекстремістських партій

емоційно-експресивна інтонація, підвищення основного тону в некінцевій синтагмі на післянаголошених складах, крик, часте використання синтагматичного та логічного наголосу в поєднанні з характерною жестикуляцією, повторюваними рухами руки і голови в такт мови (Taktstockgeste, baton). Відзначається різкою зміною темпу мовленнєвого потоку для вираження таких відтінків модальності, як гнів, ненависть, обурення, категоричність.

Прагматичними маркерами даного типу дискурсу виступають:

- директиви

Wir Nationaldemokraten fordern härtere Strafen in allen Bereichen der Kriminalität!,

- констативи

Wir lieben das Fremde – in der Fremde,

- комісиви

Die Führer der Partei versprechen, wenn nötig....

Проведений порівняльний аналіз вживання перерахованих вище мовленнєвих актів у німецькій мові показав тенденцію до заміни директивів констативами, ілокутивна мета висловлювання при цьому залишилася (заклик, спонування до дії), що свідчить про свідому зміну аргументативних моделей у системі маніпулятивних мовних технологій у політичному дискурсі екстремістської спрямованості даної країни.

3.3. Особливості просодичної організації мовленнєвих актів толерантності/інтолерантності

Отримані результати експериментального аналізу дають можливість охарактеризувати особливості просодичного оформлення толерантності/інтолерантності в мовленні німецьких, українських та російських політичних діячів. Завдання даного етапу дослідження передбачають:

- аналіз отриманих експериментальним шляхом акустичних характеристик німецько-, українсько- та російськомовних фраз політиків, спрямований на виявлення загальних закономірностей та істотних відмінностей у специфіці просодичного оформлення толерантності/інтолерантності у політичному дискурсі;

- визначення поширених просодичних засобів, характерних для просодичного оформлення толерантності/інтолерантності у мовленні політиків Німеччини, України і Росії.

Щодо виконання першого завдання за результатами слухового, аудиторського та інструментального аналізу, можна дійти висновку про наявність певних спільних закономірностей у різних аспектах просодичного оформлення толерантності/інтолерантності в мовленні політичних діячів у мовах, що зіставляються.

Дослідження отриманого експериментального матеріалу проводилося таким чином, щоб забезпечити всебічний аналіз досліджуваних фонетичних явищ та їх взаємної обумовленості. Із цією метою при вивченні особливостей інтонаційного оформлення толерантності / інтолерантності в німецькій, українській та російській мовах політичних діячів, застосовувався такий підхід.

Експериментальний матеріал на початковій стадії піддавався аудиторському аналізу, потім виконувався електроакустичний аналіз і проводилася лінгвістична інтерпретація отриманих результатів.

При аналізі даних аудиторів було зроблено висновок про значущість мелодійного, динамічного і темпорального компонентів як у фразах у цілому, так і в їх сегментах (перед'ядерному, ядерному і заядерному) при диференціації інтолерантних висловів від толерантних.

На думку аудиторів, питома вага кожного з компонентів інтонаційного оформлення реплік, що передають значення толерантності / інтолерантності, у трьох порівнюваних мовах не однакова, що визначається історично усталеною структурою мови.

Наявність своєрідних інтонаційних рис у кожній з розглянутих мов не виключає спільних ознак, що базуються на внутрішній типології мов. Виконаний у роботі аудиторський аналіз дозволив установити спільні для німецької, української та російської мов закономірності диференціації толерантності та інтолерантності в мовленні політиків. До числа основних висновків у цьому аспекті належать такі.

1. Сприйняття більшістю аудиторів українського та російського толерантного мовлення, яка характеризується більш низьким мелодійним рівнем, є диференціальною ознакою її відмінності від інтолерантного.

2. Сприйняття більшістю аудиторів толерантних реплік, які характеризуються більшою контрастністю виділення інтонаційно-змістового центру, пояснюється, імовірно, більшою схильністю підйому і спаду мелодики при тональному оформленні ядра. З іншого боку у виділеному ядрі при мелодійному оформленні інтолерантних фраз велику роль відіграє збільшення частотного інтервалу між мелодійним рівнем ядра і оточуючих його складів.

3. Сприйняття толерантного мовлення аудитором як менш вільного у порівнянні з інтолерантним у трьох зіставляваних мовах.

4. Менш різке зниження гучності при завершенні фрази, зазначене аудитором при прослуховуванні толерантних реплік.

5. Зазначений аудитором при сприйнятті інтолерантних висловлювань уповільнений темп вимовляння не є стабільною ознакою, що відрізняє їх від толерантних висловлювань, оскільки темп мовлення варіативний залежно від емоційно-модальних конотативних значень при вираженні толерантності / інтолерантності в мовленні політиків.

6. Посилення паузаційного членування фраз в інтолерантному мовленні

зазначено аудиторами в плані збільшення кількості внутрісинтагмених пауз та їх тривалості.

Якісний аналіз просодичних характеристик толерантних висловлювань політиків у зіставленні з інтолерантними на стадії аудиторського аналізу дозволив намітити основні закономірності диференціації двох типів значень у мовленні німецькою, українською та російською мовами.

Кількісна оцінка акустичних параметрів мовлення політиків здійснювалася на підставі результатів інструментального аналізу експериментальних фраз толерантної та інтолерантної природи.

Спочатку зіставлялися абсолютні значення розглянутого параметра в двох типах мовних реалізацій трьох мов. У зв'язку з варіативністю компонентів інтонації, зумовленої індивідуальними мовними проявами дикторів, безпосереднє порівняння абсолютних акустичних показників не завжди дає можливість проводити зіставно-типологічний аналіз. За таких умов потрібно розглядати відносні показники, що дозволяють узагальнювати результати експериментального дослідження, знаходити дистинктивні характеристики, важливі для досліджуваного інтонаційного явища в цілому для мови (групи мов). І, нарешті, детально вивчався вплив особливостей структури фрази (граматичної, акцентної) на досліджуване явище.

У разі виявлення помітних відмінностей між вибірками, за якими зіставляються з даного параметру, проводився подальший статистичний аналіз із метою виявлення ступеня суттєвості відмінностей.

3.3.1. Мелодичні характеристики мовленнєвих актів толерантності/інтолерантності

З усіх компонентів інтонації багато фонетистів вважають мелодійний компонент найбільш важливим для вираження думки. Що стосується питомої ваги частотного компонента в диференціації толерантності / інтолерантності в політичному дискурсі, то в літературі немає систематизованих відомостей з даного питання.

При аналізі мелодійного компонента інтонації виявляються як спільні для зіставляваних мов, так і специфічні для кожної з них особливості тонального оформлення толерантності / інтолерантності в мовленні політиків. Спільною диференціальною ознакою, виявленою при аудиторському аналізі, є підвищений рівень мелодики виголошення інтолерантних реплік, а також збільшений інтервал мелодики головного наголошеного сегмента інтолерантних фраз у порівнянні з толерантними. Не менш стабільним показником, що відрізняє толерантність і інтолерантність у німецькій, українській та російській мовах, є велика крутизна підйому і спаду мелодики при тональному оформленні ядра в інтолерантних фразах.

Серед ознак, які характеризують специфічність мелодичної побудови толерантних / інтолерантних реплік у кожній з мов, аудитори назвали нижчий рівень мелодійний заядерної частини синтагми при вираженні толерантності. Дана ознака характерна для української та російської мов і не вказується аудитором в німецькій мові.

Для підтвердження суб'єктивних висновків, отриманих на підставі результатів аудиторського аналізу, необхідне проведення інструментального аналізу акустичних параметрів експериментальних фраз. Аналіз усереднених частотних показників фраз, вимовлених політичними діячами в трьох зіставляваних мовах, продемонстрував дещо вищі показники середнього рівня мелодійного виголошення інтолерантних висловлювань у порівнянні з толерантними.

Для виключення впливу індивідуальних особливостей голосу диктора розглядалися відносні показники ЧОТ, що істотно знижує розкид частотних характеристик. Статистичний аналіз отриманих даних дозволяє віднести

вибірки, що характеризують відносні показники ЧОТ окремих дикторів, до загальної генеральної сукупності, що дозволяє проводити їх аналіз спільно.

Як показник, що характеризує відмінності того чи того акустичного параметра у двох типах мовних реалізацій (толерантність / інтолерантність) використовується відношення відповідних параметрів. Зокрема, для зіставлення показників ЧОТ застосовується відношення:

$$K_f = f_{\text{інтол.}} / f_{\text{тол.}}$$

Показники K_f для відношення усереднених значень ЧОТ фрази у двох типах мовленнєвої реалізації для більшості дикторів дещо більше одиниці. Однак аналіз суттєвості цього чинника як дистинктивної ознаки розрізняє толерантну конотацію від інтолерантної, за критерієм Стьюдента дозволяє зробити висновок про те, що усереднене значення ЧОТ аналізованих реплік у німецькій, українській та російській мовах не належить до числа характеристик, за якими можна їх диференціювати як у німецькій, так і в українській мовах (див. табл. В.3.1 додатків).

З'ясування залежності впливу типу мовного фрагмента (толерантного / інтолерантного) на ЧОТ для фраз, що містять різну кількість слів, показує, що величина відносини K_f для однослівних і двослівних фраз дещо більше відрізняється від одиниці, а для багатослівних відповідей це відношення не настільки стабільне і може приймати значення як більше, так і менше одиниці.

Що стосується акцентної і граматичної структури фраз, то тут також не вдається простежити їх помітного впливу на величину K_f при вираженні толерантності та інтолерантності в мовленні політичних діячів (див. табл. В.3.1 додатків).

Вивчення частотних характеристик різних частин фрази (перед'ядерної, ядерної, заядерної) показало, що характер зміни ЧОТ залежно від типу мовленнєвої реалізації має свої особливості в кожній із трьох мов, що вивчаються (див. табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Усереднені відносні значення ЧОТ перед'ядерної, ядерної та заядерної частин толерантних / інтолерантних реплік (в.о.)

Мова	Перед'ядерна частина синтагми			Ядро			Заядерна частина синтагми		
	f тол.	f інт.	Kf	f тол.	f інтол.	Kf	f тол.	f інтол.	Kf
німецька	0,99	1,01	1,02	1,02	1,16	1,14	0,92	0,92	1,01
українська	0,98	0,99	1,01	0,99	1,21	1,22	0,87	0,97	1,11
російська	0,97	1,00	1,03	0,98	1,19	1,21	0,88	0,95	1,07

У німецькій мові спостерігаються певні відмінності усереднених значень ЧОТ у двох типах мовних реалізацій лише в ядерному складі фраз, тоді як в українській і російській мовах зазначені відмінності більш значні і охоплюють як ядерний, так і заядерний склади висловлювань.

Оцінка характеру відмінностей між толерантними і інтолерантними репліками в мовленні політиків за вищевказаними параметрами здійснювалася за допомогою критерію Стьюдента (див. табл. В.3.1 додатків). Результати проведеного статистичного аналізу свідчать про важливу роль ЧОТ ядерного складу (у трьох мовах) і заядерного складу реплік (в українській і російській мовах), як дистинктивної ознаки типу мовного сигналу. Що стосується середніх частотних рівнів перед'ядерної і

заядерної частин висловлювань у німецькій мові і перед'ядерної частини фраз в українській і російській мовах, то для них відмінності в реалізації значень толерантності / інтолерантності виявилися несуттєвими.

Належність репліки до тієї чи тієї акцентної структури не справляє скільки-небудь помітного впливу на ступінь релевантності частотного рівня ядра (а в українській і російській мовах – і в заядерній частині) у плані розрізнення фраз при вираженні толерантності / інтолерантності. Вищевказані показники просодії мовлення стабільно перевищують одиницю незалежно від акцентної побудови висловлювання. Перевірка за критерієм Стюдента (див. табл. В.3.1 додатків) свідчить про належність вибірок K_f для різних акцентні структур до однієї генеральної сукупності. Аналогічний висновок отримано при вивченні впливу граматичної структури на ступінь релевантності частотних характеристик ядерного і заядерних складів в усному мовленні політиків.

Важливою рисою інтонаційного оформлення фрази є її тональний контур. Локалізація частотного максимуму в німецькій, українській та російській мовах істотно залежить від типу наголосу у фразі.

При нормативному синтагматичному наголосі (локалізованому в термінальній частині синтагми) частотний максимум як у німецькій, так і в українській та російській мовах дуже рідко збігається з ядерним стилем, а локалізується в основному на початку фрази. Для таких фраз характерний, як правило, спадний рух тону при передачі толерантного і інтолерантного ставлення мовця. Виняток становлять репліки, в яких елемент непевності, незавершеності, неповноти маніфестується висхідним термінальним тоном. У цьому випадку загальний характер руху тону – спадний або спадно-висхідний. У фразах із зосередженим логічним наголосом характерною є локалізація частотного максимуму в ядерному складі. Тональний контур має в цьому випадку висхідно-спадний характер (з можливим підвищенням термінального тону в німецьких висловлюваннях).

Таким чином, дослідження експериментального матеріалу на

акустичному рівні повністю підтвердило результати аудиторського аналізу про недистинктивність такої інтонаційної характеристики, як локалізація частотного максимуму репліки в плані розрізнення толерантності / інтолерантності в мовних реалізаціях на трьох досліджуваних мовах.

При дослідженні тонального контуру німецьких, українських і російських фраз урахувався також напрямок руху основного тону в кожній частині висловлювань (перед'ядерній, ядерній, заядерній).

Таблиця 3.4

Напрямок руху основного тону у перед'ядерних, ядерних і заядерних складах при вираженні толерантності / інтолерантності (%)

Напрямок руху основного тону	Перед'ядерна частина		Ядерна частина		Заядерна частина	
	Тол.	Інтол.	Тол.	Інтол.	Тол.	Інтол.
Німецька мова						
спадний	43,33	55,17	42,12	46,81	52,52	17,14
висхідний	28,89	18,20	9,69	5,90	12,56	56,66
рівний	12,22	14,50	10,90	14,54	20,08	7,76
спадно-висхідний	6,67	3,04	12,12	9,09	10,64	6,00
висхідно-спадний	8,89	9,09	25,17	23,66	4,20	12,44
Українська мова						
спадний	50,12	54,17	48,34	47,68	58,70	64,10
висхідний	10,23	9,32	15,72	7,22	6,19	5,71
рівний	17,52	19,05	17,14	15,17	13,11	18,12
спадно-висхідний	1,31	0,91	2,25	1,90	0_	7,43
висхідно-спадний	14,82	16,55	16,55	28,03	15,47	4,64

Продовження таблиці 3.4

Російська мова

спадний	58,34	63,10	57,06	59,53	63,92	63,08
висхідний	10,11	15,33	14,35	13,50	7,05	2,11
рівний	15,92	12,30	11,03	11,20	15,33	15,47
спадно-висхідний	0,88	1,06	3,56	1,75	0,81	2,11
висхідно-спадний	14,75	8,21	14,00	14,08	12,89	17,24

Як видно з табл. 3.4, у трьох досліджуваних мовах за наявності багатьох спільних рис у тональному оформленні проявляються, тим не менше, деякі особливості в характері руху основного тону в толерантних / інтолерантних репліках, здатні диференціювати ці типи конотацій в усному мовленні.

У трьох мовах напрямок руху мелодики в перед'ядерній і ядерній частин не відрізняється в толерантних і інтолерантних фразах. Перед'ядерна частина здебільшого оформлена спадним тоном. Частота вживання інших типів руху основного тону (висхідний, рівний, спадно-висхідний, висхідно-спадний) невелика. Характер зміни частотного параметра в межах ритмогруп шкали відображає міжмовну схожість при передачі деяких суб'єктивно-модальних значень. Зокрема, змінна і монотонна шкали використовуються в зіставлених мовах при вираженні схвалення (характерного для толерантних висловлювань), а скандентна – при

засудженні (характерному для інтолерантних висловлювань).

Оформлення ядерного складу реплік у німецькій, українській та російській мовах при переданні толерантного ставлення також мало відрізняється від інтолерантних реплік і не може служити релевантною ознакою, яка диференціює два типи мовної реалізації.

При цьому найчастіше ядерний склад оформлений спадним або висхідно-спадним тоном. Рух основного тону в заядерній частині німецьких, українських та російських реплік, головним чином спадний, у німецькій мові частотним є використання висхідного тону в заядерній частині інтолерантних фраз.

Таким чином, на підставі вищевикладеного можна зробити висновок, що в українській і російській мовах тональне оформлення всіх частин фрази в толерантних висловлюваннях не продемонструвало скільки-небудь помітних відмінностей у порівнянні з тональним оформленням інтолерантних реплік.

У німецькій мові зміна тонального контуру в заядерних складах є ознакою, релевантною для розрізнення толерантних реплік від інтолерантних. Дане припущення було підтверджено методом перевірки статистичної гіпотези про несуттєві відмінності між відносними частотами появи розглянутих типів тонального контуру у двох типах усного мовлення. Такий висновок має важливе значення, оскільки, на думку ряду фонетистів, мелодійне оформлення кінцевої частини синтагми є істотним для розпізнання типу інтонаційного контуру фрази на перцептивному рівні.

Крім вивчення усереднених і пікових значень частоти основного тону, на базі експериментального матеріалу було проаналізовано залежність величини частотного діапазону фрази і частотного інтервалу її окремих частин (перед'ядерної, ядерної та заядерної) від типу мовної реалізації (толерантної та інтолерантної). Значення даного показника в дослідженому матеріалі істотно змінюється від диктора до диктора і варіативність частотного діапазону фрази становить у німецькій мові для толерантних

фраз $1,51 \div 2; 58$ в.о., а для інтолерантних реплік $1,72 \div 2,58$ в.о.; в українській мові $1,58 \div 2,82$ в.о. і $1,54 \div 2,76$ в.о.: у російській мові $1,49 \div 2,73$ в.о. і $1,68 \div 2,73$ в.о. відповідно.

Для виключення впливу індивідуальних особливостей дикторів зіставлення частотних діапазонів у двох типах мовних реалізацій проводилося за відносним характеристиками (див. табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Усереднені значення частотного діапазону фраз при вираженні толерантності / інтолерантності (в.о.)

Мова	Частотний діапазон		K _f
	тол.	інтол.	
німецька	0,99	1,02	1,03
українська	0,99	1,01	1,02
російська	0,98	1,02	1,04

Хоча в деяких дикторів і спостерігається помітне збільшення частотного діапазону фраз при вираженні інтолерантності в порівнянні з толерантністю, у цілому цей показник не може служити дистинктивною ознакою, що відрізняє репліки двох типів у мовленні німецькою, українською та російською мовами.

Поряд із діапазоном фрази були обчислені усереднені значення частотного інтервалу окремих частин реплік. Що стосується перед'ядерної частини фрази, то для неї відмінність частотного інтервалу у двох типах мовних реалізацій несуттєве.

Більш яскравими є відмінності частотного інтервалу у двох типах конотативних значень для термінальної частини фраз як фонологічно значущого відрізка висловлювання. Інтервал підйому і спаду ЧОТ в ядерному складі толерантних фраз менше, ніж у інтолерантних. Причому в

українській і російській мовах ці відмінності мають лише кількісний характер, а в німецькій – ще і якісний, зіставлені частотні інтервали відрізняються не тільки за величиною, але й за знаком (див. табл. 3.6). Релевантність цих ознак у плані відмінності двох типів усного мовлення підтверджена результатами статистичного аналізу.

Таблиця 3.6

**Усереднені показники частотного інтервалу ядра при вираженні
толерантності / інтолерантності (в.о.)**

Мова	Частотний інтервал		K _f
	толер.	інтолер.	
німецька	0,91	1,08	1,17
українська	0,94	1,06	1,12
російська	1,94	1.05	1,11

Вплив акцентної та граматичної будови фрази на величину відношення частотних інтервалів ядра при передачі толерантності / інтолерантності несуттєве, і вибірки K_f, що характеризують толерантні репліки з різними структурами, можуть бути віднесені до єдиної сукупності. Настільки ж незначно впливає на величину K_f кількість слів у репліках.

Важливою рисою мелодії, що сприяє диференціації толерантних і інтолерантних мовних реалізацій, є спосіб тонального виділення ядра. До числа основних засобів реалізації логічного наголосу належать контрастні зміни тону всередині головного наголошеного складу і тональні переходи між ядром і наступними складами. У кількісному відношенні ці ефекти на акустичному рівні характеризуються величиною інтервалу частотного і швидкістю підйому і спаду ЧОТ у відповідних відрізках мовного сигналу. Відзначимо, що не тільки інтервал кінцевої частини репліки, але й крутість

(швидкість наростання і падіння) мелодії завершення в інтолерантних висловлюваннях більше, ніж у толерантних. Це явище характерне як для німецької, так і для української та російської мов. Саме ця обставина і стала, мабуть, причиною того, що аудиторі сприймають мелодійне виділення змістового центру в інтолерантних репліках, як більш контрастне, ніж у толерантних.

Не менш важливим засобом мелодійного виділення головного наголошеного складу є контрастні тональні переходи між ядром та оточуючими складами.

Отриманий експериментальний матеріал показує, що напрям руху основного тону на цих відрізках мовних сегментів якісно має однаковий характер у трьох мовах. При вираженні інтолерантності рух основного тону від перед'ядерної частини до ядерної має висхідний, рівний або спадний характер залежно від акцентної структури фрази. Інтервал ЧОТ при висхідному русі мелодії характеризується на цій ділянці значеннями $1 \div 4$ пт в українській і російській мовах. Напрямок руху основного тону від ядерної до заядерної частини має спадний характер, причому інтервал ЧОТ тут істотно більше і становить для німецької мови $3 \div 5$ пт, для української та російської мов $4 \div 7$ пт.

У репліках, що передають толерантність, рух основного тону від перед'ядерної до ядерної частини також може мати спадний, висхідний або рівний характер. На ділянці переходу від ядра до заядерної частини характер руху основного тону такий же, як при передачі інтолерантності, причому частотний інтервал для німецьких фраз складає $1 \div 3$ пт, для українських фраз $2 \div 4$ пт.

Таким чином, якщо характеру руху основного тону у двох типах мовних сигналів на ділянці ядро – заядерна частина збігається, то частотний інтервал на цій ділянці в толерантних фразах істотно нижчий, ніж в інтолерантних. Ця закономірність виявляється як у німецьких, так і в українських та російських фразах.

Перевірка методом статистичного аналізу дозволила віднести аналізовані показники до числа дистинктивних ознак, що відрізняють толерантні репліки від інтолерантних. На ступінь відмінності між толерантними і інтолерантними репліками за величиною акустичних характеристик, що забезпечують мелодійне виділення ядра, не справляє впливу ані синтаксична структура фрази, ані кількість слів у ній.

Що стосується акцентної структури, то її вплив на характер диференціації двох типів мовної реалізації виявляється в такому. Розташування ядра у фразі і ступінь наголошеності оточуючих його складів може зробити можливим у принципі чи неможливим використання того чи того способу виділення головного наголошеного складу (як при переданні толерантності, так і при вираженні інтолерантності в мовленні). Але якщо даний спосіб виділення ядра принципово можливий при розглянутій акцентно-ритмічній будові фрази, то він використовується в обох типах конотативних значень, і тоді пов'язані із цим способом контрастного виділення ядра акустичні ознаки забезпечують диференціацію двох типів мовної реалізації незалежно від акцентної структури фрази. Наприклад, у фразах із різними акцентними структурами крутизна підйому тону в ядрі та на ділянці між ядром і попереднім складом не може виступати як дистинктивна ознака, що відрізняє два типи конотативних значень, оскільки тут у толерантних і інтолерантних репліках відсутня контрастна зміна ЧОТ. У цій ситуації при диференціації висловлювань двох типів зростає роль швидкості спаду показників тону в ядрі, а також роль часової контрастності головного наголошеного складу.

Як ілюстрацію можна навести українські фрази *Я вірю в те, що цей парламент згуртується і буде працювати*, що демонструє толерантність, і інтолерантну фразу *Це вони побудували цю систему корупції в державі!* В обох випадках ядерний склад вимовлено на тому ж частотному рівні, що і перед'ядерний; це унеможливорює виділення ядра за рахунок контрастного зміни тону перед ядром. Тому в цій фразі виділення досягається за рахунок

особливо контрастного спаду тону в ядрі, що становить у толерантному висловлюванні 0,63 гц / мс, а в інтолерантному - 0,91 гц / мс. Відмінність (0,28 гц / мс) тут більш суттєва, ніж у фразях, в яких ядерному складу передують ненаголошені склади. Наприклад, у фразі « Якщо він думає, що він буде вже через тиждень спокійно грати в гольф і теніс... », в проголошенні того ж диктора різниця у швидкості спаду ЧОТ в ядрі інтолерантної фрази (0,54 гц / мс) і толерантної (0,41 гц / мс) репліки становить лише 0,13 гц / мс.

Таким чином, аналіз абсолютних і відносних показників частотних характеристик толерантності / інтолерантності висловлювань мовлення політиків показав, що в німецькій, українській та російській мовах до числа основних характеристик, що відрізняють толерантні висловлювання від інтолерантних, слід віднести:

1. частотний рівень ядра, який у толерантних репліках істотно нижче, ніж у інтолерантних;
2. частотний інтервал ядра і заядерної частини толерантних реплік є релевантною ознакою, що диференціює їх від інтолерантних. Значення даного показника в інтолерантних репліках суттєво вище відповідної величини в толерантних висловлюваннях. При цьому швидкість підйому і спаду ЧОТ при тональному оформленні ядра (а, отже, і контрастність його виділення) більше в інтолерантних фразях;
3. при мелодійному виділення ядра в інтолерантних фразях велику роль відіграє збільшення частотного інтервалу між пікової ЧОТ ядра і оточуючих його складів;
4. характер зміни мелодики в межах ритмогруп відіграє істотну роль при передачі певних суб'єктивно-модальних значень. Зокрема, змінна і монотонна шкали використовуються в зіставляваних мовах при вираженні схвалення (пов'язаного найчастіше з толерантністю), а скандентна – при засудженні (пов'язаному з інтолерантним ставленням);
5. локалізація частотного максимуму у фразі не належить до

дистинктивних ознак, що диференціює тип конотативного значення мовної реалізації, оскільки максимальне значення ЧОТ розташовується в одних і тих же сегментах фрази при передачі толерантності / інтолерантності;

6. усереднені значення ЧОТ синтагми не належать до числа характеристик, за якими можна диференціювати толерантні і інтолерантні висловлюванн;

7. частотний діапазон репліки не може служити дистинктивною ознакою, що відрізняє толерантні висловлювання від інтолерантних;

8. напрямок руху основного тону в перед'ядерній частині і ядрі якісно має однаковий характер у двох типах мовленнєвої реалізації і не може служити ознакою, що диференціює толерантні репліки від інтолерантних;

9. синтаксична структура відповідних реплік не впливає на ступінь релевантності мелодійних характеристик при диференціації двох типів мовної реалізації;

10. акцентна структура фраз в основному не впливає на дистинктивність частотних характеристик, справляючи вплив лише на те, які зі способів мелодійного виділення головного наголошеного складу набувають найбільш важливе значення;

11. Кількість слів у фразі істотно не впливає на протиставлення толерантності / інтолерантності.

Поряд із загальними ознаками, що диференціюють два типи мовної реалізації у кожній із досліджуваних мов, є низка специфічних особливостей. До їх числа належать такі:

-у німецькій мові інтолерантні репліки на відміну від толерантних характеризуються оформленням заядерних складів в основному висхідним тоном;

-в українській і російській мовах не тільки ядро, але й заядерна частина інтолерантних мовних реалізацій відрізняється більш високим частотним рівнем; тональне оформлення кінцевих сегментів інтолерантної фрази характеризується значним зростанням швидкості спаду ЧОТ у порівнянні з

термінальним тоном толерантних реплік.

3.3.2. Динамічні характеристики мовленнєвих актів толерантності/інтолерантності

Динамічні характеристики мовлення політиків є одною з істотних ознак передачі досліджуваних мовленнєвих актів у процесі комунікації. При цьому питома вага гучності у формуванні інтонації толерантних і інтолерантних фраз у кожній з мов різна.

Гучність виголошення зіставляваних типів фраз за даними аудиторського аналізу різко протиставлена як у німецькій, так і в українській та російській мовах. Причому важливою розрізняльною ознакою є не тільки знижений рівень гучності виголошення толерантної фрази і окремих її сегментів, а й менші значення контрастивної зміни інтенсивності на кордоні між головним наголошеним і післянаголошеними складами при переданні толерантності в зіставленні з інтолерантністю.

Слід зазначити, що відповідно до результатів аудиторського аналізу відмінності між гучністю реалізації інтолерантних і толерантних фраз у німецькій мові виражені сильніше, ніж в українській і російській, і це є релевантною ознакою мовної толерантності / інтолерантності.

Аналіз кількісних характеристик динамічного компонента просодії толерантності / інтолерантності виконаний за допомогою інструментального аналізу відповідних показників інтенсивності мовленнєвого сигналу.

Для визначення основних ознак, що відрізняють толерантні висловлювання від інтолерантних, серед динамічних параметрів, перш за все, розглядалося середньоарифметичне значення інтенсивності фраз. Крім цього, зіставлялися величини інтенсивності переднаголошених, головних наголошених і післянаголошених складів у двох типах мовленнєвої реалізації, а також локалізація максимальних значень інтенсивності у фразі і крутизна кривої інтенсивності на різних ділянках фрази.

Отримані на матеріалі німецьких, українських та російських фраз середньоарифметичні значення інтенсивності толерантності / інтолерантності змінюються у значній мірі від диктора до диктора. Межі варіювання цієї величини в німецькій толерантній мові - 4,16 / 8,13 ум. од., в інтолерантних репліках - 8,04 / 12,21 ум.од. Межі варіювання інтенсивності в українських толерантних фразах - 4,58 / 8,05 ум.од. і 7,30 / 11,20 ум.од., при реалізації інтолерантних реплік; у російській мові 4,94 / 8,12 ум.од. і 8,01 / 11,13 ум.од. відповідно.

Середньоарифметичні значення інтенсивності досить чітко протиставляються в репліках двох типів реалізації, що зіставляються (див. табл. 3.7).

Таблиця 3.7

Середньоарифметичні значення інтенсивності в толерантних і інтолерантних репліках (ум.од.)

Мова	Інтенсивність		Коефіцієнт варіації		K _I (в.о.)
	Тол.	Інтол.	Тол.	Інтол.	
німецька	6,36	9,86	0,60	0,45	1.52
українська	6,29	8,87	0,43	0,55	1.41
російська	6,28	9,17	0,53	0,49	1.46

Коефіцієнт K_I, що показує відношення середніх значень інтенсивності інтолерантних і толерантних реплік, незважаючи на деякі варіації для різних дикторів, у всіх випадках значно перевищує одиницю, складаючи в середньому у німецькій мові - 1,50 в.о., в українській мові – 1,43 в.о., в російській мові 1,42 в.о.

Відмінності між динамічними характеристиками у різних дикторів згладжуються при переході до відносних показників. Релевантність середньоарифметичних значень відносних показників інтенсивності щодо протиставлення толерантних і інтолерантних реплік переконливо

підтверджується даними статистичного аналізу (див. табл. В.3.2 додатків).

Цей висновок справедливий як для німецької, так і української та російської мов, однак у першому випадку відмінності дещо сильніші. Імовірно, використання інтенсивності як найважливішої ознаки, що створює ефект наголошеності складу в українській та російській мовах, трохи знижує її питому вагу як просодичної релевантної ознаки типу мовної реалізації в порівнянні з німецькою мовою, де роль інтенсивності в оформленні словесного наголосу не настільки значна.

Аналіз відносних показників інтенсивності на дослідженому матеріалі дозволяє констатувати, що спільною для обох мов є відсутність істотного впливу акцентної структури фрази на зазначений раніше характер відмінностей між показниками інтенсивності в толерантній та інтолерантній репліці. Величина K_i для різних акцентні структур відрізняється незначно, у всіх випадках істотно перевищуючи одиницю.

Відношення середньоарифметичного значення інтенсивності у толерантних і інтолерантних фразах з різною граматичною структурою також змінюється несуттєво.

Аналіз показника інтенсивності за критерієм Стюдента дозволяє віднести вибірки, що характеризують різні граматичні структури, до однієї генеральної сукупності (див. табл. В.3.2).

Це означає, що в німецькій, українській та російській мовах середньоскладова інтенсивність синтагми диференціює толерантність / інтолерантність незалежно від синтаксичної структури фрази.

Значний інтерес при вивченні інтенсивності голосних звуків у репліках, що висловлюють толерантне / інтолерантне ставлення, представляють не тільки середні значення інтенсивності фрази в цілому, але й динамічні характеристики кожної з її частин (пред'ядерної, ядерної та заядерної) окремо (див.табл.3.8).

Відносний рівень інтенсивності перед'ядерної, ядерної та заядерної частин толерантних / інтолерантних реплік (в.о.)

Мова	Перед'ядерна частина			Ядерна частина			Заядерна частина		
	Інтенсивність		K ₁	Інтенсивність		K ₁	Інтенсивність		K ₁
	тол.	інт.		тол.	інт.		тол.	інт.	
німецька	0,83	1,28	1,54	0,82	1,25	1,52	0,70	0,86	1,23
українська	0,81	1,17	1,45	0,83	1,17	1,41	0,72	1,05	1,41
російська	0,83	1,19	1,43	0,79	1,15	1,46	0,70	1,11	1,39

Як видно з таблиці, усереднена відносна інтенсивність кожного відрізка фраз при передачі інтолерантності більше середнього рівня інтенсивності відповідного відрізка толерантного мовлення. При цьому відношення K₁ усереднених значень інтенсивності інтолерантності/толерантності в значній мірі відрізняється від одиниці.

Найбільш істотними є значення K₁ для перед'ядерних та ядерного складів. Для заядерної частини фраз розбіжність рівнів інтенсивності між толерантними / інтолерантними висловлюваннями є більш значною в українській і російській мовах, ніж у німецькій.

Проведений статистичний аналіз експериментальних даних дозволив установити, що інтенсивність окремих частин фрази також, як середньоарифметичне значення інтенсивності фрази в цілому, є важливою релевантною ознакою, що відрізняє толерантні репліки від інтолерантних.

Зазначені висновки справедливі для фраз, що характеризуються різною акцентною структурою та граматичною будовою: вибірки окремих динамічних параметрів, що характеризують різні синтаксичні і акцентні структури, належать до однієї генеральної сукупності (кількісні показники перевірок гіпотез про однорідність зазначених вибірок за критерієм Стьюдента подані в таблиці додатків В.3.2).

Поряд із середнім рівнем інтенсивності, не менш інформативною характеристикою фонетисти вважають відношення максимального та мінімального рівнів інтенсивності (інтервал інтенсивності) сегментів мовного сигналу.

Таблиця 3.9

Відношення максимального і мінімального рівнів (інтервал) інтенсивності передядерної, ядерної та заядерної частин фраз із значенням толерантності / інтолерантності (в.о.).

Мова	Перед'ядерна част.			Ядерна частина			Заядерна частина		
	Інтервал інтенсивності		K _I	Інтервал інтенсивності		K _I	Інтервал інтенсивності		K _I
	тол.	інт.		тол.	інт.		тол.	інт.	
німецька	1,36	1,38	1,01	1,35	1,77	1,31	1,29	1,39	1,08
українська	1,43	1,40	1,02	1,22	1,80	1,47	1,36	1,45	1,07
російська	1,40	1,38	0,99	1,30	1,89	1,46	1,32	1,40	1,06

Найбільшою величиною K_I характеризується ядерний склад репліки в обох видах мовленнєвої реалізації, причому при продукуванні інтолерантної

репліки відношення рівнів інтенсивності у дикторів більше відповідних показників толерантності. Відмінності в перед'ядерній частині висловлювання не показали настільки чіткої картини: заядерна частина інтолерантних реплік має більш різкі відмінності відношень рівнів інтенсивності порівняно толерантними фразами, причому величина K_1 в інтолерантних реалізаціях більше, ніж у толерантних за рахунок зміщення вгору максимального рівня інтенсивності цих частин фрази (на 4,8 та на 3,3 ум.од., відповідно) при майже незмінному мінімальному рівні інтенсивності.

У перед'ядерній частині відношення максимального і мінімального рівнів інтенсивності в толерантних і інтолерантних висловлюваннях майже однакова, через одночасне зміщення вгору (на 4,4 ум. од.) як меж мінімального, так і максимального рівнів інтенсивності в інтолерантних висловлюваннях.

Динамічна структура фраз у досліджуваних мовах характеризується спадним або (значно рідше) висхідно-спадним характером кривої інтенсивності. Напрямок руху інтенсивності визначається в основному акцентно-ритмічною структурою репліки і, як правило, збігається у фразах, що передають значення толерантності та інтолерантності, що свідчить про нерелевантність цієї характеристики інтонаційної структури в цікавлячому нас аспекті.

У межах фрази кінцева заядерна частина завжди слабкіше початкової за інших рівних умов. Аналогічного висновку про переважання спадного характеру кривої інтенсивності доходять і інші дослідники, які вивчають роль інтенсивності в інтонаційному оформленні оповідної фрази.

При цьому, як у німецькій, так і в українській та російській мовах максимум інтенсивності припадає, як правило, на перед'ядерну частину фрази.

Наприклад, у німецькій мові у 82% випадків пікове значення інтенсивності локалізовано в перед'ядерній частині висловлювання як у толерантних, так і інтолерантних репліках; тобто тип досліджуваного

нім.	0,042	0,061	1,45	0,052	0,068	1,31	0,071	0,113	1,59
укр.	0,057	0,070	1,23	0,055	0,81	1,47	0,083	0,121	1,45
рос.	0,055	0,068	1,21	0,054	0,079	1,46	0,086	0,119	1,44

Перевірка методом математичної статистики (див. таблицю В.3.2) дозволяє віднести ці особливості динамічних характеристик до числа релевантних ознак, що відрізняють два типи мовної реалізації.

Підбиваючи підсумок вищесказаному, можна зазначити, що інтенсивність виявляє, в основному, однакові закономірності при диференціації двох досліджуваних типів мовленнєвих реалізацій у німецькій, українській та російській мовах.

До основних висновків, отриманих у результаті аналізу абсолютних і відносних показників інтенсивності при вираженні значень толерантності / інтолерантності в політичному дискурсі, належать такі.

1. Середньоарифметичні значення інтенсивності чітко протиставлені в толерантних і інтолерантних репліках у трьох мовах. Середній рівень інтенсивності толерантних фраз нижче, ніж інтолерантних (при цьому у німецькому мовленні розходження більш значні, ніж в українській і російській мовах).

2. Важливою відмітною ознакою типу мовної реалізації є також знижений рівень інтенсивності всіх сегментів толерантних фраз (причому найбільш яскраво в перед'ядерній та ядерній частинах) в порівнянні з інтолерантними.

3. Відношення максимального і мінімального рівнів інтенсивності ядра і заядерної частини в інтолерантних репліках більше, ніж у толерантних. Причому ці відмінності найбільш сильно проявляються в ядерному складі.

4. Найбільш важливими показниками динамічної структури, що характеризують силове виділення ядерного складу фраз, є швидкість

підйому і спаду інтенсивності в головному наголошеному складі і контрастивної зміни інтенсивності на межі між головним наголошеним і післянаголошеним складами. Причому швидкість зміни інтенсивності в зазначених зонах синтагми завжди вище при реалізації інтолерантності.

5. Відмінності рівнів інтенсивності у двох типах висловлювання не залежать від акцентної структури фрази.

6. Вплив граматичної будови фрази на ступінь диференціації рівня інтенсивності толерантних і інтолерантних фраз незначний.

7. Напрямок руху кривої інтенсивності в толерантних і інтолерантних репліках збігається на всіх відрізках мовного сигналу: він, в основному, характеризується спадним характером; у межах фрази заятерна частина завжди слабкіше попередньої за інших рівних умов. Цей фактор не впливає на протиставлення толерантних і інтолерантних фраз.

8. Тип мовної реалізації не впливає на локалізацію максимуму інтенсивності у фразі. Максимальним значенням інтенсивності характеризуються, в основному, перед'ядерні (рідше - ядерні) склади.

3.3.3. Темпоральні характеристики мовленнєвих актів толерантності / інтолерантності.

Темпоральний компонент інтонації відіграє важливу роль у передачі толерантності / інтолерантності в мовленні політиків у трьох зіставлюваних мовах. При зіставленні тривалості експериментальних фраз за оцінками деяких аудиторів окремі темпоральні характеристики були віднесені до релевантних ознак, що відрізняють толерантні і інтолерантні висловлювання.

До таких характеристик належать уповільнений темп вимовляння ядра більшості сприйнятих на слух інтолерантних фраз, зростання часової контрастності між головним наголошеним і попереднім складами.

Тривалість і кількість пауз за оцінками аудиторів є важливою ознакою типу мовної реалізації в трьох мовах: тривалість пауз при переданні

інтолерантності приблизно вдвічі перевищує відповідний показник толерантних висловлювань як у німецькому, так і в українському і в російському мовленні.

При електроакустичному аналізі темпорального компонента інтонації толерантних / інтолерантних реалізацій у першу чергу розглядалася абсолютна тривалість фрази в цілому.

Дані, що характеризують середню тривалість толерантних / інтолерантних реплік у мовленні політичних діячів, мають неоднозначний характер. Порівняння часу фонації реплік у німецькій, українській та російській мовах показало, що приблизно в 60% випадків тривалість фрази в цілому при реалізації інтолерантних реплік у мовленні політиків перевищує даний показник толерантних висловлювань. Однак слід зазначити, що тривалість фрази в цілому не є показовою для розрізнення толерантності / інтолерантності висловлювань.

Більш універсальною часовою характеристикою, що дозволяє зіставити часові показники фраз, які містять неоднакову кількість слів, є темп мовлення (або зворотна йому величина – середньоскладова тривалість).

Отримані на досліджуваному експериментальному матеріалі середньоарифметичні значення тривалості складу виголошення толерантних / інтолерантних реплік (див. таблицю 3.11) свідчать про різну роль темпоральних характеристик у німецькій, українській і російській мовах як ознаки, що розрізняють два типи мовних реалізацій.

Таблиця 3.11

Темп виголошення толерантних / інтолерантних реалізацій у німецькій, українській та російській мовах (мс)

Мова	Середньоскладова тривалість (мс)	Коефіцієнт варіації	K_T
------	----------------------------------	---------------------	-------

	толер.	інтолер.	толер.	інтолер.	
німецька	237	285	0,43	0,47	1,20
українська	220	205	0,39	0,45	0,93
російська	177	173	0,42	0,36	0,98

Якщо в німецькій мові $K_T = 1,20$ помітно вище одиниці, то в українській і російській мові величина цього коефіцієнта близька до одиниці.

Природно, що абсолютні показники середньоскладової тривалості вимовляння в значній мірі розрізняються у різних дикторів. Причому межі варіювання темпу вимовляння фраз у німецькій мові при вираженні толерантності становить 190/325 мс, для передачі інтолерантності 224/399 мс. Для усунення впливу індивідуальних особливостей у темпі мовлення дикторів розглядалися відносні характеристики темпу (див. таблицю 3.12).

Таблиця 3.12

Відносна середньоскладова тривалість виголошення толерантних/інтолерантних реалізацій у німецькій, українській та російській мовах

(в.о.)

Мова	Середньоскладова тривалість	Коефіцієнт варіації	K_T
------	-----------------------------	---------------------	-------

	толер.	інтолер.	толер.	інтолер.	
німецька	0,97	1,04	0,38	0,23	1,07
українська	1,02	0,98	0,34	0,35	0,96
російська	0,98	1,03	0,32	0,19	1,05

Наведені відносні показники демонструють значно меншу залежність середньоскладової тривалості від того, до якої групи мовленнєвих актів (толерантних / інтолерантних) належить фраза. Перевірка гіпотези про однорідність зазначених вибірок за критерієм Стьюдента (див. табл. В.3.2)

переконливо свідчить, що показник середньоскладової тривалості не є відмітною ознакою належності фрази до толерантних або інтолерантних висловлювань.

Аналіз показує, що вирішальною характеристикою варіативності темпу висловлювань є тип накладеного модального значення толерантних / інтолерантних реплік у мовленні політиків. Так при продукуванні толерантних фраз із семантикою миролюбного переконання і інтолерантності з маркірованим значенням агресивного переконання, інтолерантні репліки за темпом вимовляння істотно прискорені у всіх трьох мовах (німецька - 1,05 / 0,87, українська - 1,03 / 0,89, російська - 0,97 / 0,79 в.о.), у той час як при реалізації конотативних значень загрози, образи (інтолерантний вислів) у зіставленні з повагою (толерантний вислів) показники темпу набувають протилежного характеру: інтолерантні заяви вимовляються з уповільненням темпу мовлення порівняно з толерантними, наприклад, німецька мова - 0,93 / 1,17, українська - 0,89 / 1,09, російська - 1,01 / 1,18 в.о.).

Саме цією обставиною зумовлено розходження в оцінках аудиторями ролі темпорального компонента просодії в диференціюванні толерантних / інтолерантних реплік у мовленні політиків.

Вивчення зв'язку темпоральних характеристик і акцентної структури фраз дозволило виявити певну залежність між ними. А саме, як у випадках реалізації толерантності, так і при продукуванні інтолерантності у мовленні в трьох мовах відмінності в темпі вимовляння фрази можна пояснити більшою тривалістю складів, що знаходяться під фразовим наголосом (логічний, емоційний, синтагматичний) в порівнянні з іншими наголошеними складами синтагми.

При цьому найдовшим, як правило, є ядерний склад висловлювання, маркірований синтагматичним наголосом. Це, безсумнівно, свідчить про важливість темпоральних характеристик в усному мовленні для ритмічного оформлення фраз в цілому. Що ж стосується впливу акцентно-ритмічної

нім.	0,98	0,95	0,97	1,06	1,08	1,02	0,95	0,93	0,98
укр.	0,9	0,93	1,03	1,02	1,10	1,08	1,04	1,07	1,03
рос.	0,94	0,96	1,02	1,06	1,16	1,10	0,96	0,97	1,01

Як показує аналіз отриманих даних, у зіставлюваних мовах спостерігається своєрідна часова організація толерантних та інтолерантних висловлювань.

В українській і російській мовах темпоральна структура фрази характеризується помітним збільшенням тривалості ядерних складів при вираженні інтолерантності (210 мс) порівняно з фразами, які передають толерантне відношення (150 мс), при слабкій залежності темпу перед'ядерної та заядерної частини від типу мовленнєвого акту.

У німецькій мові на вивченому матеріалі достатньо чітко виявляється інша картина часової організації фрази. Відмінність K_t ядра від одиниці в німецьких фразах виявляється не істотною, про що переконливо свідчать результати статистичного аналізу.

Перевірка гіпотези про однорідність зазначених вибірок за критерієм Стьюдента (див. таблицю В.3.3 додатків) не дозволяє віднести ці особливості темпоральних характеристик до числа релевантних ознак, що відрізняють два типи мовленнєвої реалізації у німецькій мові.

Можна припустити, що в німецькій мові тривалість вимови, будучи важливою розрізняльною характеристикою якості голосних звуків на сегментному рівні, має меншу можливість бути використаною як ознака, що диференціює толерантне ставлення від інтолерантного на рівні просодії висловлювання.

Для трьох зіставлюваних мов характерна, в основному, однотипність локалізації темпорального максимуму протягом вимовляння всій фрази у двох зіставлюваних значеннях. Як правило, локалізація максимуму середньоскладової тривалості не змінюється: як у толерантних репліках, так

і в інтолерантних максимальне значення середньоскладової тривалості виголошення розташовується в одному і тому ж відрізку фрази (найчастіше в ядерній частині). Для обох зіставляваних типів мовних сигналів характерно уповільнення темпу в ядерному складі в порівнянні із перед'ядерним; заядерна частина висловлювання хоча і характеризується найчастіше прискореним темпом в порівнянні із ядром промовляння фрази, проте це явище виражено не чітко, оскільки зміна темпу в цій частині синтагми значною мірою залежить від акцентної структури фрази.

Зокрема, для української мови характерним є максимальний час звучання кінцевого складу, тому фрази з акцентною структурою, де останній наголошений склад не є ядерним, характеризується зниженням темпу вимовляння заядерної частини в порівнянні з ядром.

Говорячи про інші відмінності темпоральних характеристик висловлювань в зіставляваних мовах, можна відзначити, що дані цієї роботи підтверджують висновки інших дослідників про те, що час звучання переднаголошених складів в українській і російській мовах більший, ніж у німецькій.

Зазначені вище особливості темпоральної структури фраз однаковою мірою проявляються як у висловлюваннях толерантного характеру, так і в реалізаціях інтолерантного плану і, отже, не можуть служити дистинктивними ознаками типу мовної реалізації.

Участь часового компонента інтонації значною мірою визначає виділення комунікативного центру фрази в німецькій, українській та російській мовах. Основним фактором при цьому є часова контрастність гласного головного наголошеного складу по відношенню до переднаголошеного. Такий спосіб виділення ядра не використовується лише при локалізації головного наголошеного складу на початку фрази.

Оцінюючи цей фактор у кількісному відношенні (шляхом співвіднесення тривалості голосних зіставляваних складів), можна відзначити, що часова контрастність між ядерним і попереднім

німецька	208	169	132	265	5	28	110	253
українська	193	165	151	261	7	33	127	406
російська	184	176	170	360	8	37	153	386

Загальна тривалість міжсинтагмених пауз у висловлюваннях інтолерантного характеру перевершує їх число і тривалість у толерантних фразах у середньому удвічі як і в німецькій, так і в українській і російській мовах.

У літературі існує думка, що тривалість паузи пов'язана з темпом мовлення, а саме, чим швидше темп, тим коротше паузи, і навпаки. Якщо припустити, що існують певні «нормативні» межі тривалості пауз при цьому темпі, то абсолютна тривалість паузи сама по собі не може показати, чи є ця пауза тривалою або короткою [160, с.71].

Для встановлення зв'язку тривалості пауз із темпом мовлення визначалася відносна тривалість пауз (див. табл.3.15).

Наявний експериментальний матеріал дозволяє зіставити відносну тривалість міжсинтагмених і внутрісинтагмених пауз у двох типах мовленнєвої реалізації німецькою, українською та російською мовами.

Розгляд відносних характеристик підтверджує зроблений раніше висновок про суттєвий характер відмінностей між двома типами мовленнєвої реалізації по характеру міжсинтагменої та внутрісинтагменої паузації. Збільшення кількості та тривалості пауз при вираженні інтолерантності є істотною ознакою диференціації толерантності / інтолерантності в трьох зіставляваних мовах.

Проведене дослідження темпоральних характеристик реалізації толерантності / інтолерантності в мовленні політиків дозволило виявити ряд спільних для німецької, української і російської мови ознак, що диференціюють дані типи мовних актів, а також деякі особливі для кожної мови риси диференціації. У німецькій, українській та російській мовах

спостерігаються такі спільні для них закономірності.

Таблиця 3.15

**Усереднені показники відносної тривалості пауз у висловлюваннях
толерантного / інтолерантного характеру (в.о.)**

Мова	ПАУЗИ							
	Міжсинтагмені				Внутрісинтагмені			
	Кількість		Тривалість		Кількість		Тривалість	
	тол.	інтол.	тол.	інтол.	тол.	інтол.	тол.	інтол.
німецька	1,23	1,22	0,55	1,30	0,024	0,165	0,48	1,12
українська	1,26	1,30	0,70	1,62	0,036	0,200	0,58	1,70
російська	1,24	1,39	0,86	1,84	0,043	0,210	0,71	1,69

1. Збільшення часової контрастності між головним наголошеним і переднаголошеним складами в інтолерантних висловлюваннях належить до числа важливих відмітних ознак диференціації типів мовленнєвих актів.

2. Кількість і тривалість пауз є яскравою розрізняльною ознакою толерантності/ інтолерантності. Тривалість міжсинтагмених і внутрісинтагмених пауз в інтолерантних висловлюваннях перевищує їх тривалість у толерантних фразах більш ніж удвічі, а число внутрісинтагмених пауз у інтолерантних фразах більше в п'ять разів у порівнянні з толерантними.

3. Незважаючи на те, що середній темп фрази дещо різниться у двох

типах мовленнєвої реалізації, він не може вважатися універсальною дистинктивною ознакою, що відрізняє толерантність / інтолерантність висловлювання ані в німецькій, ані в українській і російській мовах. Це зумовлено тим, що, залежно від накладеного модально-оцінного значення на висловлювання толерантного / інтолерантного характеру, відмінності в темпі вимовляння реплік мають нестабільний характер.

4. Синтаксична будова фрази не впливає на роль темпу як розрізнявальної ознаки толерантності / інтолерантності в мовленні політиків.

5. Локалізація темпових максимумів не залежить від типу мовленнєвої реалізації і, отже, не бере участі в диференціації толерантних і інтолерантних висловлювань.

6. Акцентно-ритмічна структура фрази не впливає на роль темпорального компонента в розрізненні ознаки толерантності / інтолерантності в мовленні політиків.

Специфічні для кожної з мов, що вивчаються, особливості темпорального оформлення двох типів мовленнєвих актів полягають у такому.

1. Темп виголошення ядерної частини уповільнений в інтолерантних репліках у порівнянні з толерантними в українській і російській мовах.

2. У німецькій мові тривалість вимови, будучи важливою розрізняльною характеристикою якості голосних звуків на сегментному рівні, не використовується як ознака, що диференціює толерантне ставлення від інтолерантного на рівні просодії висловлювання.

3.3.4. Енергетична наповненість фраз, що виражають толерантність / інтолерантність

До числа найважливіших ознак, спільних для трьох мов у плані

інтонаційної диференціації значень толерантності / інтолерантності в мовленні політичних діячів Німеччини, України та Росії, належать характеристики енергетичного оформлення мовних реалізацій. За даними аудиторського аналізу найбільш різко ці особливості проявляються в ядерному складі висловлювань.

Характеризуючи істотність відмінностей зазначених мовних стимулів, аудитори вказали на значно вищу енергетичну наповненість фраз, які реалізують емоційні прояви інтолерантності, у порівнянні з толерантними висловлюваннями.

При інструментальному вивченні інтонаційного оформлення фраз політичного дискурсу, у яких є прояви толерантності / інтолерантності, крім роздільного розгляду показників інтенсивності та тривалості, особливо важливим є дослідження сумарної енергії мовного сигналу, як результату спільної дії зазначених вихідних акустичних характеристик мовлення.

Отримані на досліджуваному експериментальному матеріалі дані про середньоарифметичні значення сумарної енергії складу переконливо свідчать про те, що в інтолерантних репліках цей показник значно перевершує величину сумарної енергії складу в толерантних висловлюваннях у всіх трьох досліджуваних мовах (таблиця 3.16).

Перевірка істотності зазначених відмінностей здійснювалася з використанням критерію Стьюдента (див. табл. В. 3.4 додатків). Результати перевірки підтвердили гіпотезу про належність відповідних вибірок до двох різних генеральних сукупностей, що переконливо свідчить про суттєвий характер відмінності сумарної енергії у фразах, що передають толерантне ставлення мовця у зіставленні з інтолерантним.

Таблиця 3.16

**Усереднені значення сумарної енергії складів толерантності /
інтолерантності (ум. од.)**

Мова	Сумарна енергія		Коефіц. варіації		Kw
	тол.	інтол.	тол.	інтол.	
німецька	147	220	0,57	0,68	1,50
українська	125	180	0,45	0,75	1,44
російська	113	190	0,51	0,72	1,42

Сумарна енергія складів у двох типах мовленнєвої реалізації досить значно розрізняється у різних дикторів, що зумовлено індивідуальними особливостями дикторів.

Ступінь зміни сумарної енергії у різних дикторів можна охарактеризувати такими даними: коефіцієнт варіації сумарної енергії в німецькій мові для толерантних фраз становить 0,57, а для інтолерантності 0,68; в українській мові відповідні значення коефіцієнтів варіації для інтолерантних реплік становить 0,75, для фраз толерантного змісту 0,45; у російській мові 0,72 і 0,51 відповідно. Варіативність енергетичних характеристик істотно знижується при переході до відносних величин.

**Середньоарифметичні значення сумарної енергії складів
толерантних / інтолерантних фраз (в. о.)**

МОВА	Сумарна енергія		K _w
	толерантно	інтолерантно	
німецька	0,81	1,22	1,51
українська	0,82	1,18	1,44
російська	0,79	1,12	1,42

З точки зору диференціації толерантності / інтолерантності в усному мовленні важливі не абсолютні значення сумарної енергії, а ставлення енергетичних характеристик $K_w = W_{\text{інт.}} / W_{\text{тол.}}$

Середньоарифметичні значення коефіцієнтів K_w більш стабільні у різних дикторів у порівнянні з абсолютними значеннями сумарної енергії і характер розподілу цієї величини симетричний, близький до нормального. Межі варіювання цього коефіцієнту в німецькій мові 1,30-1,77 в.о., в українській мові 1,20-1,63 в.о., в російській мові 1,18-1,60 в.о.

Стабільна і суттєва відмінність від одиниці значення K_w в досліджених мовах свідчить про важливу роль сумарної енергії для розрізнення толерантних і інтолерантних фраз у політичному дискурсі. Цей висновок добре узгоджується з результатами аудиторського аналізу, який показав, що при сприйнятті усного мовлення фрази, що передають значення інтолерантності, сприймаються як більш енергетично місткі в порівнянні толерантними. Граматична структура справляє певний вплив на величину

відношення K_w . В еліптичних фразах відносини K_w відрізняється від одиниці дещо більше, ніж у повноскладних. Однак, як показує статистична перевірка з використанням критерію Стюдента, відмінність зазначеного показника у толерантних і інтолерантних фразах залишається істотною при будь-якій граматичній будові реплік (див. табл. В.3.4 додатків).

Таблиця 3.18

**Залежність середньої сумарної енергії складу толерантних /
інтолерантних фраз від їх комунікативного типу (в.о.)**

Комунікативний тип фрази	Сумарна енергія		K_w
	тол.	інтол.	
німецька мова			
оповідні	0,80	1,18	1,46
спонукальні	0,87	1,33	1,53
риторичні запитання	0,76	1,04	1,37
українська мова			
оповідні	0,76	1,09	1,43
спонукальні	0,81	1,25	1,49
риторичні запитання	0,79	1,10	1,39
російська мова			
оповідні	0,86	1,20	1,39
спонукальні	0,90	1,28	1,43
риторичні запитання	0,78	1,09	1,40

При аналізі експериментальних фраз залежно від їхнього комунікативного типу (оповідних, спонукальних і риторичних запитань) на матеріалі німецької, української та російської мов було відзначено певну закономірність: найбільшим значенням сумарної енергії в зіставлюваних

мовах характеризуються спонукальні репліки толерантного і інтолерантного характеру, в той час як риторичні запитання, як правило, мають меншу енергійно наповненість.

Проте суттєвість характеру відмінностей між енергетичною наповненістю складів толерантних і інтолерантних фраз зберігається у всіх комунікативних типах висловлювань у трьох зіставлюваних мовах. Це підтверджує також результат перевірки статистичної гіпотези про неістотність відмінностей сумарної звукової енергії у двох типах мовленнєвої реалізації (див. табл. В.3.1 додатків).

Поряд із вивченням середньоарифметичних значень сумарної енергії складу для фрази в цілому, заслуговує на увагу питання про порівняння енергетичної наповненості ядерного, перед'ядерних і заядерних складів і про її залежність від досліджуваного значення фрази (толерантності / інтолерантності).

Таблиця 3.19

Енергетична наповненість ядерних, перед'ядерних і заядерних складів фраз при передачі толерантності / інтолерантності (в.о.)

Мова	Перед'ядерна частина			Ядерна частина			Заядерна частина		
	сум. енергія		K _w	сум. енергія		K _w	сум. енергія		K _w
	тол.	інт.		тол.	інт.		тол.	інт.	
німецька	0,82	1,24	1,51	0,88	1,45	1,65	0,66	0,88	1,33
українська	0,76	1,09	1,44	0,94	1,40	1,49	0,70	0,98	1,40
російська	0,79	1,13	1,43	0,91	1,43	1,57	0,76	0,99	1,30

Як видно з таблиці 3.19, енергетична наповненість різних ділянок фрази характеризується подібними рисами в німецькій, українській та російській мовах. Максимум сумарної енергії зазвичай локалізований в ядрі або перед'ядерній частині висловлювання, а в заядерній частині енергетична

наповненість знижується. Зазначений характер зміни абсолютних значень сумарної енергії протягом фрази зберігається в толерантних і інтолерантних репліках. Отже, локалізація максимуму сумарної енергії не належить до ознак, які диференціюють два типи мовної реалізації.

Відмінності з енергетичної наповненості фраз при передачі толерантності та інтолерантності є більш-менш помітними у кожній із частин фрази. Однак найбільш яскраво ці відмінності виявляються в ядерному складі (для німецької мови $K_w = 1,66$ в.о., для української мови $K_w = 1,55$ в.о., для російської $K_w = 1,42$ в.о.), а найменш значні вони для перед'ядерної частини висловлювання (для німецької мови $KW = 1,33$ в.о., для української мови $K_w = 1,31$ в.о., для російської - $1,32$ в.о.).

Як показує статистичний аналіз для всіх частин фрази, в тому числі і перед'ядерної, відмінності у сумарній енергії толерантних і інтолерантних фраз є істотними (див. табл. В.3.4 додатків).

Зазначені висновки справедливі для фраз, що характеризуються різною акцентною структурою та граматичною будовою: вибірки окремих енергетичних параметрів, що характеризують фрази різної синтаксичної і акцентної структури, належать до однієї генеральної сукупності, про що свідчать результати перевірок статистичних гіпотез про однорідність зазначених вибірок за критерієм Стьюдента (див. табл. В.3.4 додатків).

Проведене дослідження дозволяє стверджувати, що енергетична наповненість складів фрази в цілому і всіх її частин є важливою дистинктивною ознакою, що відрізняє висловлювання при переданні толерантних і інтолерантних реалізацій як у німецькій, так і в українській і в російській мовах.

До числа основних висновків, отриманих при аналізі енергетичних характеристик толерантних і інтолерантних реплік у мовленні німецьких, українських і російських політиків, належать такі.

1. Середня енергетична наповненість складів інтолерантних висловлювань у середньому в півтора рази перевершує аналогічний

показник в толерантному мовленні.

2. Велика енергетична наповненість відрізняє всі сегменти (перед'ядерний, ядерний і заядерний) інтолерантних фраз від толерантних. При цьому найбільш різко ці відмінності виявляються в ядерному складі, найменш значні відмінності між показниками сумарної енергії заядерної частини висловлювань.

3. Протиставлення толерантних і інтолерантних висловлювань за ступенем енергетичної наповненості спостерігається у всіх випадках, незалежно від комунікативної спрямованості та акцентної структури фраз.

4. Характер локалізації максимальних значень сумарної енергії в аналізованих репліках збігається при вираженні толерантності та інтолерантності. Тому цей показник не належить до ознак, які диференціюють два досліджувані типи мовної реалізації.

3.4. Лінгвістична інтерпретація результатів експериментально-фонетичного дослідження просодичних характеристик модальних значень ФСП толерантності / інтолерантності

Дослідження інтонаційних засобів вираження толерантності / інтолерантності в мовленні політичних діячів у німецькій, українській та російській мовах дозволило позначити риси подібності та відмінності в просодії зіставляваних мов. Відповідно до спрямованості цієї роботи вивчення спільних рис та конкретно мовної специфіки зіставляваних мов провадилося за такими аспектами.

1. Подібність / відмінність інтонаційних засобів вираження толерантності / інтолерантності в усному мовленні політиків.

2. Подібність / відмінність механізмів трансформації релевантних просодичних ознак передачі толерантності / інтолерантності за наявності супутніх модально-оцінних значень.

3. Подібність / відмінність характеру співвіднесеності різнорівневих мовних засобів передачі толерантності / інтолерантності.

Вивчення просодичних засобів вираження толерантності / інтолерантності в мовленні політиків німецькою, українською та російською мовами дозволило виявити риси подібності та відмінності як у сфері формального (інвентарно-таксономічного) аспекту просодії, так і в галузі її змісту. Зона схожості інтонаційних засобів, співвіднесених із семантикою толерантності / інтолерантності, характеризує як окремі елементи, що утворюють інтонаційний контур (перед'ядерна, ядерна та заядерна частини), так і фрази в цілому.

Характеризуючи перший із цих аспектів схожості просодії зіставлюваних мов, слід зазначити, що вагомою інформативністю в сенсі диференціації значень толерантності / інтолерантності в усному мовленні політиків володіють параметри мелодичного компонента інтонації: тип ядерного тону і характер зміни ЧОТ в інших сегментах синтагми, рівень ЧОТ, інтервал і швидкість зміни ЧОТ.

Зазвичай як при вираженні толерантності, так і при передачі інтолерантного ставлення мовця використовується спадний ядерний тон, для підкреслення значення визначеності, повноти, завершеності мовного відрізка. Однак при цьому початковий рівень кінетичного тону і інтервал його зміни істотно впливають на сприйняття та змістову інтерпретацію ядерного тону.

Так спадний тон широкого інтервалу високого початкового рівня в німецькій, українській та російській мовах передає значення інтолерантності (категоричність, наполегливість), при цьому ступінь інтенсивності прагматичного впливу на слухача зменшується при зниженні початкового рівня ЧОТ. Спадний тон вузького інтервалу використовується при вираженні толерантного ставлення мовця, широкої гами модальних значень стриманості, вагомості. При цьому підвищення початкового рівня ЧОТ маркірує схвалення, невимушене ставлення при переданні толерантності в

мовленні.

При диференціації значень толерантності / інтолерантності не можна не згадати змісторозрізнявальні можливості висхідного тону.

Міжмовна спільність тут виявляється в тому, що в зіставляваних мовах найбільш важлива функція висхідного тону полягає у переданні значень непевності, неповноти, складаючи яскравий контраст спадному тону. При цьому висхідний тон широкого інтервалу найбільш яскраво передає суб'єктивно-модальні значення подиву, інтересу мовця при передачі толерантності / інтолерантності.

Максимальне розширення частотного інтервалу характерне для вираження найбільшою мірою залученості мовця, ентузіазму, а також (у поєднанні з іншими акустичними корелятами) протесту (*Чого я маю мовчати, коли це чистісінька і незаперечна правда?*). Вузкий висхідний тон високого рівня пов'язаний з модальними значеннями сумніву, недовіри (*Там все зроблено чесно?*). Зниження рівня ЧОТ вузького висхідного тону інтерпретується як значення незацікавленості, недбалості тощо при вираженні толерантності / інтолерантності в мовленні політичних діячів.

Інформативність шкали як самостійного змісторозрізнявального елемента інтонаційного контуру істотно нижче, ніж у ядерного тону; тим не менш деякі спільні риси німецької, української та російської мов виявляються у функціональній навантаженості цього елемента синтагми. Наприклад, рівень і інтервал зміни ЧОТ перед'ядерної частини зростають із посиленням ступеня впевненості та визначеності; зазначені акустичні кореляти також пов'язані зі збільшенням ступеня зацікавленості мовця.

Характер зміни мелодики в межах ритмогруп відіграє істотну роль при передачі певних суб'єктивно-модальних значень. Зокрема, ковзна і монотонна шкали використовуються в зіставляваних мовах при вираженні схвалення (пов'язаного найчастіше з толерантністю), а скандентна – при засудженні (пов'язаному з інтолерантним ставленням).

Передшкала в німецькій, українській та російській мовах має подібні

змісторозрізнявальні функції у сфері семантики толерантності / інтолерантності: низька передшкала є нейтральною і не вносить додаткових семантичних відтінків у інтонаційне оформлення висловлювання; висока передшкала посилює значення інтонації, вносить додатково елементи експресивності, виразності мовної реалізації.

До числа найважливіших ознак, спільних для трьох мов у плані інтонаційної диференціації значень толерантності / інтолерантності в мовленні, належать параметри енергетичного оформлення мовних реалізацій.

Характеризуючи істотність зазначених характеристик, можна відзначити, що середньоскладова сумарна енергія мовних стимулів, що реалізують «сильні» вольові та емоційні прояви (команда, захоплення, гнів і т. ін.) при передачі інтолерантності істотно перевершує аналогічний показник у фразах, що передають толерантне ставлення мовця, пов'язане зі «слабкими» емоціями (примирення, зняковільність).

Складові сумарної енергії - інтенсивність і тривалість, в значно більшій мірі відображують конкретну мовну специфіку. Однак типологічно спільні риси і для них мають перевагу.

Аналіз динамічних характеристик показує релевантність цих показників при диференціації толерантності / інтолерантності в мовленні політичних діячів, що пов'язано з просодією реалізації таких протилежних модально-оцінних значень, як благодушність / гнів, співчуття / зловтіху, миролюбність / агресивність та ін.).

Показник тривалості також виконує змісторозрізнявальні функції в німецькій, українській та російській мовах при передачі толерантності / інтолерантності в політичному мовленні, але значно рідше ніж динамічний компонент інтонації. Темп мовлення уповільнюється при вираженні інтолерантності: у даному випадку необхідно відзначити провідну роль інтонаційного оформлення супутніх толерантності модально-оціночних конотацій розважливості, вагомості, симпатії та ін. Прискорений темп

характерний для мовленнєвих стимулів, що передають роздратування, нетерпіння тощо (інтолерантність).

У зв'язку з вищесказаним, зрозуміло, що темп вимовляння толерантних / інтолерантних висловлювань не завжди може бути надійним маркером диференціації толерантності / інтолерантності в мовленні політиків, оскільки значною мірою залежить від супутніх модально-оціночних значень. При цьому подібними в аналізованих мовах зазвичай виявляються характер зміни темпорального компонента в різних сегментах синтагми, а також тривалість міжсинтагмених пауз та кількість і тривалість внутрісинтагмених пауз.

Таким чином, аналіз результатів експериментально-фонетичного дослідження свідчить про те, що при реалізації толерантних / інтолерантних висловлювань у політичному дискурсі в німецькій, українській та російській мовах інвентар маркованих інтонаційних параметрів у першу чергу залежить від наявності в них супутніх модально-оцінних значень.

Інтолерантна просодична модель у політичному дискурсі екстремістської спрямованості на прикладі агресивного переконання виділяється нами як інтердискурсивний маркер для даного типу дискурсу.

Розглянуті у цій роботі різновиди модально-оцінних значень, супутніх толерантним / інтолерантним реалізаціям у мовленні політиків охоплюють досить широкий спектр проявів.

Дані експериментально-фонетичного дослідження просодичних характеристик просодії толерантності/інтолерантності в політичному дискурсі з урахуванням супутніх модально-оцінних значень надали можливість проаналізувати основні зміни мелодійного, динамічного та темпорального компонентів інтонації та виявити релевантні спільні та конкретні мовні засоби актуалізації її дистинктивних характеристик.

До числа подібних міжмовних рис слід віднести таке.

Емоційно-експресивна інтонація з емпатичними відтінками «гнів», «лють», «збурювання», «несамовитість», «погроза», прискорений темп

мовленнєвого потоку й рубаний як засіб вираження емпізи категоричності, акцентно-мелодійне виділення ділянок мовлення, характерний для лідерів Третього рейху й сьогоднішніх лідерів екстремістських партій і рухів розглядається нами як просодичний інтердискурсивний маркер [165, с. 202]. Відзначається впливовий, маніпулятивний характер даної просодичної моделі.

Визначено, що просодичні ознаки ФСП толерантності/інтолерантності в політичній комунікації в зазначених мовах мають релевантні спільні та конкретні мовні засоби актуалізації дистинктивних інтонаційних характеристик на рівні мелодійних, динамічних і темпоральних характеристик. Щодо спільних рис просодії у досліджених мовах, то слід зазначити наявність таких.

1. Миролілюбне твердження відзначено підвищенням рівня мелодики, зростанням показників тривалості й помірною гучністю.

2. Дружелілюбне переконання характеризується збігом емпітичного й синтагматичного наголосів, відсутністю різких перепадів мелодійного контуру, помірними гучністю та темпом, схожістю м'якого тембрального забарвлення голосу політиків.

3. Тверда вимога має підвищену гучність, чітку акцентно-ритмічну структуру фрази, середню швидкість вимови.

4. Погроза маніфестується висхідно-спадним рухом тону з різкими тональними перепадами, підвищенням гучності в головному наголошеному складі, середньо складовою тривалістю в ядрі. Різке зниження тону в затакті й посилення динаміки проголошення характеризують даний ілокутив.

5. Образу визначається наявністю «хрипливатою» тембрального відтінку в голосі мовця, переривчастістю мовленнєвого потоку, загальним зниженням показників гучності та рівня мелодики, уповільненням темпу висловлювань.

6. Звинуваченню та грубому повчанню притаманне збільшення часу звучання сегментів фрази та фрази в цілому, значне зростання гучності

мовлення, звужений частотний діапазон фрази, наявність спадних термінальних тонів, збільшення тривалості міжсинтагмених пауз, а також зростання кількості та тривалості внутрішньосинтагмених пауз.

7. Агресивне переконання характеризується різким перепадом мелодики в перед'ядерній частині висловлення, прискоренням темпу мовлення, різкими емпатичними наголошеннями окремих слів у фразі, підвищеною гучністю вимови, що перетворюється на крик.

Разом з тим досить різноманітним виявляється і обсяг специфічних особливостей у сфері просодичного оформлення толерантності / інтолерантності в кожній із зіставляваних мов: від повного незбігу інвентарю використовуваних просодичних засобів до відмінностей у частотності їх функціонування в мові і розбіжностей в кількісному вираженні акустичних параметрів.

Відмінності першого типу спостерігаються відносно рідко. Розбіжність інтонаційних маркерів, що співвідноситься із різними одиницями плану змісту (толерантності / інтолерантності), найчастіше зумовлена деякими специфічними аспектами інтонаційної системи, що сформувалися і закріпилися в процесі історичного розвитку кожної із зіставляваних мов. До числа конкретних мовних інтонаційних особливостей цього типу належать такі.

Велика категоричність низького спадного тону в німецькій мові значною мірою звужує сферу його вживання при переданні значення толерантності в політичному мовленні в порівнянні з українською та російською мовами.

Цей тип ядерного тону в німецькій мові використовується головним чином для передачі таких модальних значень, як холодність, загроза, засудження, суворість, в той час як в українській і російській мовах низький спадний тон висловлює поряд із зазначеними модальними значеннями такі більш нейтральні значення, як спокійне прохання, пропозиція, ненаполегливе запрошення та ін. Саме цим пояснюється велика частотність

використання низького спадного тону в німецькій мові при реалізації інтолерантних реплік, а в українській і російській не рідким є використання його при інтонаційному оформленні толерантності.

До специфічних конкретних мовних характеристик слід віднести також спосіб просодичного вираження найбільш поширеного модального значення, супутнього толерантності – схвалення. Якщо в українській мові це модально-оцінне значення передається висхідно-спадним типом ядерного тону, то в німецькій – високим спадним тоном.

При передачі таких значень, як осуд, незадоволення у мовленні українською мовою використовується висхідно-спадний тон, у німецькій мові - спадно-висхідний. У ряді випадків характер зміни мелодики в перед'ядерній частині фраз також відображає конкретні мовні особливості інтонаційного оформлення толерантності / інтолерантності в усному мовленні.

Так у німецькій мові швидкість зниження мелодійної кривої в шкалі диференціює компоненти модально-семантичного поля «ступінь відповідальності» (значення - легковажно, вагомо); в українській мові цей акустичний параметр не є релевантним для градування зазначених модальних значень.

Отже, залежно від супутнього модально-оцінного значення толерантність (інтолерантність) можуть маркіруватися однаковими мелодичними змінами в шкалі. Аналогічна картина спостерігається і в інтонаційному оформленні компонентів модальної-семантичного поля «ступінь зацікавленості» (зацікавлено/ байдуже) при реалізації толерантності / інтолерантності в мовленні політичних діячів.

Той факт, що тривалість в українській і російській мовах, на відміну від німецької, не належить до числа фонематичних ознак на сегментному рівні, розширює можливості її використання в побудові інтонаційного оформлення висловлювання. Це проявляється, зокрема, в різному ступені

участі темпорального компонента в реалізації толерантності / інтолерантності, у мовленні українською, російською і німецькою мовами.

В українській та російській мовах середньоскладова тривалість ядерного складу є диференціальною ознакою, що протиставляє толерантні і інтолерантні фрази, в той час як в німецькій мові цей темпоральний параметр не є змісторозрізнявальним у цьому плані.

Значно більшою мірою спостерігаються відмінності в просодичному оформленні передаваних у зіставлюваних мовах значень толерантності / інтолерантності, що пов'язані з незбігом кількісних характеристик акустичних корелятивів і з різною частотністю функціонування окремих інтонаційних одиниць в мові.

Так українська мова характеризується менш різким характером зниження висоти голосу в спадному ядерному тоні, його звуженим діапазоном (нижчим порівняно з німецькою мовою початковим рівнем і вищим кінцевим рівнем тону); при оформленні висхідного ядерного тону, навпаки, для української мови характерний більш різкий підйом голосу і розширений діапазон (за рахунок вищого кінцевого рівня тону).

Слід відзначити і розширення тонального діапазону німецьких модально забарвлених фраз у цілому в порівнянні з українськими та російськими, що відбувається не тільки за рахунок відмінностей в оформленні ядерних тонів, але також і за рахунок незбігу рівнів першого наголошеного складу у досліджуваних мовах: тональний рівень першого наголошеного складу в німецькій мові, як правило, значно вище, ніж в українській і російській.

При цьому локалізація тонального піку в німецьких фразах частіше припадає на перший наголошений склад на відміну від української та російської, де тональний пік зміщений вправо.

Кількісні характеристики ЧОТ шкали, які пов'язані з диференційними ознаками толерантності / інтолерантності в зіставлюваних мовах, також демонструють тенденцію до прояви міжмовних відмінностей: німецькі

фрази, що передають емоційно насичені значення волевиявлення, марковані більш високим мелодійним рівнем шкали і її розширеним інтервалом.

Поряд із розбіжністю кількісних характеристик акустичних параметрів відмінності між зіставляваними мовами в особливостях співвіднесеності просодії з планом змісту виявляються в різній частотності прояву тих чи тих диференціальних інтонаційних ознак.

Так у німецькій мові при оформленні різних типів запитання найбільш типовим є рівно-висхідний термінальний тон, а в українській і російській мовах він вживається значно рідше.

У той же час висхідно-спадний тон виявляється функціонально більш навантаженим в українській мові. Як ще одну специфічну особливість можна констатувати значну ізрізаність тонального контуру німецьких фраз у порівнянні з більш плавним рухом ЧОТ в аналогічних українських і російських фразах.

Певні мовні особливості спостерігаються при оформленні висхідного тону завершення при переданні таких модальних значень, як припущення, невизначеність, легкість, здивування та ін.

У німецькій мові в цих випадках кінетичний тон реалізується найчастіше в ядрі, а в українській і російській більш поширеною є локалізація його в зяядерних складах.

Специфіка динамічного компонента виявляється в тому, що в німецькій мові максимальні показники інтенсивності, як і максимальні показники ЧОТ, тяжіють до першого наголошеного складу, в українській мові – до головного наголошеного. При цьому в німецькій мові інтенсивність ширше використовується для диференціації модальних значень у політичному мовленні, ніж в українській і російській.

Особливість часової організації німецьких фраз толерантності / інтолерантності, у порівнянні з українськими та російськими, полягає в меншій залежності тривалості ритмічного такту від кількості складів, що містяться в ньому, і у меншій варіативності часового компонента ритмічних

тактів у фразі.

Велика варіативність тривалості складу в українській мові дозволяє реалізувати цей акустичний параметр як змісторозрізнявальну ознаку при диференціації значень толерантності / інтолерантності частіше, ніж у німецькій мові.

Варіативність просодичних моделей у трьох мовах пов'язана з дією одних й тих факторів, що зумовлює універсальний характер механізмів виникнення змістової неоднозначності просодичних конструкцій – інтонаційної омонімії, синонімії, антонімії та ін.

Природно, що при формуванні груп інтонаційних омонімів (синонімів) в українській, російській та німецькій мовах не завжди спостерігається повна їх ідентичність у зв'язку з описаними вище специфічними конкретними мовними особливостями інтонаційного оформлення значень толерантності / інтолерантності в мовленні політиків.

Експериментальний матеріал дозволив проаналізувати характер співвіднесеності різнорівневих мовних засобів при передачі толерантних та інтолерантних відносин у мовленні.

Найбільш загальним є висновок про те, що просодичні ознаки, які виконують важливу роль у диференціації толерантних і інтолерантних висловлювань, зберігають свою змісторозрізнявальну значущість незалежно від характеру граматичної та акцентно-ритмічної структури синтагм в усіх досліджуваних мовах.

Конкретна мовна специфіка також пов'язана з особливостями граматичного та лексичного ладу зіставляваних мов, відмінностями в навантаженні акустичних параметрів при реалізації різних функцій інтонації. Зокрема, специфіка взаємодії інтонаційних та граматичних засобів вираження модальних значень у політичному мовленні українською, російською та німецькою мовами зумовлена відмінністю граматичного ладу зіставляваних мов. Це, у свою чергу, веде до появи конкретних мовних особливостей в акцентно-ритмічній структурі синтагми. Поряд зі значним

числом службових слів, які не виділяються наголосом у німецькій мові на відміну від української та російської, яскраво виявляється тенденція до ненаголошеного виголошення напівслужбових слів (особисті та присвійні займенники, модальні дієслова).

Конкретні мовні специфічні риси взаємодії інтонаційних та лексичних засобів вираження значень толерантності / інтолерантності в мовленні політичних діячів українською, російською та німецькою мовами пов'язані з деякими особливостями лексичного ладу зіставляваних мов.

Наприклад, німецька ввічлива пропозиція не виражається однослівними фразами, що посилює роль лексичного компонента і зменшує необхідність використання в повному обсязі інтонаційних засобів вираження вказаного значення у мовленні німецькою мовою при передачі толерантності.

Насамкінець ще раз слід підкреслити, що незважаючи на наявність цілого ряду конкретних мовних особливостей інтонаційного оформлення фраз, що передають значення толерантності / інтолерантності в мовленні політиків, характер механізмів співвіднесеності «інтонація – сенс» в головних рисах є повністю ідентичним в зіставляваних мовах. Більше того найістотніші риси цих механізмів, мабуть, можуть бути віднесені до мовних універсалій.

Висновки до розділу 3

Ураховуючи спрямованість дослідження, політичний дискурс трактується у дисертаційній роботі як сукупність дискурсивних практик учасників політичної комунікації й прагматичних аспектів, формуючих конкретну тематику політичної комунікації.

Серед ряду факторів найбільшою мірою йому властиві ефективність, переконливість та ідеологічність.

Важливою характеристикою сучасного політичного дискурсу є необхідність дотримання толерантного ставлення до всіх учасників політичної комунікації.

Толерантність проявляється в зниженні категоричності, емоційності, експресивності, інтенсифікації висловлення.

Для вуалювання негативного ставлення до об'єкта висловлення й досягнення прагматичної мети адресант часто використовує імпліцитне вираження негативної оцінки.

Мовленнєві засоби, покликані усунути ознаки агресивності й підсилити ступінь експлікації толерантності, реалізуються на лексичному, граматичному (синтаксичні й морфологічні) і просодичному рівнях.

На лексичному рівні вживається нейтральна лексика або лексеми з позитивним конотативним значенням, оцінна лексика, евфемізми, модальні дієслова і модальні конструкції.

На граматичному рівні характерною є відмова від директивних висловлювань, застосування риторичних запитань і суперлативів, а також морфолого-синтаксичних засобів передачі об'єктивної та суб'єктивної модальності.

На рівні стилістики – вживання епітетів, непрямих звернень, повторів, гіпербол, іронії, метафор, цитування.

Проблема інтолерантності і її складових (ненависть, агресія, упередження, нетерпимість) являє собою багатогранне явище, об'єкт

дослідження різних наукових напрямків – соціології, політології, психології, лінгвістики.

Категорія інтолерантності містить різні емоційні концепти і знаходить різноманітні засоби вираження з урахуванням національно-культурної і мовної специфіки.

Вербальна інтолерантність виявляється у виборі певних специфічних лексичних одиниць, а також у використанні певних мовленнєвих стратегій і тактик.

Для вираження інтолерантних відносин у політичному дискурсі характерне використання певних типів мовленнєвих актів, у яких максимально ефективно використовуються обрані стратегії.

Засоби вираження інтолерантності варіюються від украй агональних до амбівалентних (іронія, натяк, риторичне запитання).

Політичний дискурс представляє собою складне явище і при його вивченні увага сфокусувалась не тільки на лексичних та синтаксичних аспектах усного мовлення політичних діячів, але й на його інтонаційному оформленні, оскільки активне використання просодичних засобів у мовному спілкуванні зумовлене їх прагматичною функцією.

Дані експериментально-фонетичного дослідження просодичних характеристик мовлення в політичному дискурсі надали можливість проаналізувати основні зміни мелодійного, динамічного та темпорального компонентів інтонації та виявити релевантні спільні та конкретні мовні просодичні засоби актуалізації толерантності/інтолерантності.

Найбільшу інформативність відносно програмування перлокутивного ефекту толерантності / інтолерантності за допомогою параметрів інтенсивності, ЧОТ і тривалості має слово, що містить у своєму складі головний наголошений склад, далі відповідно до перлокутивної значущості слідує перше повнозначне слово шкали й в останню чергу

ідентифікація перлокуції здійснюється слухаючим по заядерному складу.

Найважливіші просодичні характеристики толерантності в політичному дискурсі зводяться на перцептивному рівні до таких ознак: чітка розмірена вимова, що надає мовленню урочистий, офіційний відтінок звучання, контрольований темп мовлення, відсутність пауз усередині значенневих синтагм, варіювання довжини пауз між синтагмами з метою підкреслення й виділення тема-рематичних взаємин у висловленні, модульована гучність мовлення, нейтральний мелодичний рівень, комбінація логічного й емоційного наголосів у висловленнях.

Разом із тим досить різноманітним виявляється й обсяг специфічних особливостей у сфері просодичного оформлення толерантності / інтолерантності в кожній із зіставляваних мов: від повного незбігу інвентарю використовуваних просодичних засобів до відмінностей у частотності їх функціонування в мові і розбіжностей у кількісному вираженні акустичних параметрів.

Одночасна компенсаторна взаємодія декількох акустичних параметрів є основою маніфестації перлокутивного ефекту толерантності / інтолерантності на просодичному рівні.

Перлокутивний ефект програмується за допомогою таких аранжувань акустичних параметрів, як збільшення інтенсивності при синхронному розвитку ЧОТ і складової тривалості; збільшення інтенсивності при одночасному зниженні ЧОТ і скороченні складової тривалості; посилення гучності, що супроводжується збільшенням ЧОТ і скороченням складової тривалості; рівний рівень інтенсивності при одночасному підйомі ЧОТ і стабільної складової тривалості.

Незважаючи на наявність цілого ряду конкретних мовних особливостей

інтонаційного оформлення фраз, що передають значення толерантності / інтолерантності в мовленні політиків, характер механізмів співвіднесеності «інтонація – сенс» в головних рисах є повністю ідентичним в зіставляваних мовах.

Більше того, найістотніші риси цих механізмів, мабуть, можуть бути віднесені до мовних універсалій.

Результати дослідження висвітлено в роботах автора [86; 89; 90; 91].

ВИСНОВКИ

Політичний дискурс активно досліджується в сучасній лінгвістиці та визначається в межах цього дослідження як мовне утворення, суб'єкт, адресат, зміст яких стосується сфери політики.

Політичний дискурс розуміється, таким чином, як складне комунікативне явище, що включає, з одного боку, сукупність усіх мовних актів (дискурсивних практик, політичних текстів), що представляють політичну комунікацію, а з іншого – усю суму знань про політичну реальність, необхідну для розуміння зазначених мовних актів, так званий комунікаційний соціальний контекст, що характеризує її учасників, процеси продукування та сприйняття мовлення з урахуванням фонових знань.

Публічне політичне мовлення – комунікативно-вмотивована форма мовленнєвої діяльності, яка передбачає зв'язне викладення комунікантом певного цілісного змісту, адресованого тій чи тій аудиторії.

Ця мовленнєва діяльність має реалізовуватися адекватно намірам мовця, цілям виступу та нормам мови за допомогою просодичних засобів.

Однією з важливих категорій сучасного політичного дискурсу є мовна толерантність, яка характеризується як вербальна реалізація загального принципу толерантності, ґрунтується на категоріях філософії, психології, етики.

Пресупозицію даної категорії складає опозиційне відношення «свій – чужий».

Розуміння толерантності як складного філософського поняття має як риси універсального, так і специфічного в німецькій, українській та російській національних традиціях. Тому з поняттям толерантності потрібно співвіднести не тільки поняття прийняття іншого, безконфліктність, неагресивність, ввічливість, але й терпіння, співчуття, миролюбність, характерні для слов'янського світосприйняття та мислення.

Проблема толерантності виникає в ситуації розбіжностей чи конфлікту. Отже, толерантність – це інструментальна категорія, що регулює процес спілкування, у якому вербальним засобам належить важливе місце. Толерантність виявляється в зниженні категоричності, емоційності, експресивності, інтенсифікації висловлення.

Структурно-когнітивними елементами інтолерантності є конфліктність, категоричність, нав'язування своєї думки, які реалізується в лінгвістичному плані в імперативних конструкціях, дискримінаційному виборі лексичних засобів, надмірній емоційності і категоричності висловлювань.

Емоційність, як і інші види сугестивних способів впливу, звернена до образного, а не понятійного мислення, має чітку маркірованість на просодичному рівні.

До дистинктивних лінгвістичних засобів вираження толерантності належать мовленнєві засоби, що покликані усунути ознаки агресивності й підсилити ступінь експлікації толерантності та реалізуються на лексичному, граматичному (синтаксичні й морфологічні) і просодичному рівнях.

На лексико-семантичному рівні :

- лексика з нейтральним або позитивним конотативним значенням,
- оцінна лексика;
- евфемізми;
- модальні дієслова і модальні конструкції;
- урахування фактору адресата.

На рівні граматики:

- відмова від директивних висловлювань;
- риторичні запитання;
- суперлатив;

- морфолого-синтаксичні засоби передачі об'єктивної та суб'єктивної модальності.

На рівні стилістики:

- епітети;
- непрямі звернення;
- повторювання;
- гіперболи;
- іронія;
- метафори;
- цитування.

На рівні риторичних прийомів і стратегій:

- узагальнення;
- наведення прикладів;
- посилення на авторитет;
- апеляція до суспільних, демократичних, релігійних цінностей;
- поправки;
- посилення на особистий досвід як елемент неформальності.

Означені мовні засоби є ефективним інструментом формування толерантної і коректної мовної поведінки в сучасних соціально-політичних умовах.

Принцип толерантності має універсальний характер і однаковий механізм реалізації мовних особливостей передання толерантності / інтолерантності в німецькій, українській та російській мовах також і на просодичному рівні.

Розглянуті у цій роботі різновиди модально-оцінних значень, супутніх толерантним / інтолерантним реалізаціям у мовленні політиків охоплюють

досить широкий спектр проявів.

Дані експериментально-фонетичного дослідження просодичних характеристик просодії толерантності/інтолерантності в політичному дискурсі з урахуванням супутніх модально-оцінних значень надали можливість проаналізувати основні зміни мелодійного, динамічного та темпорального компонентів інтонації та виявити релевантні спільні та конкретні мовні засоби актуалізації її дистинктивних характеристик

У роботі виявлено поліфункціональність просодії у формуванні, реалізації та ідентифікації комунікативної інтенції змісту висловлювання в політичній комунікації, визначено її роль як важливого фактора впливу на свідомість учасників політичної комунікації та формування їхньої прагматичної компетенції.

Найважливіші просодичні характеристики толерантності в рамках політичного дискурсу зводяться на перцептивному рівні до таких ознак:

- чітке розмірене вимовляння, що надає мовленню урочистий, офіційний відтінок звучання;
- контрольований темп мовлення; відсутність пауз усередині синтагм;
- варіювання довжини пауз між синтагмами з метою підкреслення і виділення тема-рематичних відношень у висловленні;
- модульована гучність мовлення; немаркований мелодійний контур;
- врівноважене вживання логічного і емпатичного наголосу у висловлюваннях.

Ранговий порядок значущості перцептивних ознак з урахуванням їх ролі у диференціації толерантності/ інтолерантності розподілився таким чином:

- енергетичне наповнення сегментів мовлення,
- їхня гучність,
- мелодика,
- темпоральні ознаки.

Релевантними спільними просодичними показниками, що диференціюють інтолерантні репліки від толерантних в мовленні політичних лідерів Німеччини, України і Росії, є :

на мелодійному рівні:

- підвищений частотний рівень ядра;
- вищий частотний інтервал ядра і заядерної частини;
- збільшення частотного інтервалу між піковою ЧОТ ядра і оточуючих його складів;
- використання скандентної шкали (замість монотонної або слайдингової);

на рівні динамічних характеристик:

- значна підвищеність інтенсивності фрази в цілому та в окремих її сегментах;
- збільшення інтервалу інтенсивності ядра і заядерної частини;
- суттєве зростання швидкості зміни інтенсивності в термінальній частині фрази;

на рівні темпоральних характеристик:

- збільшення часової контрастності між головним наголошеним і переднаголошеним складами;
- зростання тривалості міжсинтагмених пауз, а також кількості і тривалості внутрісинтагмених пауз;

на рівні енергетичних характеристик:

- суттєве підвищенням енергетичної наповненості фрази та окремих її сегментів.

Щодо конкретно- мовних дистинктивних характеристик просодії варто зазначити такі:

- локалізація максимальних показників ЧОТ на головному наголошеному складі в німецькій мові у зіставленні з локалізацією даного показника в перед'ядерній частині російських та українських висловлювань;

- локалізація максимальних показників інтенсивності в німецькій мові на складах, що марковані фразовим наголосом, у той час як у слов'янських мовах, які досліджуються, цей показник розташований у перед'ядерному сегменті фраз;

- максимальний час звучання спостерігається на останньому наголошеному складі, а в українському мовленні - на післянаголошеному складі, що не є характерним для російської мови, де тривалість післянаголошеного складу мінімальна незалежно від його локалізації у висловлюванні;

- прискорення темпу мовлення в російських висловлюваннях у порівнянні з українською та німецькою мовами;

- певний розподіл часу звучання між наголошеними і ненаголошеними складами російської мови (значна редуція ненаголошених складів у порівнянні з українською та німецькою мовами) сприяє більш ізохронній ритмічній організації російських фраз.

Поряд із загальними ознаками, що диференціюють два типи мовної реалізації, у результаті проведеного дослідження встановлено ряд конкретних мовних засобів у реалізації інтолерантності висловлювання у кожній з досліджуваних мов.

До числа дистинктивних ознак належать такі:

- у німецькій мові інтолерантні репліки на відміну від толерантних характеризуються оформленням заядерних складів в основному висхідним тоном, що не притаманно українській і російській мовам;

- в українській і російській мовах не тільки ядро (як у німецькій мові), але й заядерна частина інтолерантних мовних реалізацій відрізняється

вищим частотним рівнем, тональне оформлення кінцевих сегментів інтолерантної фрази характеризується значним зростанням швидкості спаду ЧОТ у порівнянні з термінальним тоном толерантних реплік;

-темп виголошення ядерної частини уповільнений в інтолерантних репліках в порівнянні з толерантними (у німецькій мові тривалість вимови, будучи важливою розрізняльною характеристикою якості голосних звуків на сегментному рівні, на відміну від української і російської мов не використовується як ознака, що диференціює толерантне ставлення від інтолерантного на рівні просодії висловлювання).

Аналіз експериментальних даних реалізації інтолерантності в мовленні політиків трьох країн виявив тісний взаємозв'язок лексико-граматичних та просодичних характеристик, які спрямовані на підвищення ефективності прагматичного впливу на слухачів.

При цьому просодичні параметри мовлення є важливими маркерами семантики інтолерантних висловлювань, уточнюють, доповнюють та розширюють зміст фрази.

Інтолерантна просодична модель у політичному дискурсі екстремістської спрямованості у трьох мовах виділяється нами як інтердискурсивний маркер для даного типу дискурсу.

Таким чином, результати експериментально-фонетичного дослідження особливостей просодії толерантності / інтолерантності в мовленні політиків підтвердили висунуту гіпотезу про те, що просодичні параметри мовлення виступають одним із важливих елементів реалізації та ідентифікації інтенціонального плану висловлення і є вагомим засобом формування перлокутивного ефекту толерантності/ інтолерантності в політичній комунікації.

Вирішальна роль лінгвістичних засобів в оформленні толерантної мовної поведінки комунікантів у конфліктних ситуаціях у сучасному суспільстві очевидна.

Варіювання комунікативними стратегіями дозволяє адресанту

враховувати вплив мовних засобів на адресата, або підсилюючи, або пом'якшуючи ступінь впливу повідомлення на його раціональну та / або емоційну сфери, таким чином прогнозуючи перлокутивний ефект мовного спілкування, свідомо пом'якшуючи або уникаючи домінуючих дискурсивних стратегій пейоризації або дискримінації «чужого» / «іншого» у свідомості адресата.

Сучасна теорія і практика толерантного спілкування повинна будуватися в політичному комунікативному просторі на основі безперервної адаптивної моделі толерантної мовної комунікації.

Дана модель пропонує врахування факторів, що сприяють формуванню прагматичної толерантної компетенції.

Перспектива наукових досліджень просодичних засобів вираження толерантності / інтолерантності полягає в розширенні кола досліджуваних емоційно-модальних значень ФСП толерантності / інтолерантності в політичній комунікації.

ДОДАТКИ

Додаток А.

Фрагменти текстів виступів політиків Німеччини, України та Росії

Johannes Rau

- Das so genannte Kopftuchurteil des Bundesverfassungsgerichts vom 24. September 2003, die in der Folge von einigen Landesregierungen geplanten oder schon beschlossenen Kopftuchverbote für Lehrerinnen und die öffentlichen Diskussionen darüber: All das ist eine neue Runde in einer alten Debatte und in einer Auseinandersetzung, die immer geführt wird, wenn Menschen unterschiedlicher Herkunft, unterschiedlicher Religionszugehörigkeit und unterschiedlicher Überzeugungen aufeinander treffen.
- Es geht um die Frage: Wie können Menschen miteinander leben, die ganz unterschiedliche Dinge für wahr und für richtig halten und auch manches tun, was die jeweils anderen unbegreiflich finden?
- Dazu mussten der Staat und die Kirchen einen für sie wesentlichen Verzicht leisten: Der Staat musste auf eine religiöse Rechtfertigung verzichten. Die Staatsgewalt ist nicht mehr "von Gott" verliehen, sondern geht "vom Volke aus". Das hört sich heute selbstverständlich an, das war es aber lange Zeit nicht. Die Religionen mussten ihrerseits darauf verzichten, ihren absoluten Geltungsanspruch, ihren "Wahrheitsanspruch", mit Hilfe staatlicher Gewalt durchzusetzen.
- Niemand hat in unserem Land das Recht, unter Berufung auf seinen Glauben die in unserem Grundgesetz garantierten Menschenrechte und Bürgerrechte zu verletzen.
- Unser Staat ist kein religionsfeindlicher und auch kein religionsfreier Staat. Im Gegenteil: Unser Staat schützt die Religionsfreiheit aller.
- Es ist doch ganz selbstverständlich, dass gläubige Menschen ihren Glauben für den richtigen Glauben halten. Das gilt für Christen genauso wie für Juden und Muslime.

Richard von Weizsäcker

- Es gibt keine endgültig errungene moralische Vollkommenheit - für niemanden und kein Land! Wir haben als Menschen gelernt, wir bleiben als Menschen gefährdet. Aber wir haben die Kraft, Gefährdungen immer von neuem zu überwinden.

- Hitler hat stets damit gearbeitet, Vorurteile, Feindschaften und Haß zu schüren.
- Lassen Sie sich nicht hineintreiben in Feindschaft und Haß
gegen andere Menschen,
gegen Russen oder Amerikaner,
gegen Juden oder Türken,
gegen Alternative oder Konservative,
gegen Schwarz oder Weiß.

В. Ющенко

- Я до цього не називав, але сьогодні в мене є моральне право її назвати. Найбільша моя помилка за 5 років - це Тимошенко .
- Якби ми мали на цій посаді людину конструктивну, ті люди, які представляли Майдан, мали б і другу п'ятирічку у владі .
- Я не можу уявити прем'єр-міністра, який роками не робить реформ. Знаєте, яка різниця між сірою польовою мишею і Мікі Маусом? Піар.
- Я переконаний, що моя найбільша помилка - це Тимошенко. Найбільша помилка, що ми її двічі приводили до влади.

Ю. Тимошенко

- Я вирішила в цій промові присвятити Ющенко лише один абзац. Більше ця людина не заслуговує. Ющенко - тотальне розчарування. Для світу, країни і нації. Він виявився абсолютно неспроможним, безпомічним та пустим. Ця людина руйнувала все, за що бралася.
- Нарешті, ми також відповідальні за те, що цей лукавий чоловік опинився в кріслі глави держави, і саме ми ледь не за руки привели його на вулицю Банкову і посадили в крісло, яке йому так сподобалося, що він уріс у нього за лічені дні після інавгурації

Д. Медведєв

- В последнее время украинская и российская общественность выражает тревогу по поводу наших двусторонних отношений. По признанию самих украинских политиков, их уровень сейчас беспрецедентно низок, и с этим трудно не согласиться. Напряжённость в отношениях России и Украины действительно зашкаливает.
- Я не раз говорил о том, что Россия стремится быть прогнозируемым, сильным, комфортным партнёром для своих соседей, тем более для страны, с народом которой у нас общие исторические и культурные корни. Не просто соседские, а, как принято считать, братские отношения. Когда-то, если я правильно помню, великий сын украинского и русского народа Николай Васильевич Гоголь сказал «Нет уз святее товарищества». И, празднуя его юбилей, мы ещё раз вспоминали об этих словах. Это празднование стало ещё одной яркой иллюстрацией духовной близости наших народов.

В. Путін

- Вся система права одного государства, прежде всего, конечно, Соединенных Штатов, перешагнула свои национальные границы во всех сферах: и в экономике, и в политике, и в гуманитарной сфере навязывается другим государствам.
- Единственным механизмом принятия решений по использованию военной силы как последнего довода может быть только Устав ООН.
- Если сегодня новый министр обороны Соединенных Штатов здесь нам объявит, что Соединенные Штаты не будут прятать эти лишние заряды ни на складах, ни „под подушкой“, ни „под одеялом“, я предлагаю всем встать и стоя это поприветствовать.

Додаток Б.

Інтонограми фраз ФСП модальності толерантності/інтолерантності

«Звинувачення» (німецька мова)

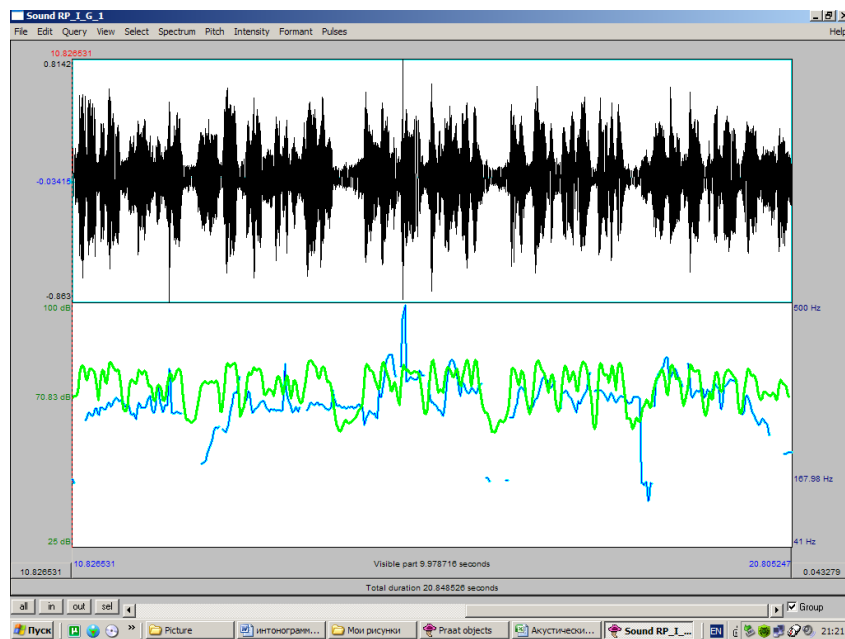

Рис.1. Інтонограма реалізації звинувачення «Aber die deutschen Politiker, ausgenommen der Republikaner, sind unfähig und unwillig, der islamischen Herausforderung wirkungsvoll zu begegnen!»

«Звинувачення» (українська мова)

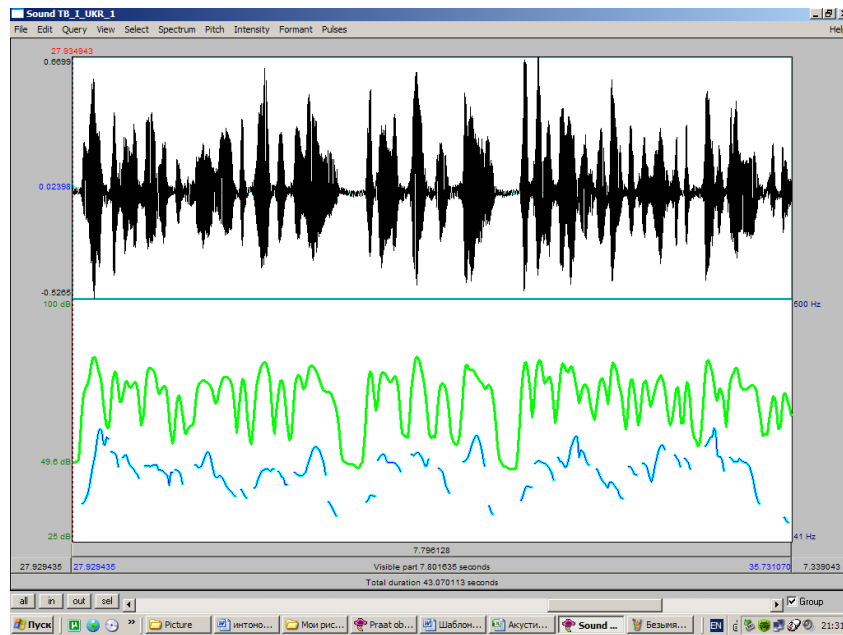

Рис.2. Інтонаграма реалізації звинувачення «Ви, скажемо, сьогодні, прислужуєте п'ятій колоні, о цій московській силі, яка на сьогоднішній день хоче знищити все українське».
«Звинувачення» (російська мова)

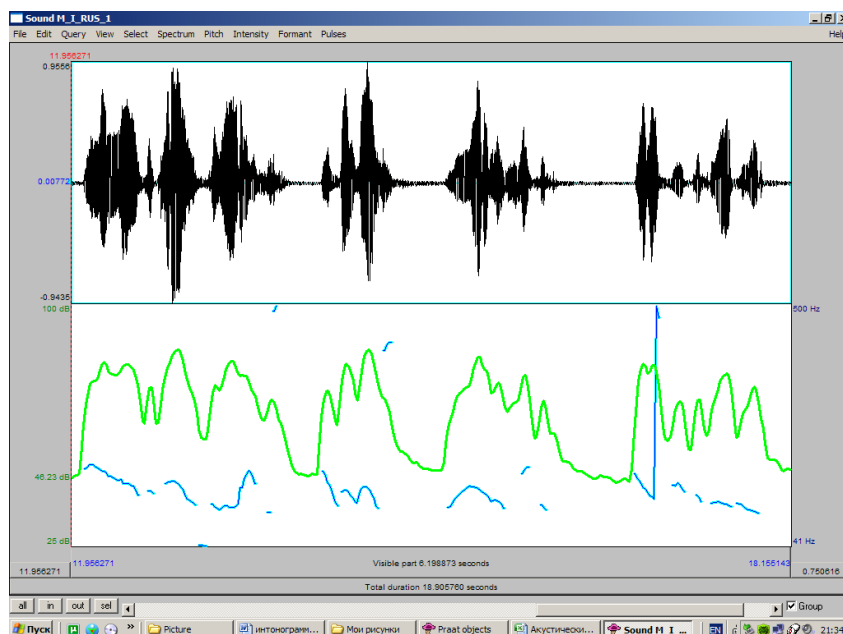

Рис.3. Інтонаграма реалізації звинувачення «Іменно из украинского оружия убивали мирных жителей и российских миротворцев!»

«Миролюбне твердження» (німецька мова)

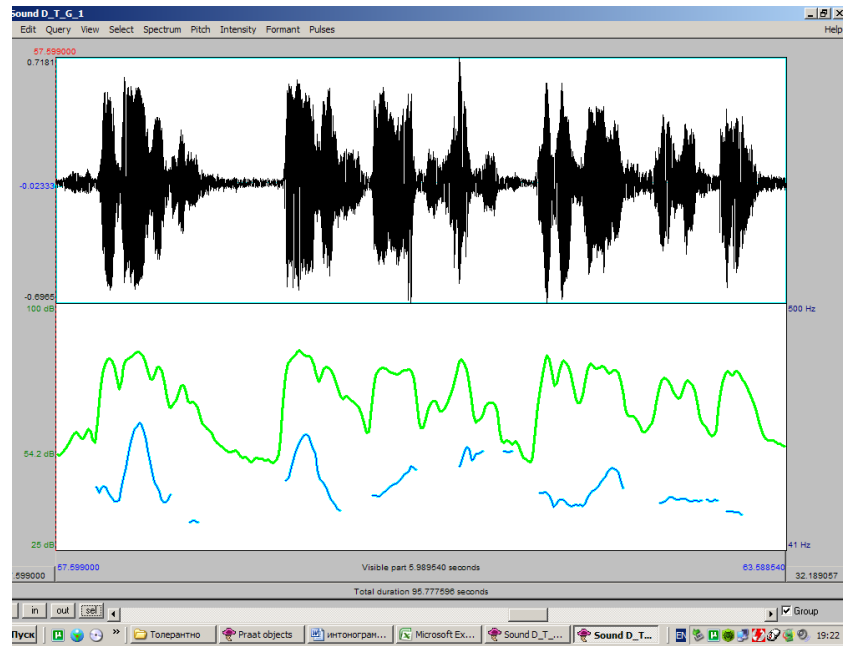

Рис.4. Інтонограма реалізації миролюбного твердження «Im Gegenteil, unser Staat schützt die Religionsfreiheit aller».

«Миролюбне твердження» (українська мова)

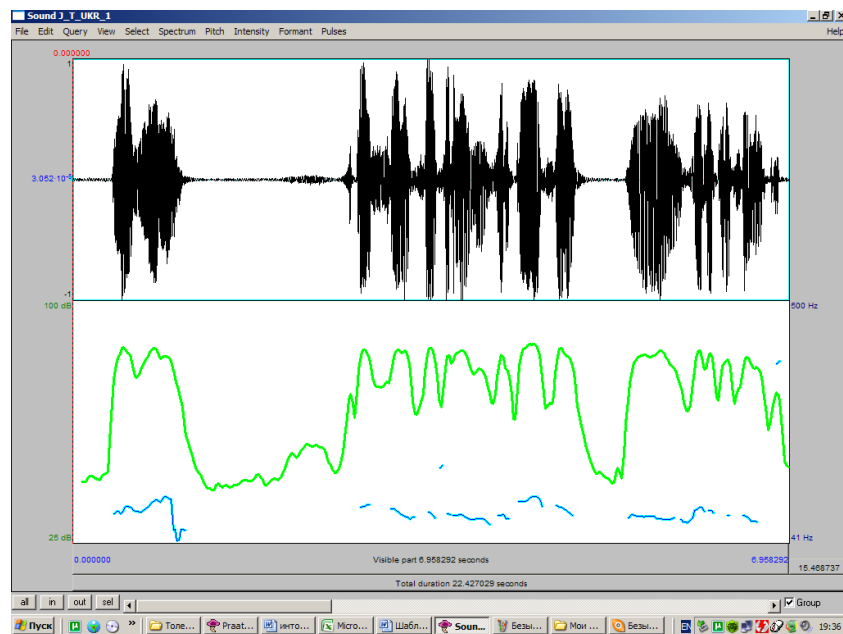

Рис.5. Інтонограма реалізації миролюбного твердження «Я вірю в те, що цей парламент згуртується і буде працювати».

«Миролюбне твердження» (російська мова)

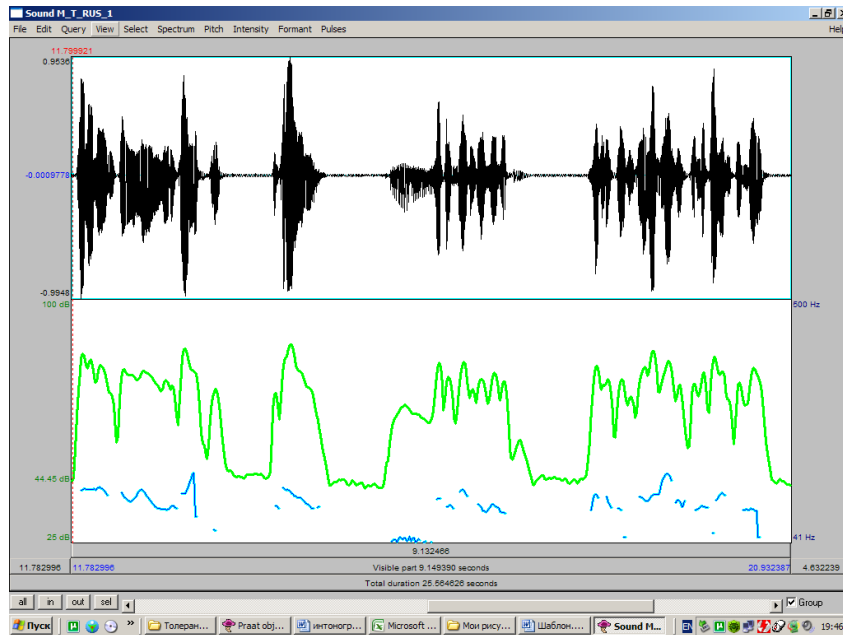

Рис.6. Інтонаграма реалізації миролюбного твердження «Я надіюсь, що у нового керівництва України в цьому випадку буде значительное число можливостей для того, чтобы существенно улучшить наши отношения».

«Погроза» (німецька мова)

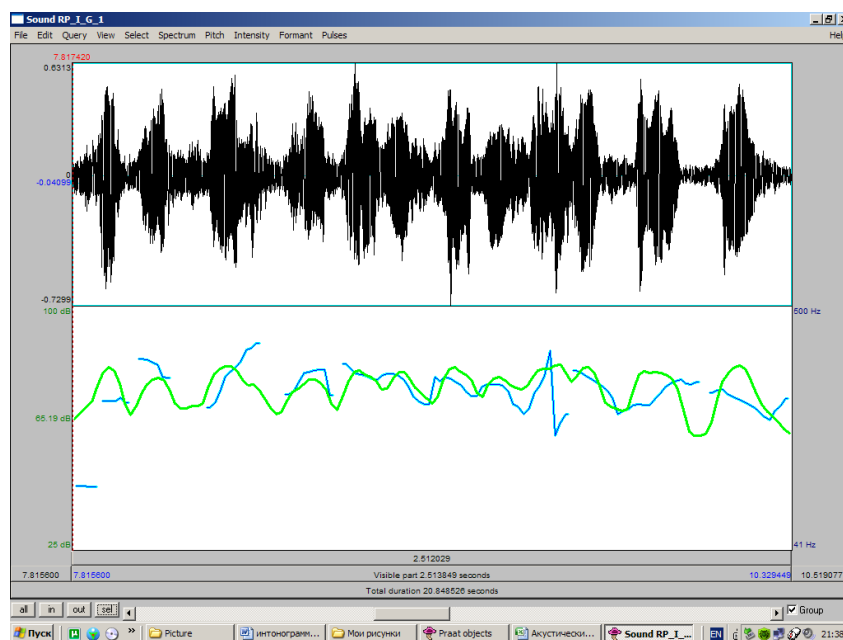

Рис.7. Інтонаграма реалізації погрози «Es ist Schluss mit der Islamisierung Deutschlands!»

«Погроза» (російська мова)

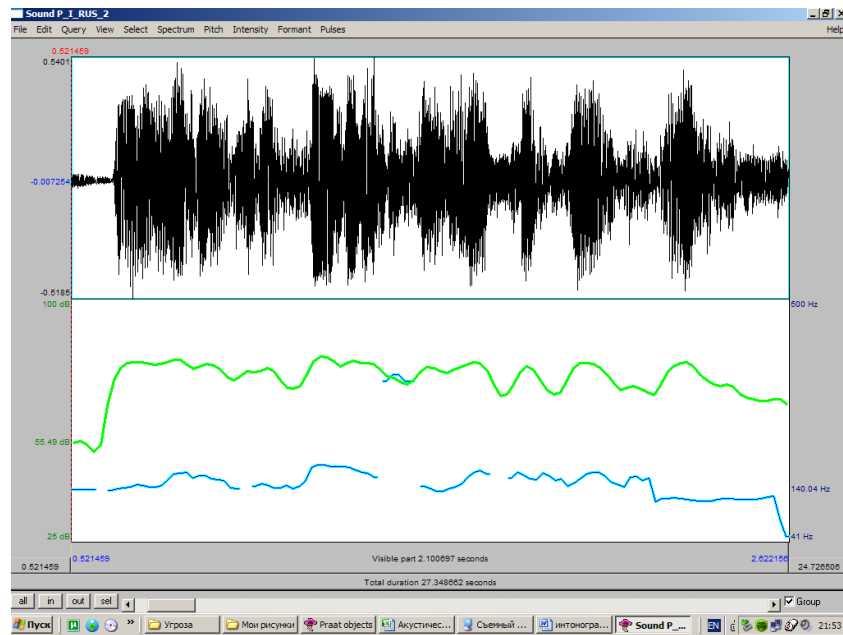

Рис.8. Інтонаграма реалізації погрози «Мы будем преследовать террористов везде!»

«Погроза» (українська мова)

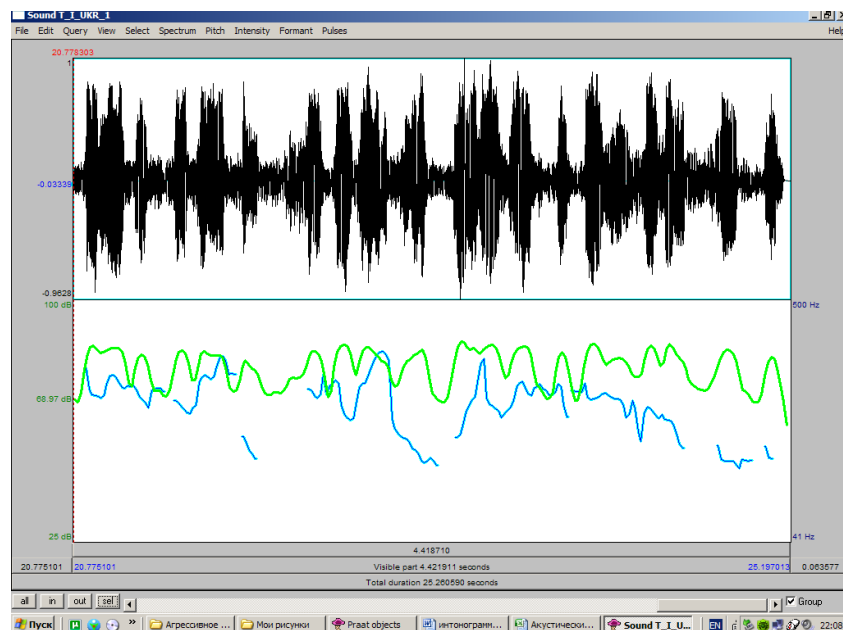

Рис.9. Інтонаграма реалізації погрози «То можу сказати, що сьогодні його гольф і теніс завершуються».

«Грубе повчання» (німецька мова)

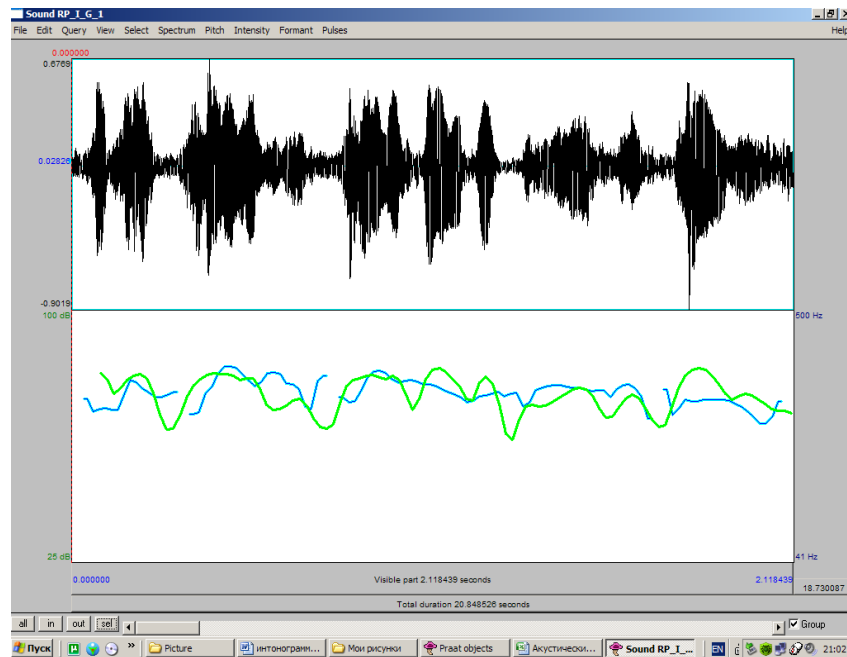

Рис.10. Інтонограма реалізації грубого повчання « Die Türkei ist kein europäisches Land!»

«Грубе повчання» (українська мова)

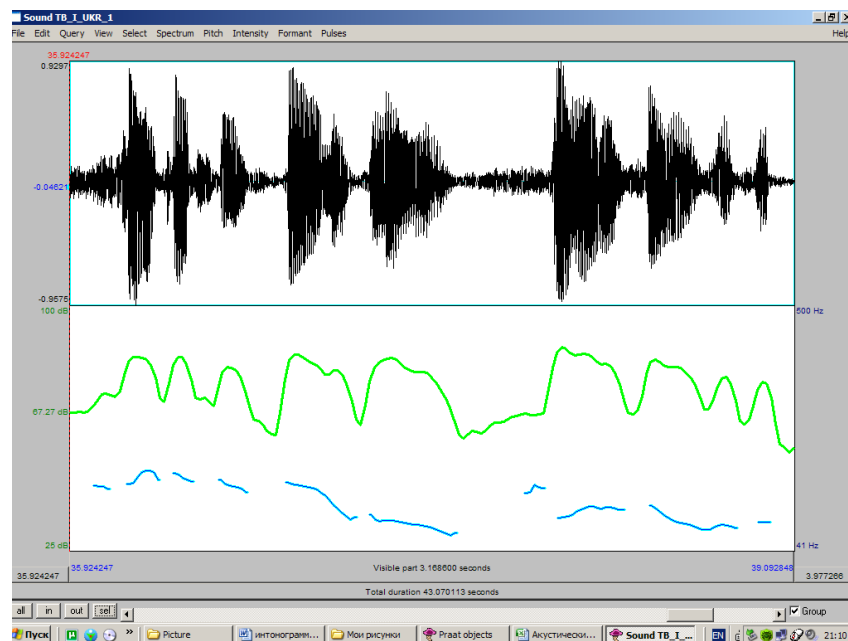

Рис.11. Інтонограма реалізації грубого повчання «Хай хоч на стелю плюють і голосують за це!»

«Грубе повчання» (російська мова)

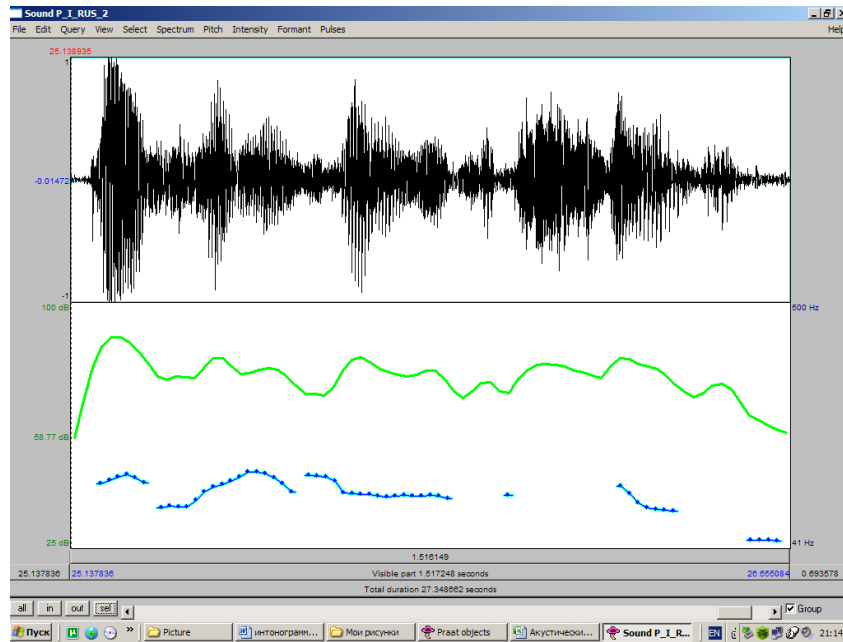

Рис.12. Інтоніограма реалізації грубого повчання «Пусть жену свою учат щи варить!»

«Дружелюбне переконання» (німецька мова)

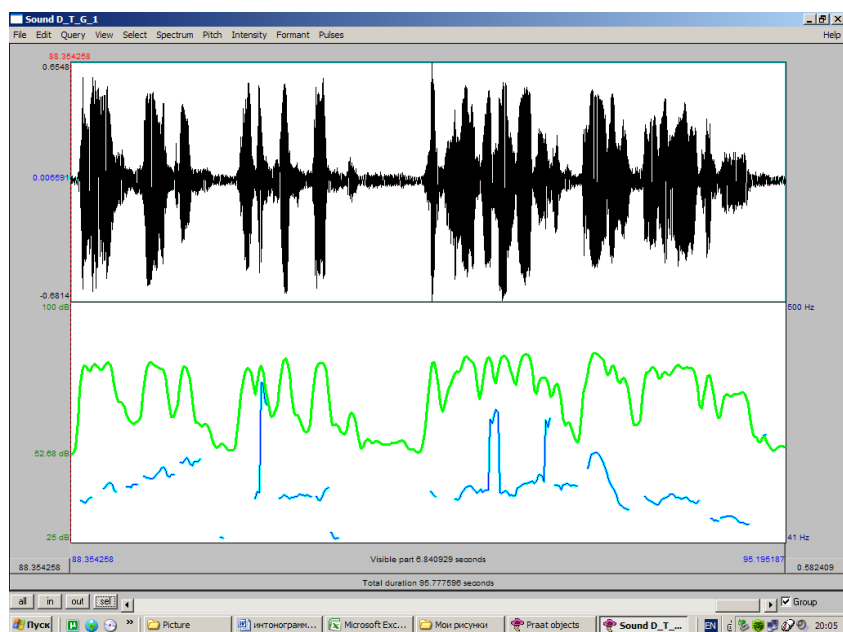

Рис.13. Інтоніограма реалізації дружелюбного переконання «Gleichzeitig habe ich Respekt vor allen, die ihr Leben auf andere Fundamente gründen».

«Дружелюбне переконання» (українська мова)

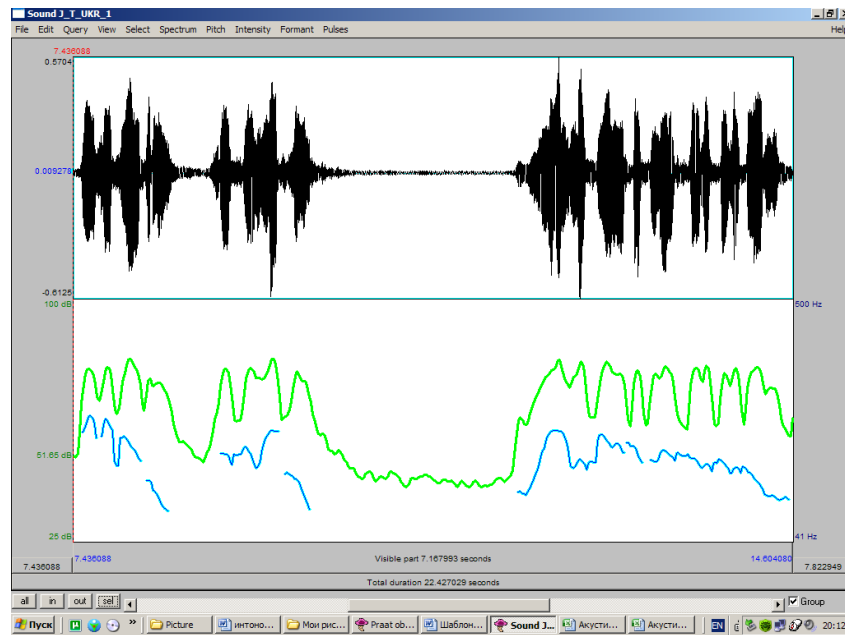

Рис.14. Інтонаграма реалізації дружлюбного переконання «Дуже добре, що сьогодні є на кого покласти відповідальність».

«Дружлюбне переконання» (російська мова)

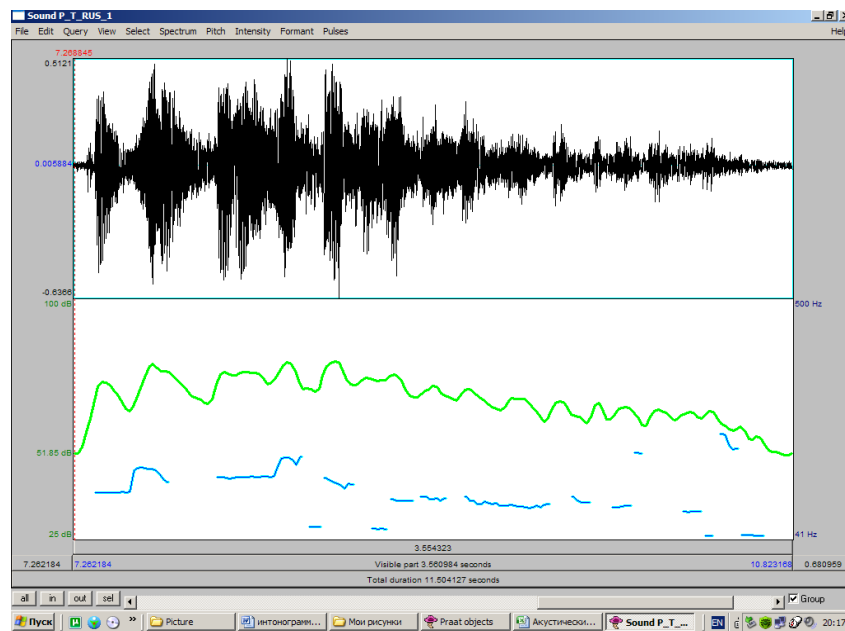

Рис.15. Інтонаграма реалізації дружлюбного переконання «Россия дорожит добрыми отношениями с республикой Армения».

«Образа» (німецька мова)

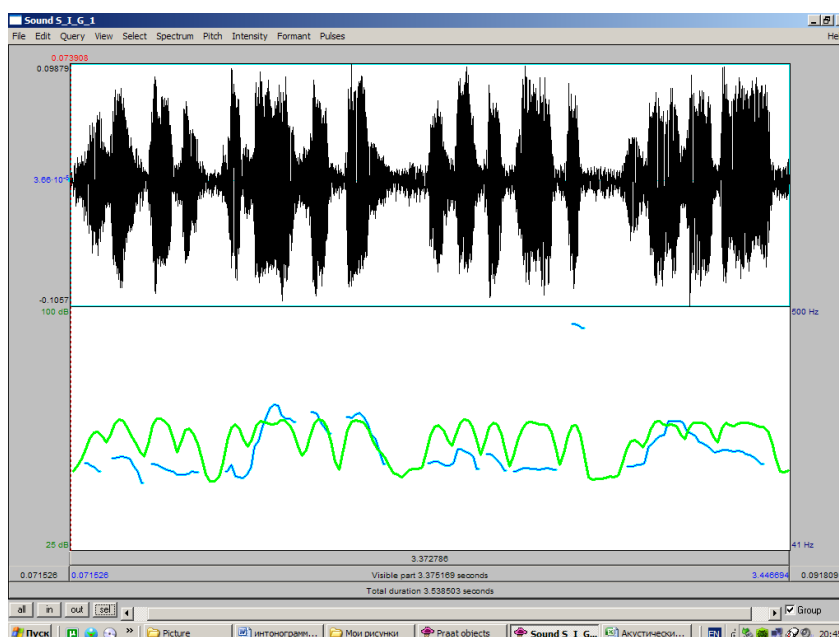

Рис.16. Інтоніграма реалізації образи « Sie sind ewig genau so dumm in dieser Frage wie jener war!»

«Образа» (українська мова)

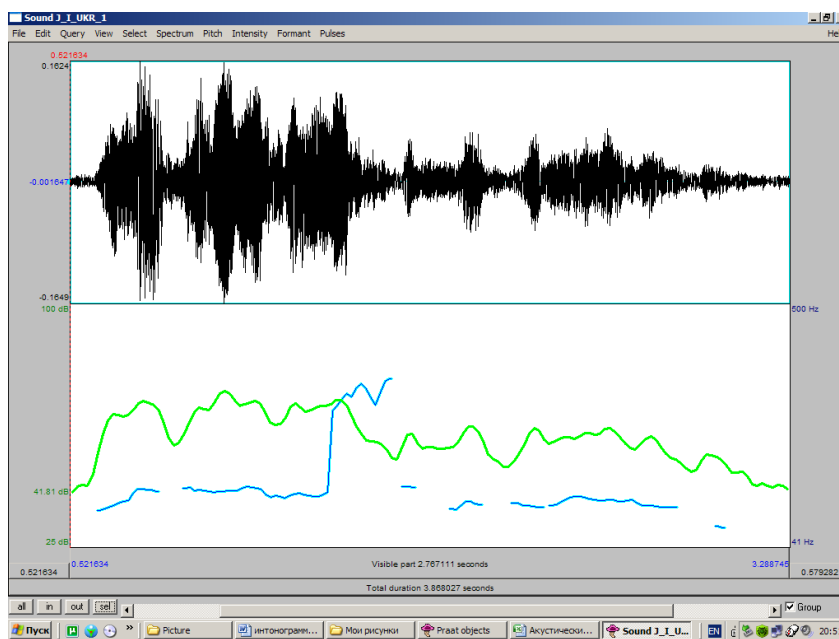

Рис.17. Інтонаграма реалізації образи «Вона прем'єр-міністр як корова на льду!»

«Агресивне переконання»

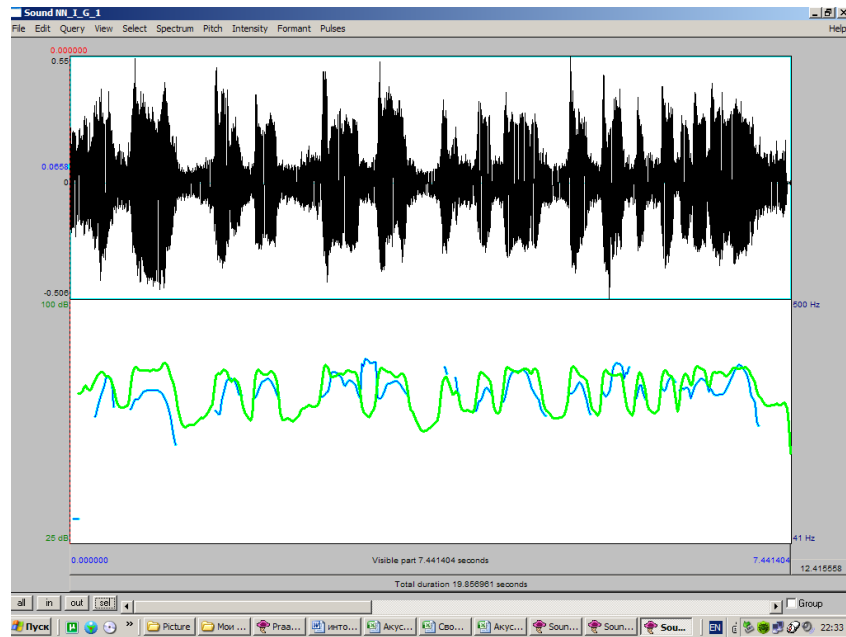

Рис.18. Інтонограма реалізації агресивного переконання «Breslau, Danzig, Königsberg und Statin sind deutsche Städte wie Berlin!» (У. Фойгт)

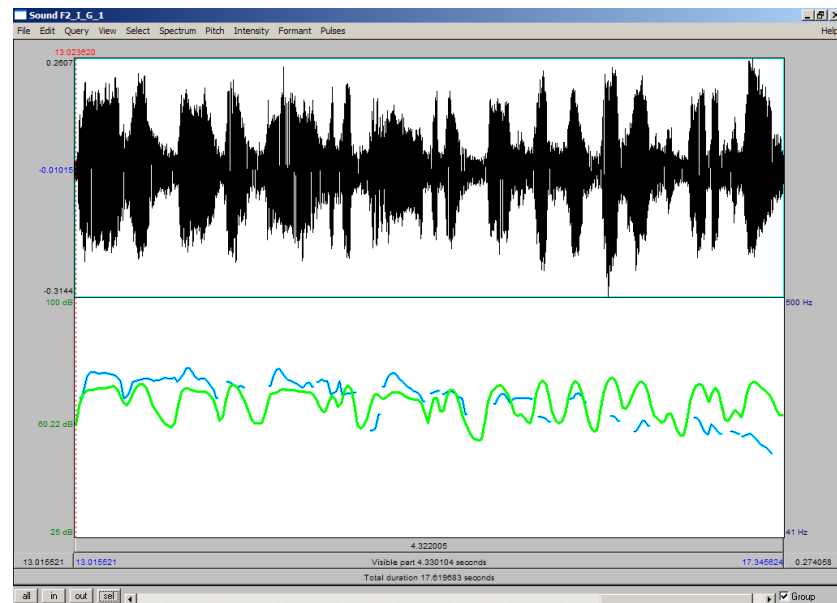

Рис.19. Інтонограма реалізації агресивного переконання «Hier habe ich nur zu vernichten und auszurotten, weiter nichts!» (А. Гітлер)

Додаток В

Таблиця В.3.1

Перевірка статистичної гіпотези H_0 про незначущість розбіжностей між частотними параметрами толерантних та інтолерантних фраз

Параметри, що зіставляються	мова	n_x	n_y	t_{emp}	$t_{кр}$	Значущість розбіжностей
Середній частотний рівень фрази	німецька	162	138	1,21	1,97	незначуща
	українська	153	127	1,50	1,97	незначуща
	російська	148	127	1,72	1,97	незначуща
Частотний рівень шкали	німецька	147	120	1,47	1,97	незначуща
	українська	138	111	1,64	1,97	незначуща
	російська	130	110	1,67	1,97	незначуща
Частотний рівень ядра	німецька	162	138	14,6	1,97	значуща
	українська	153	127	18,7	1,97	значуща
	російська	148	127	19,6	1,97	значуща
Частотний рівень заядерної частини	німецька	147	120	1,48	1,97	незначуща
	українська	138	111	9,53	1,97	значуща
	російська	130	110	6,53	1,97	значуща
Частотний діапазон фрази	німецька	162	138	1,68	1,97	незначуща
	українська	153	127	1,81	1,97	незначуща
	російська	148	127	1,71	1,97	незначуща
Частотний інтервал шкали	німецька	147	120	1,69	1,97	незначуща
	українська	138	111	1,73	1,97	незначуща
	російська	130	110	1,44	1,97	незначуща
Частотний інтервал ядра	німецька	162	138	17,4	1,97	значуща
	українська	153	127	14,0	1,97	значуща
	російська	148	127	16,2	1,97	значуща
Частотний інтервал між ядром та шкалою	німецька	147	120	22,8	1,97	значуща
	українська	138	111	19,7	1,97	значуща
	російська	130	110	18,5	1,97	значуща
Середній частотний рівень повноскладових фраз	німецька	124	108	1,43	1,97	незначуща
	українська	118	103	1,63	1,97	незначуща
	російська	112	96	1,89	1,97	незначуща
Середній частотний рівень еліптичних фраз	німецька	38	30	1,49	2,00	незначуща
	українська	35	24	1,70	2,00	незначуща
	російська	36	31	1,83	2,0	незначуща
Частотний рівень ядра у фразах акцентної структури А	німецька	62	56	8,75	1,98	значуща
	українська	51	43	6,79	1,98	значуща
	російська	50	39	6,48	1,99	значуща
Частотний рівень ядра у фразах акцентної структури В	німецька	24	25	4,13	2,01	значуща
	українська	23	17	2,88	2,03	значуща
	російська	20	16	3,86	2,04	значуща

Таблиця В.3.2

Перевірка статистичної гіпотези H_0 про незначущість розбіжностей між динамічними параметрами толерантних та інтолерантних фраз

Параметри, що зіставляються	<i>мова</i>	n_x	n_y	t_{emp}	$t_{кр}$	Значущість розбіжностей
Середній рівень інтенсивності фрази	німецька	162	138	26,7	1,97	значуща
	українська	153	127	29,8	1,97	значуща
	російська	148	127	23,6	1,97	значуща
Рівень інтенсивності шкали	німецька	147	120	26,3	1,97	значуща
	українська	138	111	23,5	1,97	значуща
	російська	130	110	24,5	1,97	значуща
Рівень інтенсивності ядра	німецька	162	138	30,3	1,97	значуща
	українська	153	127	32,5	1,97	значуща
	російська	148	127	26,4	1,97	значуща
Інтервал інтенсивності шкали.	німецька	147	120	11,6	1,97	незначуща
	українська	138	111	19,	1,97	незначуща
	російська	130	110	12,6	1,97	незначуща
Інтервал інтенсивності ядра	німецька	162	138	38,6	1,97	значуща
	українська	153	127	41,	1,97	значуща
	російська	148	127	34,3	1,97	значуща
Інтервал інтенсивності між ядром та заядерною частиною	німецька	147	120	40,8	1,97	значуща
	українська	138	111	39,8	1,97	значуща
	російська	130	110	35,6	1,97	значуща
Швидкість зміни інтенсивності у ядрі	німецька	162	138	43,7	1,97	значуща
	українська	153	127	45,8	1,97	значуща
	російська	148	127	39,4	1,97	значуща
Середній рівень інтенсивності повноскладових фраз	німецька	124	108	15,9	1,97	значуща
	українська	118	103	18,4	1,97	значуща
	російська	112	96	14,7	1,97	значуща
Середній рівень інтенсивності елептичних фраз	німецька	38	30	18,2	2,00	значуща
	українська	35	24	21,7	2,00	значуща
	російська	36	31	15,7	2,0	значуща
Рівень інтенсивності ядра у фразах акцентної структури A	німецька	62	56	17,3	1,98	значуща
	українська	51	43	19,8	1,98	значуща
	російська	50	39	16,4	1,99	значуща
Рівень інтенсивності ядра у фразах акцентної структури B	німецька	24	25	19,3	2,01	значуща
	українська	23	17	19,1	2,03	значуща
	російська	20	16	17,3	2,04	значуща

Таблиця В.3.3

Перевірка статистичної гіпотези H_0 про незначущість розбіжностей між темпоральними параметрами толерантних та інтолерантних фраз

Параметри, що зіставляються	<i>мова</i>	n_x	n_y	t_{emp}	$t_{кр}$	Значущість розбіжностей
Середнескладова тривалість фрази	німецька	162	138	1,81	1,97	незначуща
	українська	153	127	1,48	1,97	незначуща
	російська	148	127	1,63	1,97	незначуща
Середнескладова тривалість ядра	німецька	147	120	1,21	1,97	незначуща
	українська	138	111	11,6	1,97	значуща
	російська	130	110	14,7	1,97	значуща
Темпоральний інтервал між ядром та перед'ядерним складом	німецька	162	138	19,7	1,97	значуща
	українська	153	127	21,1	1,97	значуща
	російська	148	127	18,8	1,97	значуща
Тривалість міжсинтагмених пауз	німецька	208	169	58,3	1,97	значуща
	українська	193	165	74,1	1,97	значуща
	російська	184	176	59,4	1,97	значуща
Тривалість внутрішньосинтагмених пауз	німецька	5	28	63,5	1,97	значуща
	українська	7	33	72,8	1,97	значуща
	російська	8	37	60,4	1,97	значуща
Середнескладова тривалість ядра повноскладових фраз	німецька	124	108	1,21	1,97	незначуща
	українська	118	103	11,6	1,97	значуща
	російська	112	96	14,7	1,97	значуща
Середнескладова тривалість ядра еліптичних фраз	німецька	38	30	1,21	2,00	незначуща
	українська	35	24	11,6	2,00	значуща
	російська	36	31	14,7	2,0	значуща
Середнескладова тривалість фрази акцентної структури А	німецька	62	56	1,81	1,98	незначуща
	українська	51	43	1,48	1,98	незначуща
	російська	50	39	1,63	1,99	незначуща
Середнескладова тривалість фрази акцентної структури В	німецька	24	25	1,81	2,01	незначуща
	українська	23	17	1,48	2,03	незначуща
	російська	20	16	1,63	2,04	незначуща

Перевірка статистичної гіпотези H_0 про незначущість розбіжностей між параметрами сумарної енергії толерантних та інтолерантних фраз

Параметри, що зіставляються	Мова	n_x	n_y	t_{emp}	$t_{кр}$	Значущість розбіжностей
Середня звукова енергія складів фрази	німецька	162	138	29,3	1,97	значуща
	українська	153	127	31,8	1,97	значуща
	російська	148	127	27,7	1,97	значуща
Середня звукова енергія складів шкали	німецька	147	120	26,2	1,97	значуща
	українська	138	111	25,3	1,97	значуща
	російська	130	110	27,3	1,97	значуща
Середня звукова енергія ядерного складу	німецька	162	138	33,7	1,97	значуща
	українська	153	127	38,5	1,97	значуща
	російська	148	127	36,1	1,97	значуща
Середня звукова енергія складів повноскладових фраз	німецька	124	108	19,6	1,97	значуща
	українська	118	103	21,3	1,97	значуща
	російська	112	96	27,9	1,97	значуща
Середня звукова енергія складів елптичних фраз	німецька	38	30	23,1	2,00	значуща
	українська	35	24	21,5	2,00	значуща
	російська	36	31	20,9	2,0	значуща
Середня звукова енергія складів у фразах акцентної структури А	німецька	62	56	25,9	1,98	значуща
	українська	51	43	19,2	1,98	значуща
	російська	50	39	19,4	1,99	значуща
Середня звукова енергія складів у фразах акцентної структури В	німецька	24	25	21,8	2,01	значуща
	українська	23	17	24,4	2,03	значуща
	російська	20	16	20,5	2,04	значуща

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аболин Б.И.* Концепт «толерантность» в когнитивно-дискурсивном аспекте: автореф. дис. на соискание уч.степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / Б.И. Аболин. – Екатеринбург, 2009. – 23 с.
2. *Алтунян А.Г.* Анализ политических текстов : учебное пособие / А.Г. Алтунян. – М.: Университетская книга; Логос, 2006. – 384 с.
3. *Андрійченко О.І.* Лексико-фразеологічна основа текстів політичних дискусій (на матеріалі української преси кінця ХХ-початку ХХІ століття) : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.філол.наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О.І.Андрійченко. – К., 2006. - 23 с.
4. *Артемов В.А.* Экспериментальная фонетика / В.А. Артемов. – М.: Изд-во лит. на иностр. языках, 1956. – 228 с.
5. *Арутюнова Н.Д.* Язык и мир человека / Н.Д.Арутюнова. - 2-е изд., испр. – М.: «Языки русской культуры», 1998. – 896 с.
6. *Типологія інтонації мовлення* / [Багмут А.Й., Борисюк І.В., Олійник Г.П., Плющ Н.П.]. - К.: Видавництво «Наукова думка», 1977. – 495 с.
7. *Баранов А.Н.* Немецко-русский и русско-немецкий словарь лингвистических терминов: с английскими эквивалентами / А.Н.Баранов, Д.О.Добровольский. – [2-е изд., испр. и доп.]– М.: АСТ-ПРЕСС ШКОЛА : АСТ-ПРЕСС МАРТ, 2006. – 496 с.
8. *Баранов А.Н.* Лингвистическая экспертиза текста : теория и практика : учеб. пособие / А.Н.Баранов. – М.: Флинта : Наука, 2007. – 592 с.
9. *Барт Р.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика. / Р.Барт. - Пер. с фр. / [Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова].— М.: Прогресс, 1989— 616 с.
10. *Бацевич Ф.С.* Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С.Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с.

11. *Башук А.И.* Коммуникативно-стратегический анализ политического текста // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия "Филология". - Т. 19 (58). - 2006.- № 2.- С. 167-171.

12. *Безугла Л.Р.* Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен : монографія / [Безугла Л.Р., Бондаренко Є.В., Донець П.М., Мартинюк А.П., Морозова О.І., Пасинок В.Г. , Піхтовнікова Л.С., Л.В. Солощук Л.В., Фролова І.Є., Швачко С.О., Шевченко І.С.] / під загальн. ред. І.С. Шевченко. - Харків : Константа, 2005. – 356 с.

13. *Белова А.Д.* Лингвистические аспекты аргументации / А.Д.Белова. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2003. – 307 с.

14. *Бенвенист Э.* Общая лингвистика / Э.Бенвенист. –М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 448 с.

15. *Березович Е.Л., Гулик Д.П.* Ономазиологический портрет «человека этнического»: принципы построения и интерпретации / Е.Л.Березович, Д.П.Гулик//Встречи этнических культур в зеркале языка в сопоставительном лингвокультурологическом аспекте, [отв. ред. Г. П. Нещименко]. - М.: 2002. - С. 232–253.

16. *Бессонова Л.Е.* Коммуникативные аспекты политического дискурса / Л.Е.Бессонова // Ученые записки ТНУ им. В.И.Вернадского. Серия Филологические науки. - Т. 16 (55). - 2004. -№ 1. - С. 22-27.

17. *Бондарко А.В.* К проблеме интенциональности в грамматике / А.В.Бондарко // Вопросы языкознания. – 1994. –№ 2. – С.29-42.

18. *Бондарко Л.В.* Основы общей фонетики / Бондарко Л.В., Вербицкая Л.А., Гордина М.В. – СПб. : Изд-во Санкт-Петербургского гос.ун-та, 1991. – 152 с.

19. *Борботько В.Г.* Принципы формирования дискурса:от психолингвистики к лингвосинергетике / В.Г.Борботько. - Изд. 2-е, стереотипное. – М.: КомКнига, 2007. – 288 с.

20. *Бріцин В.М.* Соціолінгвістика / В.М.Бріцин // Українська мова: енциклопедія / [ред. В. М. Русанівський, О. О. Тараненко]. – К.: Українська енциклопедія, 2004. – С. 631.

21. *Бровченко Т.А.* Метод статистического анализа в фонетических исследованиях / Бровченко Т.А., Варбанец П.Д., Таранец В.Г. – Одесса: Изд-во ОГУ, 1976. – 101 с.

22. *Бровченко Т.О.* Методи експериментального вивчення просодичної структури тексту / Т.О. Бровченко // Наукові праці МДГУ ім.Петра Могили. Філологія. – Миколаїв.–Т.55. - 2006. - вип.42 – С.53-55.

23. *Бровченко Т.О.* Фонетика англійської мови (контрастивний аналіз англійської та української вимови) : підручник / Т.О. Бровченко, Т.М.Корольова. -2-ге вид., переробл. та доп. – Миколаїв : Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2006. - 300 с.

24. *Бублик И.Ф.* Коммуникативно-прагматические и лингвостилистические аспекты реализации вербальной агрессии в парламентском дискурсе ФРГ : дис.на соискание уч.степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / И.Ф.Бублик. - Харьковский гуманитарный ун-т "Народная украинская академия". — Х., 2006. — 212 с.

25. *Бут Н.А.* Просодические характеристики ситуативно обусловленных иллокутивных актов группы «минативов» экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка) : дис. на соискание уч.степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н.А. Бут. - Тамбов, 2004. - 185 с.

26. *Вежбицкая А.* Язык, культура, познание / А.Вежбицкая. – М.: Рус.словари, 1996. – 416 с.

27. *Вербицкая Л.А.* Мелодика побудительных предложений в русском языке / Л.А.Вербицкая. – Л.: Уч.зап.ЛГУ, № 325, 1964. – 165 с.

28. *Вербич Н.С.* Інтонація переконування в публичному мовленні (експериментально-фонетичне дослідження) : дис. на здобуття наук. ступеня

канд. філол.наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.С. Вербич. - Київ, 2007. – 204 с.

29. *Верещагин С.Б.* Дискурсивные аспекты политических дебатов (на материале русских и английских текстов) : автореф. дис. на соискание уч.степени канд.филол.наук: спец.10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / С.Б.Верещагин. - Тюмень, 2007. – 22 с.

30. *Виноградов В.В.* Русский язык. Грамматическое учение о слове / В.В.Виноградов. - [3-е изд.]. – М.: Высшая школа, 1986. – 614 с.

31. *Водак Р.* Язык. Дискурс. Политика / Р. Водак. - Волгоград, 1997.- 137 с.

32. *Волков О.Г.* Прагматика політичного тексту : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд.філософ.наук: спец. 09.00.03 «Соціальна філософія і філософія історії» / О.Г.Волков. - Сімферополь, 2002. – 19 с.

33. *Вольф, Е.М.* Функциональная семантика оценки / Е.М. Вольф. - М.: Едиториал УРСС, 2002. - 280 с.

34. *Воронцова Т.А.* Речевая агрессия : коммуникативно-дискурсивный подход : дис. доктора филол.наук : 10.02.19 / Воронцова Татьяна Александровна. - Челябинск, 2006. – 296 с.

35. *Гайдучик С.М.* Просодическая система современного немецкого языка / М. Гайдучик. - Минск: Минский гос. пед. ин-т иностр. яз. - 1972. - 108 с.

36. *Гак В.Г.* Языковые преобразования / В.Г.Гак. – М.: Школа «Языки русской культуры», 1998. – 768 с.

37. *Гальперин И.Р.* Текст как объект лингвистического исследования / И.Р.Гальперин // Серия «Лингвистическое наследие XX века». - Изд.4. - М.: УРСС, 2006.- 144 с.

38. *Грайс Г.* Логика и речевое общение / Г.Грайс // Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика. - Вып.XVI - М.: Прогресс, 1985.- С.217 – 237.

39. *Григорьев Е.И.* Основы фонопрагматики немецкого языка / Е.И. Григорьев. - Днепропетровск: Навчальна книга, 1997. - 170 с.
40. *Григорьев Е.И.* Прагматический аспект речевой просодии: автореф. дис. на соискание уч.степени доктора филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е.И. Григорьев. - М., 1996. - 48 с.
41. *Григорьева В.С.* Речевое взаимодействие в прагмалингвистическом аспекте на материале немецкого и русского языков: учебное пособие / В.С.Григорьева. – Тамбов: Изд-во Тамб.гос.техн.ун-та, 2006. – 80 с.
42. *Дейк Т. А. ван.* Язык. Познание. Коммуникация / Т.А.ван Дейк; [пер. с англ. под ред.В.И. Герасимова]. – М.: Прогресс, 1989. – 312
43. *Демьянков В.З.* Политический дискурс как предмет политологической филологии / В.З. Демьянков // Политическая наука. Политический дискурс: история и современные исследования. – М., 2002. - № 3. –С.32-43.
44. *Донченко О, Романенко Ю.* Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення): монографія / О.Донченко, Ю.Романенко. – К.: Либідь, 2001. – 334 с.
45. *Дорофеева М.С.* Категория субъекта в политической промові (на матеріалі виступів федеральних канцлерів ФРН повоєнного періоду) : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / М.С. Дорофеева. — К., 2005. — 20 с.
46. *Дубовский Ю.А.* Вопросы просодии устного текста / Ю. А. Дубовский. - Минск: Вышейш.шк., 1975.- 295 с.
47. *Йоргенсен Марианне В., Филлипс Луиза Дж.* Дискурс-анализ. Теория и метод / М.В.Йоргенсен, Л.Дж.Филлипс // [Пер. с англ. – 2-е изд., испр.] – Х.: Изд-во «Гуманитарный Центр», 2008. – 352 с.
48. *Жельвис В.И.* Эмотивный аспект речи. Психолингвистическая интерпретация речевого воздействия : учебное пособие / В.И.Жельвис. - Ярославль : ЯГПИ им.К.Д.Ушинского, 1990. - 81 с.
49. *Жинкин, Н.И.* Речь как проводник информации / Н.И. Жинкин. –

М.: Наука, 1982. -157с.

50. *Завражина Г.В.* Мовленнєва агресія та засоби її вираження в масмедійному політичному дискурсі України (на матеріалі російськомовної газетної комунікації) : дис. ...канд.філол. наук: спец. 10.02.02 «Російська мова» / Завражина Ганна Вікторівна. – К, 2008. – 187 с.

51. *Звегинцев В.А.* Теоретическая и прикладная лингвистика : учебное пособие / В.А.Звегинцев. - Изд. 2-е. – М.: Издательство ЛКИ, 2007. – 336 с.

52. *Зиндер Л.В.* Общая фонетика : учеб.пособие / Л.В.Зиндер. – 2-е изд. М.: Высш.школа, 1979. – 312 с.

53. *Зиндер Л.Р.* Теоретический курс фонетики современного немецкого языка : учеб.пособие / Л.В.Зиндер. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 160 с.

54. *Златопольский Ю.М.* Интонационная специфика вставных конструкций (на материале русского, украинского, английского и немецкого языков) : автореф. дис.на соискание уч. степени канд.филол.наук/ Ю.М.Златопольский. - Киев, 1981.-21 с.

55. *Златоустова Л.В.* Общая и прикладная фонетика / [Златоустова Л.В., Потапова Р.К., Потапов В.В., Трунин-Донской В.Н.] – М.: Изд-во МГУ, 1997. - 416 с.

56. *Исаакиду К.В.* Прагмалингвистический аспект немецкоязычного риторического дискурса: автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / К.В. Исаакиду. - М., 2003. - 24 с.

57. *Иссерс О.С.* Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М.: Эдиториал УРСС, 2003. – 284 с.

58. *Калита А.А.* Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання : монографія / А.А.Калита. – К., 2001.- 351 с.

59. *Карабан В.І.* Інгерентна прагматичність дискурсу/ В.І. Карабан,Л.Г.Верба // Актуальні проблеми вивчення мови та мовлення

міжособової та міжкультурної комунікації : міжвуз.зб.наук.праць. – Харків: ХДУ, 1996. – С.89-90.

60. *Кара-Мурза С.Г.* Манипуляция сознанием / С.Г.Кара-Мурза. – М.: Изд-во Эксмо-Пресс, 2002. – 832 с.

61. *Карандеева Л.Г.* Ситуативно обусловленная вариативность просодических характеристик директивных иллокутивов: экспериментально-фонетическое исследование на материале современного немецкого языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Карандеева Людмила Георгиевна. - Тамбов, 2006. - 201 с.

62. *Карасик В.И.* О типах дискурса / В.И.Карасик // Языковая личность : институциональный и персональный дискурс. - [сб.науч.тр.] – Волгоград : Перемена, 2000. – С.5-83.

63. *Карасик В.И.* Этнокультурные типы институционального дискурса / В.И.Карасик // Этнокультурная специфика речевой деятельности. - [сб.обзоров]. – М.: ИНИОН РАН, 2000. – С.37-64.

64. *Караулов Ю.Н.* От грамматики текста к когнитивной теории дискурса / Ю.Н.Караулов, В.В.Петров // Т.А.ван Дейк. Язык. Познание. Коммуникация. - М.: Прогресс, 1989. – С.7-10.

65. *Карпенко Ю.О.* Фонетика і фонологія сучасної української мови : навч. посібник для студ. філол.фак. / Ю.О. Карпенко / відп. ред. М.М. Фащенко; Одес. держ. ун-т ім.І.І. Мечникова. – Одеса: Черномор'я, 1996. – 144 с.

66. *Кашкин В.Б.* Основы теории коммуникации : Краткий курс / В.Б. Кашкин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 256 с.

67. *Кобозева И.М.* Лингвистическая семантика / И.М.Кобозева.- М.: Эдиториал УРСС, 2000. — 352 с.

68. *Кодзасов С.В.* Исследования в области русской просодии / С.В.Кодзасов. - М.: Языки славянских культур, 2009. – 496 с.

69. *Козьмин О.Г.* Теоретическая фонетика немецкого языка: учеб. для ин-тов и фак-тов иностр.яз / Козьмин О.Г., Богомазова Т.С., Хицко Л.И. – М.: Высш.шк., 1990. – 223 с.

70. *Козьмин О.Г.* Практическая фонетика немецкого языка : учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2103 «Иностр.яз.» / О.Г.Козьмин, Г.А.Сулемова. - [2-е изд., доп.]. – М.: Просвещение, 1990. – 224 с.

71. *Комисарова Т.С.* Механизмы речевого воздействия и их реализация в политическом дискурсе (на материале речей Г.Шрёдера): автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / Т.С.Комисарова. – Воронеж, 2008. – 22 с.

72. *Компанцева Л.Ф.* Дискурс-анализ украинского политического Интернета (гендерный аспект) / Л.Ф. Компанцева // Актуальные проблемы теории коммуникации. - СПб.: Изд-во СПб, 2004. - С. 112-134.

73. *Колосов С.А.* Конструирование социальной ненависти в дискурсе : дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / С.А. Колосов.- Тверь, 2004. - 156 с.

74. *Копнина Г.А.* Речевое манипулирование : учеб. пособие / Г.А.Копнина. – М.: Флинта : Наука, 2007. – 176 с.

75. *Королева Т.М.* Интонация модальности в звучащей речи / Т.М.Королева. – К.; Одесса: Выща шк. Головное изд-во, 1989. – 147 с.

76. *Кочерган М.П.* Загальне мовознавство : підручник / М.П.Кочерган. – Видавничий центр «Академія», 2003. – 464 с.

77. *Крысин Л.П.* Толковый словарь иноязычных слов / Л.П. Крысин. - М.: изд- во «Русский язык», 2000. - 856 с.

78. *Крючкова П.Г.* Авторитарный дискурс : дис. канд.філол.наук : 10.02.04 / Крючкова Поліна Георгієвна . – К.: 2003.- 193 с.

79. *Кубрякова Е.С.* О понятиях дискурса и дискурсивного анализа в современной лингвистике / Е.С. Кубрякова // Дискурс. Речь. Речевая

деятельность : функциональный и структурный аспекты. [сб.обзоров]. –М.: ИНИОН РАН, 2000. – С.7-26.

80. *Кудрявцева Л.А.* Живая речь – язык СМИ – общелитературный язык: аспекты взаимодействия / Л.А.Кудрявцева // Актуальные проблемы вербальной коммуникации: Язык и общество. Сб. научн. тр. / [Под общей ред. Л. А. Кудрявцевой]. – Киев, 2004. – С. 61-65.

81. *Культура толерантности* : опыт дипломатии для решения современных управленческих проблем: учебное пособие / Г.К.Ашин, Г.И.Волкова, В.С.Глаголев и др. – [Под редакцией И.Г.Тюлина]. – М.: Московский государственный институт международных отношений (Университет), 2004. – 304 с.

82. *Купина Н.А.* Языковое сопротивление в контексте тоталитарной культуры. / Н.А.Купина. – Екатеринбург: Изд-во Урал.ун-та, 1999. – 175 с.

83. *Кусько К.Я.* Дискурс іноземномовної комунікації : концептуальні питання теорії і практики / К.Я. Кусько. – Львів : Вид-во Львівськ. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2001. – С.23-48.

84. *Кушніренко І.Ю.* Міжнаціональна толерантність в політичному процесі сучасної України : дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Кушніренко Інна Юріївна – Одеса, 2008. – 193 с.

85. *Лайонз Дж.* Лингвистическая семантика : Введение / Дж.Лайонз // [Пер. с англ. В.В. Морозова и И.Б. Шатуновского]; [Под общ. ред. И.Б.Шатуновского]. – М.: Языки славянской культуры. 2003. – 400 с.

86. *Ларіна Е.В.* Вивчення просодичних параметрів мовлення в політичній комунікації [Методичні вказівки з підготовки фонетичного експерименту для написання дипломних робіт для студентів спеціальності «Прикладна лінгвістика» інституту мов світу] / Е.В. Ларіна. – Одеса: ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2009. – 20 с.

87. *Ларіна Е.В.* Інтолерантність як категорія політичного дискурсу/ Е.В. Ларіна // Науковий вісник ПДПУ імені К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. – Одеса: Астропринт, 2010. – № 10. - С. 53-59

88. *Ларина Э.В.* К вопросу о просодическом компоненте в структуре иллокуции (на материале выступлений немецких политических деятелей) / Э.В. Ларина // Новітня філологія. – Миколаїв, 2005. – № 2(22). – С.158–160.

89. *Ларіна Е.В.* Лінгвістичні особливості політичного дискурсу [Метод.вказ. для студ. факультету іноземних мов] / Е.В.Ларіна – Одеса: ПДПУ імені К.Д. Ушинського, 2007. – 18 с.

90. *Ларина Э.В.* Лингвистические способы выражения толерантности / интолерантности в политическом дискурсе / Э.В. Ларина // Новітня філологія. – Миколаїв: Чорноморський державний гуманітарний університет імені Петра Могили, 2010. - № 35(15). – С. 71-84.

91. *Ларина Э.В.* Семантико-прагматическая вариативность немецких модальных глаголов в речи политиков / Э.В. Ларина // Науковий вісник ПДПУ імені К.Д. Ушинського. Лінгвістичні науки. – Одеса: Астропринт, 2006. - №3. – С.61-65.

92. *Ларина Э.В.* Способы выражения амбивалентной модальности в политическом дискурсе (на материале немецкого языка) / Э.В. Ларина // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. – Вип.8. – Т. III, ч.2. – С.122-128.

93. *Ларина Э.В.* Способы реализации интенциональности в политическом дискурсе(на материале немецкого языка) // Э.В. Ларина, Т.М. Королева // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип.7. – Т.VI. – С.122-128.

94. *Ларина Т.В.* Категории вежливости и стиль коммуникации: сопоставление английских и русских лингвокультурных традиций / Т.В.Ларина. – М.: Рукописные памятники Древней Руси, 2009. – 512 с.

95. *Леонтьев А.А.* Языковое сознание и образ мира / Язык и сознание: парадоксальная рациональность / А.А.Леонтьев. – М.: 1993. – С.20.
96. *Лингвистический энциклопедический словарь* / Ин-т языкознания АН СССР. - [Гл. ред. В. Н. Ярцева]. - М.: Сов. энцикл., 1990.- 682 с.
97. *Макаров М.Л.* Основы теории дискурса / М.Л. Макаров. – М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. -280 с.
98. *Маслова А.Ю.* Введение в прагмалингвистику : учеб. пособие /А.Ю. Маслова – М.: Флинта : Наука, 2007. – 152 с.
99. *Маслова В.А.* Лингвокультурология : учеб.пособие [для студ. высш. учеб. заведений] / В.А.Маслова – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
100. *Матвеева Г.Г., Петрова Е.И.* Введение в скрытую прагмалингвистику : спецкурс для студентов немецкого отделения / Г.Г. Матвеева, Е.И. Петрова. – Ростов н / Д : ИПО ПИ ЮФУ, 2009. – 97 с.
101. *Мацько Л.І., Мацько О.М.* Риторика : навч. посіб. / Л.І. Мацько, О.М.Мацько. – [2-ге вид., стер.]. – К.: Вища шк., 2006. – 311 с.
102. *Методы экспериментально-фонетического исследования звучащей речи:* учебное пособие по теоретической фонетике иностранных языков / [Дворжецкая М.П., Стериополо Е.И., Валигура О.Р., Скробот А.И., Петренко А.Д.]. – К.: Изд-во Киевск. Гос.пед. ин-та иностр. яз., 1991. -76 с.
103. *Милосердова Е.В.* Семантика и прагматика модальности (на материале простого предложения современного немецкого языка) / Е.В.Милосердова. – Воронеж : Изд-во ВГУ.-1991.-196с.
104. *Миронова Н.Н.* Дискурс-анализ оценочной семантики: учебное пособие / Н.Н.Миронова. – М.: НВИ – ТЕЗАУРУС, 1997. – 158 с.
105. *Миронюк О.М.* Історія українського мовного етикету: (засоби вираження ввічливості) : дис. ... канд.філол.наук: 10.02.02 / Миронюк Ольга Миколаївна. — К., 1993. — 207с.
106. *Михайлов Л.М.* Немецкий язык : Грамматика устной речи : учеб.

пособие для вузов / Л.М. Михайлов. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2003. – 348, [4] с.

107. *Михалева О.Л.* Политический дискурс как сфера реализации манипулятивного воздействия: дис. ...канд.филол.наук : 10.02.01 / Михалева Ольга Леонидовна. - Иркутск, 2004. – 292 с.

108. *Михальская А.К.* Русский Сократ. Лекции по сравнительно-исторической риторике / А.К. Михальская. – М.: Academia, 1996. – 192 с.

109. *Москвин В.П.* Аргументативная риторика : теоретический курс для филологов / В.П.Москвин. – [изд. 2-е, перераб. и доп.] – Ростов н/Д : Феникс, 2008. – 637 с.

110. *Мчедлов М.П.* Толерантность / М.П.Мчедлов, Т.И. Ойзерман, Е.М. Мчедлова. - М.: Республика, 2004. – 416 с.

111. *Наговицын А.Е.* Особенности ритмо-фонетической структуры текста : смысловое наполнение фонетических знаков : учеб. пособие/ А.Е.Наговицын. – М.: МПСИ : Флинта, 2005. – 408 с.

112. *Надеина Т.М.* Просодическая организация речи как фактор речевого воздействия : дис. ...доктора филол.наук : 10.02.19 / Надеина Татьяна Михайловна. – М.:, 2005. – 426 с.

113. *Николаева Т.М.* Семантика акцентного выделения / Т.М. Николаева. - М.: Наука, 1982. -103 с.

114. *Новий тлумачний словник української мови* / В.В.Яременко, О.М. Сліпущко. - [вид. друге, виправлене]. - Т.3. - К.: «Аконіт», 2008, С. 168, 548.

115. *Осадчий М.* Правовой контроль оратора / М. Осадчий. – М.: Альпина Бизнес букс, 2007. – 316 с.

116. *Остин Дж.* Слово как действие / Дж. Остин // Новое в зарубежной лингвистике. Теория речевых актов. М., 1986. - Вып. 17. - С. 22—130.

117. *Охримович К. В.* Ирония и принцип вежливости в английском диалоге : дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / К.В.Охримович.- Уфа, 2004. - 230 с.

118. *Панин В.В.* Политическая корректность как культурно-поведенческая и языковая категория : автореф. дис. на соискание уч. степени канд.филол.наук : спец. 10.02.20 «Сравнительно-историческое, типологическое и сопоставительное языкознание» / В.В.Панин. – Тюмень, 2004. – 19 с.

119. *Паршин П.Б.* Исследовательские практики, предмет и методы политической лингвистики / П.Б. Паршин // Scripta linguisticae applicatae. Проблемы прикладной лингвистики. – М., 2002. – С. 181-208.

120. *Перцев А.В.* Толерантность как моральный идеал / А.В.Перцев // Толерантность: Исследования. Переводы. Информация. / Вестник Уральского межрегионального института общественных отношений. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2001. - № 1– С.50-70.

121. *Политологический словарь.* /Под ред. проф. В.И. Астаховой и проф. Н.И.Панова. – Х.: Прапор, 1997. – 199 с.

122. *Политология: Словарь-справочник* / М.А.Василик, М.С. Вершинин и др. – М.: Гардарики, 2000. – 328 с.

123. *Попова З.Д.,* Когнитивная лингвистика / З.Д.Попова, И.А.Стернин. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 314, [6] с.

124. *Потапова Р.К.* Язык, речь, личность / Р.К.Потапова, В.В.Потапов. – М.: Языки славянской культуры, 2006. – 496 с.

125. *Почепцов Г.Г.* Теорія комунікації / Г.Г.Почепцов. – [2-ге вид., доп.] – К.: Видавничий центр «Київський університет», 1999. – 308 с.

126. *Почепцов Г.Г.* Паблик-рилейшнз для профессионалов / Г.Г.Почепцов. М.: «Рефл-бук», К.: «Ваклер». – 2002. – 624 с.

127. *Прохоров Ю.Е.* Действительность. Текст. Дискурс : учеб. пособие / Ю.Е. Прохоров. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта : Наука, 2006. – 224 с.

128. *Растатуева С.Г.* Репрезентация концепта "Толерантность" в русском языке : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Растатуева Светлана Геннадиевна. - Тула, 2008.- 173 с.

129. *Реукова Н.В.* Лексико-грамматические средства выражения вежливости в современном русском языке : дис. ...канд. филол.наук : 10.02.04 / Реукова Наталья Викторовна. - М., 2005. – 186 с.

130. *Саватеева Л.В.* Идеи политкорректности и их воплощение в современном лингвориторическом пространстве : на материале русского языка : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Саватеева Любовь Васильевна. - Ростов-на-Дону, 2008.- 156 с.

131. *Сагайдачная Е.Н.* Экспрессивные средства языка в речи политиков (на материале текстов публичных выступлений В. Путина, Т. Блэра, Дж. Буша) : дис. ...канд. филол наук : 10.02.19 / Сагайдачная Елизавета Николаевна. - Ростов-на-Дону, 2009. – 206 с.

132. *Сахарчук Л.І.* Методологія комунікативних досліджень: Монографія / Л.І.Сахарчук. – Івано-Франківськ: Видавничо-дизайнерський відділ ЦТТ Прикарпатського нац.університету ім. В.Стефаніка, 2006. -214 с.

133. *Светозарова Н.Д.* Интонационная система русского языка / Н.Д. Светозарова. – Л.: Изд-во Ленинград. у-та, 1982. – 173 с.

134. *Свирковская С.В.* Ксенофобический дискурс: лингвопрагматический аспект : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Свирковская Светлана Вячеславовна. - Краснодар, 2005. - 211 с.

135. *Селіванова О.О.* Актуальні напрями сучасної лінгвістики (аналітичний огляд) / О.О. Селіванова. – К. – Видавництво Українського фітосоціологічного центру, 1999. – 148 с.

136. *Селиванова Е.А.* Основы лингвистической теории текста и коммуникации: монографическое учебное пособие / Е.А.Селиванова. – К. – ЦУЛ, «Фитосоциоцентр», 2002. – 336 с.

137. *Селіванова О.* Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.

138. *Серажим К.* Дискурс як соціолінгвальне явище: Методологія, архітектоніка, варіативність (на матеріалах сучасної газетної публіцистики) : монографія / К. Серажим. – К.: ПАЛИВОДА А. В. – 2010. – 352 с.

139. *Серль Дж.* Косвенные речевые акты / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике : сб. ст. [под ред. Б.Ю. Городецкого], пер. с англ. Н.В.Перцова. – М.: Прогресс, 1986. – вып. XVII. Теория речевых актов. – С.195-283.

140. *Серль Дж. , Д.Вандервекен* // Новое в зарубежной лингвистике / Дж.Серль, Д.Вандервекен. – М.: Прогресс, 1986 – Вып. 18. – С. 242 – 263.

141. *Словарь по этике* [под ред. А. А. Гусейнова, И. С. Кона].- М.: Политиздат, 1989.- 448 с.

142. *Современный философский словарь.* — СПб.: Академический проект, 2004. — 864 с.

143. *Стеріополо О.І.* Перлокутивний ефект просодії мовлення / О.І.Стеріополо // Актуальні проблеми романно-германської філології в Україні та болонський процес : матеріали міжнародної наукової конференції, 24-25 лист. 2004 р. –Чернівці : ЧНУ : Рута, 2004. – С.268-270.

144. *Стеріополо О.І.* Теоретичні засади фонетики німецької мови. Підручник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів / О.І.Стеріополо. – Вінниця: НОВА КНИГА, 2004. – 320 с.

145. *Стернин И.А.* Введение в речевое воздействие / И.А.Стернин. – Воронеж: Кварта, 2001. – 252 с.

146. *Сумина Е.С.* Толерантность : от феномена к лингвокультурному концепту : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / Сумина Екатерина Сергеевна. - Екатеринбург, 2007.- 277 с.

147. *Сусов, И.П.* Введение в языкознание: учеб.для студентов лингвистических и филологических специальностей / И.П. Сусов. – М.: АСТ: Восток – Запад, 2007. – 379 с.

148. *Сусов И.П.* Лингвистическая прагматика / И.П. Сусов. – Винница, Нова Книга, 2009. – 272 с.

149. *Тер-Минасова С.Г.* Война и мир языков и культур: вопросы теории и практики : учеб.пособие / С.Г. Тер-Минасова. – М.: АСТ:Астрель: Хранитель, 2007. – 286 с.

150. *Тищенко К.* Метатеорія мовознавства / К. Тищенко. – К.: Основи, 2000. – 350 с.
151. *Толерантность против ксенофобий.* [Под ред. В.И. Мукомеля и Э.А. Паина]. - М.: Институт социологии РАН, 2005. – С.77
152. *Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеол. выражений / С.И. Ожегов и Н.Ю. Шведова;* Рос. акад. наук. Ин-т рус. яз. им. В.В. Виноградова. – [4. изд., доп.]; М.: ЛД ИНВЕСТ: Азбуковник, 2003. – 939 с.
153. *Торсуева И.Г.* Интонация и смысл высказывания / И.Г. Торсуева. – М.: Наука, 1979. – 112 с.
154. *Ткачук В.М.* Категорія суб'єктивної модальності: монографія / В.М.Ткачук// наук.ред., передмова док.філол.наук, проф. Загнітка А.П. – Тернопіль: Підручники й посібники, 2003. – 240с.
155. *Философские и лингвокультурологические проблемы толерантности:* коллективная монография / [Отв. ред. Н.А. Купина и М.Б. Хомяков]. – М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 542 с.
156. *Формановская Н.И.* Русский речевой этикет : лингвистический и методологический аспекты / Н.И.Формановская. – М.: Русский язык, 1982. – 124 с.
157. *Фуко М.* Археология знания / М.Фуко. – К.: Ника-Центр, 1996. – 208 с.
158. *Хазагеров Г.Г.* Политическая риторика / Г.Г.Хазагеров. – М.: Никколо-Медиа, 2002. – 313 с.
159. *Хитина М.В.* Просодическая архитектоника устно - речевого дискурса: на материале русского языка: дис. ... доктора филол. наук: 10.02.21 / Хитина Марина Викторовна. – М., 2005. – 387 с.
160. *Цеплитис Л.К.* Анализ речевой интонации / Л.К.Цеплитис. – Рига: Зинатне, 1974. – 137 с.
161. *Цеплитис Л.К.* Теория публичной речи / Л.К.Цеплитис, Н.Я. Катлапе. – Рига: Зинатне, 1971. – 119 с.

162. *Цуладзе А.* Большая манипулятивная игра / А.Цуладзе. – М.: Алгоритм, 2000. – 336 с.
163. *Черемисина Н.В.* Русская интонация: поэзия, проза, разговорная речь / Н.В.Черемисина. – М.: Русский язык, 1989. – 241 с.
164. *Чернявская В.Е.* Дискурс власти и власть дискурса: проблемы речевого воздействия : учеб. пособие / В.Е.Чернявская. – М.: Флинта : Наука, 2006. – 136 с.
165. *Чернявская В.Е.* Лингвистика текста: Поликодовость, интертекстуальность, интердискурсивность: учебное пособие / В.Е.Черемисина. – М.: Книжный дом «Либроком», 2009. – 248 с.
166. *Чудинов А.П.* Политическая лингвистика : учеб. пособие / А.П.Чудинов. – 2-е изд., испр. – М.: Флинта : Наука, 2007. – 256 с.
167. *Шаховский В.И.* Эмоции : долингвистика, лингвистика, лингвокультурология / В.И.Шаховский. - М.: Книжный дом «Либроком», 2010. – 128 с.
168. *Шевченко И.С.* Об историческом развитии когнитивного и прагматического аспектов дискурса / И.С.Шевченко // Вісник Харків. нац. ун-ту. ром.-герм. філології. – 2000. – № 471. – С. 12–17.
169. *Шейгал Е.И.* Семиотика политического дискурса: монография / Е.И.Шейгал // Ин-т языкознания РАН; Волгогр. гос. пед.ун-т. – Волгоград: Перемена, 2000. – 368 с.
170. *Юдина Т.В.* Дискурсивное пространство политической речи / Т.В.Юдина // Сборник научных трудов «Актуальные проблемы теории коммуникации». СПб. - Изд-во СПбГПУ, 2004. – С. 172 –185.
171. *Южакова Ю.В.* Толерантность массово-информационного дискурса идеологической направленности : автореферат дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец.10.02.19 «Теория языка» / Ю.В. Южакова. – Челябинск, 2007. – 25 с.
172. *Юшковець І.А.* Комунікативні стратегії і тактики в політичному дискурсі канцлерів ФРН (на матеріалі урядових заяв і політичних виступів):

авторреф. дис. на здобуття вченого ступеня канд.філол.наук: спец. 10.02.04 «Германські мови» / І.А. Юшковець. – Донецьк, 2008. – 20 с.

173. *Яворська Г.М.* Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада / Г.М. Яворська. – Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні. – Київ, 2000. – 288 с.

174. *Якобсон Р.О.* Речевая коммуникация. Язык в отношении к другим системам коммуникации : избранные работы / Р.О. Якобсон. – М.: Прогресс, 1985. – С. 306 – 330.

175. *Янко Т.Е.* Интонационные стратегии русской речи в сопоставительном аспекте / Т.Е.Янко. – М.: Языки славянских культур, 2008. – 312 с.

176. *Bauman Z.* Moderne und Ambivalenz. Das Ende der Eindeutigkeit / Z. Bauman. - Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag GmbH. – 1995. – 383 S.

177. *Brown G., Yule G.* Discourse Analysis / G. Brown, G. Yule. – Cambridge: Cambridge University Press, 1996. – 288 p.

178. *Der grosse Duden.* – Leipzig, 1984. - S.500.

179. *Deutsch als Fremdsprache.* Wörterbuch.—Mannheim, 2003. – S. 592.

180. *Dieckmann W.* Sprache in der Politik. Einführung in die Pragmatik und Semantik der politischen Sprache / W. Dieckmann. - Mit einem Literaturbericht zur 2.Aufl. – Heidelberg: Winter, 1975. – 147 S.

181. *Edelman M.J.* Politik als Ritual: die symbolische Funktion staatlicher Institutionen und politischen Handelns / M.J. Edelman. – Frankfurt am Main: Campus-Verlag, 1990. – 202 S.

182. *Essen O. von.* Hochdeutsche Satzmelodie / O. von Essen // Zft. Für Phonetik, Bd. 9, Hft.1, 1956. – S. 75–85.

183. *Fiukowski H.* Sprecherzieherisches Elementarbuch / H.Fiukowski. – Leipzig: VEB Bibliographisches Institut, 1984. – 474 S.

184. *Gutenberg N.* Hören und Beurteilen / N. Gutenberg. - Frankfurt/Main: Scriptor, 1984. - 208 S.

185. *Klemperer V.* LTI. Notizbuch eines Philologen / V.Klemperer. – Stuttgart: Reclam, 2007. – 385.
186. *Lange A.* Was die Rechten lesen. 50 rechtsextreme Zeitschriften. Ziele, Inhalte, Taktik. – München : Verlag C.H.Beck, 1993. – S. 54.
187. *Lapp E.* Linguistik der Ironie / E. Lapp. - Tübingen: Narr, 1992. – 190 S.
188. *Larina E.V.* Argumentationen als Handlungsmuster im politischen Diskurs / Elina V. Larina // Науковий вісник ПДПУ імені К.Д.Ушинського. Лінгвістичні науки. – Одеса: Астропринт, 2006. – № 5. – С. 16–21.
189. *Larina E.* Argumentationen im politischen Diskurs / Elina Larina // Pragmantaх II. Zum aktuellen Stand der Linguistik und ihrer Teildisziplinen. 43. Linguistisches Kolloquium. – Magdeburg, 2008. – S. 28.
190. *Larina E.* Intention in Argumentationsmodellen des politischen Diskurses. / Elina Larina // Die Ordnung des Standard und die Differenzierung der Diskurse. Akten des 41.Linguistischen Kolloquiums in Mannheim. – Frankfurt a. M.: Peter Lang Verlag, 2006. – S. 279–285.
191. *Larina E.* Tolerante Argumentation im politischen Diskurs Deutschlands / Elina Larina // Globalisierung-Interkulturelle Kommunikation-Sprache. 44. Linguistisches Kolloquium – Sofia: New Bulgarian University, 2009. – S. 18.
192. *Leech G. N.* Principles of Pragmatics / G.Leech. – London and New York, 1986. – P. 34.
193. *Maas U.* Phonologie. Einführung in die funktionale Phonetik des Deutschen / U.Maas. – Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 2006. – 392 S.
194. *Marten-Cleef S.* Gefühle ausdrücken / S. Marten-Cleef. – Goeppingen: Kummerle, 1991. – 371 S.
195. *Meibauer J.* Pragmatik / J. Meibauer. – Tübingen : Stauffenburg Verlag, 2008. – 208 S.
196. *Plett H.F.* Einführung in die rhetorische Textanalyse / H.F.Plett.- Hamburg: Helmut Buske Verlag, 2001. – 154 S.

197. *Meinhold G.* Phonologie der deutschen Gegenwartssprache / Meinhold G. – Leipzig: Stock E, 1982. – 256 S.
198. *Politische Kultur in Deutschland.* Schwalbach : Wochenschau Verlag, Ts., 2004. – 174 S.
199. *Pörksen B.* Das deutsche Haus brennt in allen Ecken und Enden. Der persuasive Gebrauch von Metaphern in den Flugblättern von Neonazis / B.Pörksen // In: Sprache System und Tätigkeit, Fr./M, Berlin, Bern, New York, Paris, Wien. – 2000. – Bd.26. – S.197–211.
200. *Pragmatische Analysen.* Berlin: Erich Schmidt Verlag, 2006. – 211 S.
201. *Schoenherr, B.* Syntax-Prosodie-nonverbale Kommunikation / B. Schoenherr. – Tübingen: Niemeyer, 1997. – 234 S.
202. *Schwitalla J.* Gesprochenes Deutsch. Eine Einführung / J.Schwitalla. - Berlin : Erich Schmidt Verlag, 2003. - 240 S.
203. *Selting, M.* Prosodie im Gespräch / M. Selting. – Oldenburg: Habilitationsschrift. – 1991. – 358 S.
204. *Spiess, C.* Zwischen Hochwert und Stigma – Zum strategischen Potenzial lexikalischer Mittel im Biotechnikdiskurs / C.Spiess // Strategien politischer Kommunikation. Pragmatische Analysen. – Berlin, 2006.—S. 33–34.
205. *Sprache im Faschismus.* Hrsg.von Konrad Ehlich. –1.Aufl. – Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1989. – 325 S.
206. *Sprache und Politik.* Deutsch im demokratischen Staat. Thema Deutsch. Band 6., Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 2005. – 345 S.
207. *Staffeldt S.* Einführung in die Sprechakttheorie / S.Staffeldt. – Tübingen: Stauffenburg Verlag, 2009. – 180 S.
208. *Umhauer, G.* Sprechaktproduktion und Sprechaktverstehen in face-to-face Interaktion / Umhauer G. – München, 1982. – 109 S.
209. *Vater, H.* Einführung in die Textlinguistik. Struktur und Verstehen von Texten / H.Vater. – München: Wilhelm Fink Verlag, 2001. – 221 S.
210. *Weidert, A.* Tonologie / A. Weidert. – Tübingen: Niemeyer, 1981. – 338 S.

211. *Wierlacher, A.* Konturen und Aufgabenfelder kulturwissenschaftlicher Xenologie // Kulturthema Kommunikation / Alois Wierlacher. – Mönchsee: Residence-Verlag, 2000 - S. 263–278.

212. *Wierlacher, A., Albrecht, C.* Fremdgänge / A. Wierlacher, C. Albrecht. - Bonn, 1998. – S.115.

213. *Wunderlich, D.* Der Ton macht die Melodie - Zur Phonologie der Intonation des Deutschen / Wunderlich D. // Intonationsforschungen. – Tübingen: Hrsg. von Hans Altmann, 1988. – S. 1 – 37.

214. *Zillig, W.* Bewerten: Sprechakttypen der bewertenden Rede / W. Zillig. – Tübingen: Niemeyer, 1982. – 318 S.

215. *Zwirner, E.* Probleme der Sprechmelodie / Zwirner E. // Zft. fuer Phonetik. – 1952. – S. 1– 12

Перелік веб-сайтів

1. Ел. ресурс: <http://www.dokumentarchiv.de/brd.html>
2. Ел. ресурс :Heinrich –Böll - Stiftung e.V.:
3. Ел. ресурс <http://www.boell.de/stiftung/archiv/archiv.html>
4. LeMO: Lebendiges virtuelles Museum Online Ел. ресурс Ел. ресурс: <http://www.dhm.de/lemo/suche>
5. Ел. ресурс: <http://www.dip.bundestag.de>
6. Ел. ресурс: <http://www.bundespraesident.de/Die-deutschen-Bundespraesident/-,11068/Johannes-Rau.htm>
7. Ел.ресурс:<http://www.bundespraesident.de/Die-deutschen-Bundespraesident/-,11066/Richard-v.-Weizsaecker.htm>
8. Ел.ресурс:<http://www.bundespraesident.de/-,11057/Reden-und-Interviews.htm>
9. Ел.ресурс:<http://www.bsz-bw.de/multimedia/mmarchiv/index.html>
10. Ел.ресурс:<http://www.wm.2006.deutschland.de/DE/Navigation/WM-Aktuell/Reden/reden.html>
11. Ел.ресурс:<http://www.kristinaschroeder.de/>
12. Ел.ресурс:<http://www.bundesregierung.de/Webs/Breg/DE/Bundesregierung/bundesregierung.html>
13. Ел.ресурс:<http://www.rechtsextremismusforschung.de/frames.htm?>
Ел.ресурс:<http://www.tyahnybok.info/>
14. Ел.ресурс:<http://zakon.rada.gov.ua/>
15. Ел.ресурс:<http://www.president.gov.ua/>
16. Ел.ресурс:<http://www.razom.org.ua/>
17. Ел.ресурс:<http://www.yuschenko.com.ua/>
18. Ел.ресурс:<http://www.tymoshenko.ua/>
19. Ел.ресурс:<http://premier.gov.ru/>
20. Ел.ресурс:<http://www.v-v-putin.ru/>
21. Ел.ресурс:<http://www.d-a-medvedev.ru/>
22. Ел.ресурс:<http://www.nbp-info.ru/>
23. Ел.ресурс:<http://www.kasparov.ru/material.php?id=4A4B18097718C>
24. Ел.ресурс:<http://www.ldpr.ru/>
25. Ел.ресурс:<http://www.peoples.ru/state/politics/zhirinovsky/>
26. Ел.ресурс:http://www.rechtsextremismusforschung.de/Doerfler-Klaerner_wunsiedel2004.htm